

Smjernice djelovanja u skladu s Konvencijom o pravima osoba s invaliditetom Ujedinjenih nacija

**Smjernice djelovanja
u skladu s
Konvencijom o pravima
osoba s invaliditetom
Ujedinjenih nacija**

UNITED NATIONS
It's Your World

**Smjernice djelovanja
u skladu s
Konvencijom o pravima
osoba s invaliditetom
Ujedinjenih nacija**

Izdavač:

MyRight Empowers people with disabilities

Josipa Štadlera 11

Sarajevo

www.myright.ba

Za izdavača:

Binasa Goralića

Grafičko rješenje i DTP:

Sokolovic Creative

Štampa:

Amos Graf d.o.o.

Tiraž:

400

Godina izdanja:

2017

Ovu publikaciju je finansirala Švedska agencija za međunarodni razvoj i saradnju, Sida. Mišljenja izražena u ovom materijalu ne odražavaju neophodno i stavove agencije Sida. Odgovornost za sadržaj snosi isključivo autor teksta.

Sadržaj

- 7 | Uvod

- 9 | Opšti komentari Komiteta za prava osoba s invaliditetom UN

- 10 | Opšti komentar na član 9 Konvencije o pravima osoba s invaliditetom:
Pristupačnost
  - 13 | 1. Uvod
  - 16 | 2. Normativni sadržaj člana 9
  - 20 | 3. Obaveze država potpisnica
  - 22 | 4. Odnos sa drugim odredbama konvencije

- 27 | Opšti komentar na član 24 konvencije o pravima osoba s invaliditetom:
pravo na inkluzivno obrazovanje
  - 29 | 1. Uvod
  - 30 | 2. Normativni sadržaj člana 24
  - 39 | 3. Obaveze država potpisnica
  - 40 | 4. Odnos sa drugim odredbama konvencije
  - 44 | 5. Sprovođenje člana 24 na nacionalnom nivou

- 49 | Tematska studija o pravu osoba s invaliditetom da učestvuju u procesu donošenja odluka
- 50 | Uvod

- 51 | IV Učešće osoba s invaliditetom u procesu donošenja odluka

- 53 | A. Važnost efikasnog i značajnog učešća osoba s invaliditetom
  - 54 | 1. Učešće osoba s invaliditetom za poboljšanje odluka: raznolike perspektive za bolje rezultate
  - 54 | 2. Učešće u djelovanju i osnaživanju
  - 55 | 3. Učešće kao komponenta dobrog upravljanja

- 57 | B. Osigurati učešće organizacija osoba s invaliditetom
  - 58 | 1. Organizacije koje predstavljaju osobe s invaliditetom
  - 58 | 2. Promocija osnivanja organizacija osoba s invaliditetom
  - 59 | 3. Nezavisnost i samostalnost
  - 60 | 4. Izgradnja kapaciteta
  - 61 | 5. Finansiranje
  - 62 | 6. Strateški savezi
  - 62 | 7. Žene i djevojke s invaliditetom
  - 63 | 8. Inkluzivnost

- 65 | C. Promocija konsultacija i aktivnog uključenja osoba s invaliditetom
  - 66 | 1. Zakonski okvir
  - 67 | 2. Institucionalna konsultativna tijela i mehanizmi
  - 68 | 3. Nediskriminacija
  - 69 | 4. Pristupačnost
  - 68 | 5. Dobra vjera
  - 69 | 6. Podizanje svijesti

- 71 | D. Ključna područja za učešće
  - 72 | 1. Pravno usklađivanje
  - 72 | 2. Budžetiranje
  - 73 | 3. Nacionalna implementacija i monitoring
  - 73 | 4. Međunarodni monitoring
  - 74 | 5. Međunarodni procesi donošenja odluka
  - 74 | 6. Međunarodna saradnja

- 75 | V. Zaključci i preporuke

UVOD

Cilj dokumenta koji je pred vama, pod nazivom Smjernice djelovanja u skladu s Konvencijom o pravima osoba s invaliditetom UN, je detaljnije upoznavanje i približavanje prava osoba s invaliditetom u skladu sa Konvencijom o pravima osoba s invaliditetom UN.

Prepoznavši važnost i bitnost objašnjenja vezanih za tumačenje i obim pojedinih prava iz Konvencije o pravima osoba s invaliditetom, MyRight je preveo i objedinio u ovom dokumentu opšte komentare na članove Konvencije o pravima osoba s invaliditetom koji se tiču pristupačnosti i obrazovanja Komiteta za osobe s invaliditetom UN kao i dio izvještaja specijalne izjestiteljice o ljudskim pravima osoba s invaliditetom u kojem ističe važnost uključenja osoba s invaliditetom u proces donošenja odluka.

Djelovanje MyRight se temelji na pravima koja su garantovana UN Konvencijom o pravima osoba s invaliditetom koju je država Bosna i Hercegovina ratifikovala 2010. i time preuzela obavezu poštovanja, zaštite i promocije prava osoba s invaliditetom.

MyRight – Empowers people with disabilities je krovna organizacija unutar pokreta organizacija osoba s invaliditetom Švedske koja ima dugu tradiciju rada iz perspektive ljudskih prava. MyRight pruža međunarodnu podršku organizacijama osoba s invaliditetom u sedam država u svijetu od kojih je Bosna i Hercegovina jedina u Evropi.

Program MyRight u Bosni i Hercegovini ima osnovni cilj da osnaži organizacije osoba s invaliditetom kako bi imale što bolje organizacione kapacitete, znanja i vještine za zagovaranje za prava svojih članova na lokalnom nivou.

Naša vizija je društvo u kojem su sve osobe jednake i čija se prava poštuju. Kako bi ostvarili ovo pravo, kontrola nad vlastitim životom je odlučujuća. Stoga podržavamo mogućnost organizovanja osoba s invaliditetom i stvaranja jakih organizacija koje mogu voditi proces zagovaranja za poštovanje ljudskih prava osoba s invaliditetom.

Program MyRight se sprovodi u pet koalicija organizacija osoba s invaliditetom na području regija Bijeljina, Doboju, Mostar, Sarajevo i Tuzla i kroz implementaciju pojedinačnih projekata koji se razvijaju između organizacija članica MyRight iz Švedske i partnerskih organizacija iz naših koalicija.

**Opšti komentari
Komiteta za
prava osoba s
invaliditetom UN**

OPŠTI KOMENTARI KOMITETA ZA PRAVA OSOBA S INVALIDITETOM UN

Svako od tijela Ujedinjenih nacija za ljudska prava koje prati sprovođenje sporazuma iz oblasti ljudskih prava (u daljem tekstu sporazumna tijela) objavljuje tumačenje odredbi tih sporazuma u obliku “opštih komentara” ili “opštih preporuka”.

Opšti komentari nude objašnjenja vezana za tumačenje i obim pojedinih prava iz sporazuma o ljudskim pravima kakav je Konvencija o pravima osoba s invaliditetom. Opšti komentari služe da olakšaju praktične primjene za provođenje konkretnog ljudskog prava i čine skup kriterija za ocjenu napretka država u primjeni tih prava. Ovi komentari pokrivaju tumačenje odredbi konkretnog prava iz sporazuma kao i njihovu povezanost sa ostalim pravima iz istog sporazuma i sa pravima iz drugih sporazuma. Tretiraju se kao visoko mjerodavni znajući da su rezultat sveobuhvatnog participativnog procesa koji uključuje različite interesne grupe kao i nevladine organizacije. Opšti komentari predlažu odgovarajuće mjere i daju informacije o osnovnim elementima pojedinih ljudskih prava i sveobuhvatnih principa ljudskih prava.

**Opšti komentar
na član 9 Konvencije
o pravima osoba s
invaliditetom:**

PRISTUPAČNOST

1.

UVOD

1. Pristupačnost je preduslov za samostalan život i puno i ravnopravno učešće osoba s invaliditetom u društvu. Bez pristupa fizičkom okruženju, transportu, informacijama i komunikacijama, uključujući informacijske komunikacijske tehnologije i sisteme, kao i drugim objektima i uslugama otvorenim ili obezbijeđenim za javnost, osobe s invaliditetom ne bi imale jednake mogućnosti za učešće u društvu u kojem žive. Nije slučajno to što pristupačnost predstavlja jedan od principa na kojima se bazira Konvencija o pravima osoba s invaliditetom (član 3 f) (u daljem tekstu: Konvencija). Istorijski, pokret osoba s invaliditetom je tvrdio da je pristup fizičkom okruženju i javnom transportu preduslov za slobodu kretanja osoba s invaliditetom, kao što garantuje član 13 Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima i član 12 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima. Slično i pristup informacijama i komunikacijama može se smatrati preduslovom za slobodu mišljenja i izražavanja za osobe s invaliditetom, garantovanu članom 19 Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima i članom 19 stav 2 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima.
2. Član 25 c Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima garantuje pravo svakom građaninu da ima pristup, pod opštim uslovima jednakosti, javnim službama i uslugama u svojoj zemlji. Odredbe ovog člana mogu poslužiti kao osnov za uključivanje prava na pristup u osnovne instrumente o ljudskim pravima.
3. Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije garantuje svakome pravo na pristup bilokom mjestu ili usluzi koje je namijenjeno široj javnosti, kao što su transport, hoteli, restorani, kafane, pozorišta i parkovi (član 5 f). Na taj način je stvoren presedan u međunarodnom pravnom okviru ljudskih prava kojim se pravo pristupa smatra pravom samim po sebi. Treba priznati da su za pripadnike različitih etničkih grupa prepreke pristupu različitim mjestima i uslugama otvorenim za javnost bile posljedica predrasuda i spremnosti da se nezakonitom primjenom sile ograniči pristup mjestima koja su bila fizički pristupačna. S druge strane, osobe s invaliditetom suočavaju se sa tehničkim i preprekama u okolini, u većini slučajeva, koje je izgradio čovjek kao što su stepenice na ulazima u zgrade, nedostatak liftova u višespratnim zgradama ili nepostojanje informacija u pristupačnim formatima. Izgrađeno okruženje uvijek je u vezi sa društvenim i kulturnim razvojem, kao i sa običajima, tako da je ono uvijek pod punom kontrolom društva. Postojeće vještačke prepreke često su više prouzrokovane nedostatkom informacija i tehničkog znanja nego što su posljedica nečije svjesne želje da spriječi pristup osoba s invaliditetom određenim mjestima i uslugama namijenjenim za širu javnost. U namjeri da uvedu politike koje će poboljšati pristupačnost za osobe s invaliditetom, neophodno je promijeniti stav društva prema ovim osobama, boriti se protiv njihove stigme i diskriminacije kroz stalne edukacije, podizanje svijesti javnosti, kampanje i komunikaciju.
4. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima i Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije jasno su ustanovile pravo na pristup kao dio međunarodnog javnog prava. Pristupačnost zbog toga treba posmatrati kao socijalni aspekt prava na pristup ili potvrdu pomenutog prava iz perspektive invaliditeta. Konvencija o pravima osoba s invaliditetom definiše pristupačnost kao jedan od temeljnih principa na kojima ovaj instrument o ljudskim pravima počiva - suštinski preduslov za

efikasno i ravnopravno ostvarivanje različitih građanskih, političkih, ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava od strane osoba s invaliditetom. Pristupačnost treba posmatrati u kontekstu jednakosti i nediskriminacije. Pored toga, pristupačnost se može posmatrati i kao dio ulaganja u društvo i sastavni dio napora za održivi razvoj.

5. Iako različiti ljudi i organizacije različito shvataju značenje informacijsko komunikacijske tehnologije (u daljem tekstu: IKT), svi priznaju da IKT predstavlja okvirni pojam koji obuhvata bilo koje sredstvo, aplikaciju ili uređaj za informacije i komunikacije, kao i njihov sadržaj. Ovakva definicija obuhvata širok spektar pristupačnih tehnologija poput radija, televizije, satelita, mobilnih telefona, fiksnih linija, računara, hardvera i softvera informacijsko komunikacijskih mreža. Važnost IKT leži u njihovoj sposobnosti da otvore širok dijapazon usluga, transformišu postojeće usluge i stvore povećanu potražnju za pristup informacijama i znanju, naročito za zapostavljene i isključene skupine stanovništva kao što su osobe s invaliditetom. Član 12 Međunarodnih telekomunikacijskih pravila (Dubai, 2012) predviđa pravo osoba s invaliditetom na pristup međunarodnim telekomunikacijskim uslugama, uzimajući u obzir relevantne preporuke Međunarodne unije za telekomunikacije ITU. Odredbe ovog člana mogu poslužiti kao osnova za jačanje nacionalnih zakonodavstava država potpisnica.
6. U svom Opštem komentaru br. 5 iz 1994. godine, Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava naglasio je dužnost država potpisnica da sprovode Standardna pravila Ujedinjenih naroda za izjednačavanje mogućnosti koje se pružaju osobama s invaliditetom. Standardna pravila naglašavaju značaj pristupačnosti fizičkog okruženja, transporta, informacija i komunikacija za izjednačavanje mogućnosti osoba s invaliditetom. Pomenuti koncept je razrađen u Pravilu br. 5, kojim su pristupačnost fizičkog okruženja, transporta, informacija i komunikacija označeni kao oblasti za prioritarno djelovanje država. Značaj pristupačnosti takođe proističe i iz Opštog komentara 14 Komiteta za ekonomska, socijalna i kulturna prava iz 2000. godine (stav 12). U Opštem komentaru br. 9 iz 2006. godine o pravima djece s invaliditetom Komitet za prava djeteta je naglasio činjenicu da nepristupačnost javnog transporta, infrastrukture i objekata, uključujući vladine zgrade, trgovačke prostore i prostore za rekreaciju, predstavlja značajan faktor u marginalizaciji i isključenosti djece s invaliditetom i značajno ugrožava njihov pristup uslugama, uključujući zdravstvenu zaštitu i obrazovanje. Ovaj Komitet ponovo je naglasio značaj pristupačnosti u svom Opštem komentaru br. 17 iz 2013. godine o pravu djeteta na odmor, zabavu, igru, rekreativne aktivnosti, kulturni život i umjetnost (čl. 31).
7. Svjetski izvještaj o invalidnosti - sažetak (2011), objavljen od strane Svjetske zdravstvene organizacije i Svjetske banke u okviru najširih konsultacija ikada održanih uz učešće stotina eksperata za pitanja invaliditeta, naglašava da je izgrađeno okruženje, transportni sistemi, informacije i komunikacije često nepristupačno osobama s invaliditetom (str. 10). Osobe s invaliditetom su spriječene da uživaju neka osnovna prava, poput prava da traže posao ili prava na zdravstvenu zaštitu, usljed nepostojanja pristupačnog transporta. Nivo sprovođenja zakona o pristupačnosti u mnogim zemljama ostaje nizak a osobama s invaliditetom je uskraćena sloboda izražavanja usljed nepristupačnih informacija i komunikacije. Čak i u zemljama u kojima postoje usluge prevođenja na znakovni jezik za gluhe osobe, broj kvalifikovanih tumača je previše mali da bi zadovoljili povećanu potražnju za njihovim uslugama, a činjenica da tumači moraju da putuju pojedinačno do klijenata čini njihove usluge previše skupe. Osobe s intelektualnim i psihosocijalnim invaliditetom, kao i gluho-slijepe osobe, suočavaju se sa preprekama kada pokušavaju da pristupe informacijama i komunikacijama usljed nepostojanja istih u obliku koji je razumljiv za čitanje, augmentativnim i alternativnim tehnikama i načinima komuniciranja. Ove osobe takođe nailaze na prepreke prilikom pristupa uslugama zbog predrasuda i nedostatka odgovarajuće obuke osoblja koje pruža te usluge.

- 8.** Izvještaj „Učinimo televiziju pristupačnom“ (2011) Međunarodne unije za telekomunikacije, napisan u saradnji sa Globalnom inicijativom za pristupačne IKT, ističe da značajan broj od ukupnog broja osoba s invaliditetom, koji iznosi jednu milijardu, ne može da uživa u audio-vizuelnim sadržajima. Ovo odsustvo pristupačnosti proizilazi iz nepristupačnosti sadržaja, informacija i/ ili uređaja neophodnih za pristupanje pomenutim uslugama.
- 9.** Od prve faze Svjetskog samita o informatičkom društvu održanom u Ženevi 2003. glavnina informacijsko-komunikacijske zajednice prepoznaje potrebu pristupačnosti. Predstavljen i vođen od strane pokreta osoba s invaliditetom, koncept pristupačnosti je uključen u Deklaraciju principa samita u stavu 25 koji glasi: „dijeljenje i jačanje globalnog znanja za razvoj može se unaprijediti uklanjanjem prepreka ravnopravnom pristupu informacijama za ekonomske, socijalne, političke, zdravstvene, kulturne, obrazovne i naučne aktivnosti i olakšavanjem pristupa informacijama u javnom domenu, uključujući primjenom univerzalnog dizajna i asistivnih tehnologija”.
- 10.** Komitet za prava osoba s invaliditetom je razmatrao pristupačnost kao jedno od ključnih pitanja u svakom od deset dijaloga vođenih sa državama potpisnicama Konvencije prilikom razmatranja njihovih inicijalnih izvještaja prije pisanja ovog Opšteg komentara. Sva zaključna razmatranja vezana za ove izvještaje sadržala su i preporuke o pristupačnosti. Jedan zajednički izazov u svim zemljama je nepostojanje adekvatnih mehanizama za monitoring kojim bi se osigurala praktična implementacija relevantnih propisa i standarda pristupačnosti. U nekim državama potpisnicama monitoring je u nadležnosti lokalnih samouprava kojima nedostaje tehničko znanje o pristupačnosti, te ljudski i finansijski resursi za obezbjeđivanje efikasnog sprovođenja odredbi Konvencije u praksi. Drugi zajednički izazov je nedostatak obuke za relevantne aktere i nedovoljna uključenost osoba s invaliditetom i organizacija koje ih predstavljaju u procese obezbjeđivanja pristupa fizičkom okruženju, transportu, informacijama i komunikacijama.
- 11.** Komitet za prava osoba s invaliditetom bavio se pitanjem pristupačnosti i u svojoj pravnoj praksi. U slučaju Nyusti i Takács protiv Mađarske (podnesak br. 1/2010, stavovi Komiteta usvojeni 16. aprila 2013), Komitet je zauzeo stav da sve usluge otvorene ili obezbijeđene za javnost moraju biti pristupačne u skladu sa odredbama člana 9 Konvencije o pravima osoba s invaliditetom. Od države potpisnice je zatraženo da slijepim osobama obezbijedi pristup bankomatima. Komitet je između ostalog preporučio da država potpisnica treba da utvrdi „minimalne standarde pristupačnosti bankarskih usluga koje pružaju privatne finansijske ustanove za osobe s oštećenjem vida i drugim vrstama oštećenja“, „da stvori pravni okvir sa konkretnim, sprovodivim i vremenski ograničenim mjerilima za monitoring i procjenu postepenog prilagođavanja ranije nepristupačnih bankarskih usluga privatnih finansijskih ustanova kako bi te usluge postale pristupačne“ i da „osigura da svi novi nabavljeni bankomati i druge nove bankarske usluge budu potpuno pristupačne osobama s invaliditetom“ (stav 10.2 a).
- 12.** Imajući u vidu navedene presedane i činjenicu da pristupačnost zaista predstavlja suštinski preduslov za puno i ravnopravno učešće osoba s invaliditetom u društvu, kao i za efikasno ostvarivanje svih ljudskih prava i osnovnih sloboda ovih osoba, Komitet smatra da je neophodno da usvoji Opšti komentar o članu 9 Konvencije o pristupačnosti, u skladu sa svojim pravilima o procedurama i utvrđenom praksom tijela za ljudska prava.

2.

NORMATIVNI SADRŽAJ ČLANA 9

- 13.** Član 9 Konvencije o pravima osoba s invaliditetom predviđa sljedeće: „U cilju omogućavanja samostalnog života i punog učešća osoba s invaliditetom u svim sferama života, države potpisnice će preduzeti odgovarajuće mjere da osobama s invaliditetom obezbijede pristup, ravnopravno sa drugima, fizičkom okruženju, transportu, informacijama i komunikacijama, uključujući IKT sisteme, kao i drugim objektima i uslugama koje su otvorene ili obezbijedene za javnost, kako u urbanim tako i u ruralnim sredinama“. Važno je da je pristupačnost pokrivena u svoj svojoj kompleksnosti, uključujući fizičko okruženje, transport, informacije i komunikacije i usluge. Fokus više nije na pravnom licu odnosno na privatnoj ili javnoj prirodi onoga ko je vlasnik zgrada, transportne infrastrukture, sredstava informisanja i komuniciranja i usluga. Sve dok su dobra, proizvodi ili usluge otvoreni i obezbijedeni za javnost, oni moraju biti pristupačni za sve, bez obzira da li su u vlasništvu i/ili su obezbijedeni od strane javnog sektora ili privatnih preduzeća. Osobe s invaliditetom treba da imaju jednak pristup svim dobrima, proizvodima i uslugama otvorenim ili obezbijedenim za javnost na način koji će osigurati ravnopravno i efikasno korištenje i poštovanje njihovog dostojanstva. Ovakav pristup proističe iz zabrane diskriminacije: uskraćivanje pristupa treba smatrati činom diskriminacije, bez obzira na to da li ga je počinio neko iz javnog ili privatnog sektora. Pristupačnost treba obezbijediti za sve osobe s invaliditetom, bez obzira na vrstu oštećenja i bez razlika po bilokom osnovu kao što su rasa, boja kože, pol, jezik, religija, politička ili druga mišljenja, nacionalno ili socijalno porijeklo, imovina, rođenje ili drugi status, pravni ili socijalni status, rod ili starost. Pristupačnost posebno treba da uzme u obzir rodnu i starosnu perspektivu za osobe s invaliditetom.
- 14.** Član 9 Konvencije jasno uključuje pristupačnost kao preduslov za samostalni život, puno i ravnopravno učešće osoba s invaliditetom u društvu i neograničeno ostvarivanje svih ljudskih prava i osnovnih sloboda na osnovu jednakosti sa drugima. Član 9 ima korijen u postojećim instrumentima ljudskih prava, na primjer u članu 25 c Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima (pravo na jednak pristup javnim uslugama) i članu 5 f Međunarodne konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (pravo na pristup bilokom mjestu ili usluzi obezbijedenoj javnosti). Treba imati na umu da internet, koji će dramatično promijeniti svijet, nije postojao u vrijeme usvajanja ova dva temeljna instrumenta o ljudskim pravima. Konvencija o pravima osoba s invaliditetom je prva konvencija o ljudskim pravima u 21. vijeku koja se bavi i pitanjem pristupa IKT i ne stvara nova prava u tom pogledu za osobe s invaliditetom. Ideja ravnopravnosti i jednakosti mijenjala se tokom zadnjih nekoliko decenija. Konceptualni pomak od formalne ka suštinskoj jednakosti utiče i na dužnosti država potpisnica. Obaveza da se obezbijedi pristupačnost sada čini suštinski dio nove obaveze poštovanja, zaštite i ostvarivanja prava na jednakost i ravnopravnost. Zbog toga pristupačnost treba razmatrati u kontekstu prava na pristup, posmatranog iz specifične perspektive invalidnosti. Pravo na pristup za osobe s invaliditetom se obezbjeđuje kroz strogu primjenu standarda pristupačnosti. Prepreke na postojećim objektima, infrastrukturi, dobrima i uslugama koje su namjenjene i otvorene za javnost biće postepeno otklonjene na sistematičan i kontinuiran način, uz, što je još važnije, stalno praćenje, s ciljem postizanja pune pristupačnosti.

15. Stroga primjena univerzalnog dizajna na sva nova dobra, proizvode, infrastrukturu, tehnologije i usluge treba da osigura potpun, jednak i neograničen pristup za sve potencijalne korisnike, uključujući osobe s invaliditetom, na način koji u potpunosti uzima u obzir njihovo urođeno dostojanstvo i različitost. Univerzalni dizajn treba da doprinese stvaranju neprekinutog lanca kretanja za pojedinca od jednog mjesta do drugog, uključujući kretanje unutar objekata, bez ikakvih prepreka. Osobe s invaliditetom i drugi korisnici treba da budu u stanju da se kreću po ulicama bez prepreka, ulaze u pristupačna niskopodna vozila, pristupaju informacijama i komunikacijama, kreću se unutar univerzalno dizajniranih objekata koristeći tehnička pomagala i živu asistenciju po potrebi. Primjena univerzalnog dizajna ne znači automatsko ukidanje potrebe za tehničkim pomagalima. Primjena univerzalnog dizajna na gradnju objekata od početne faze projektovanja biće jeftinija: građenje pristupačnih zgrada od početka projektovanja neće uopšte povećati ukupnu cijenu građenja u većini slučajeva, ili će ti troškovi biti minimalni u nekim slučajevima. Sa druge strane, troškovi naknadnih adaptacija kako bi se neka zgrada učinila pristupačnom mogu biti značajno veći, naročito ukoliko je u pitanju neka istorijska građevina. Primjena univerzalnog dizajna od početka projektovanja jeste ekonomičnija ali se mogući troškovi naknadnog otklanjanja prepreka ne smiju koristiti kao izgovor za izbjegavanje ostvarivanja obaveze postepenog otklanjanja prepreka pristupačnosti. Pristupačnost informacija i komunikacija, uključujući IKT, takođe treba uključiti u početnim fazama projektovanja jer naknadne adaptacije web sadržaja na internetu i IKT mogu povećati troškove. Zbog toga je ekonomičnije uključiti obavezne elemente IKT pristupačnosti od najranijih faza dizajniranja i proizvodnje.

16. Primjena univerzalnog dizajna čini društvo pristupačnim za sve ljude, ne samo za osobe s invaliditetom. Važno je što član 9 Konvencije nameće državama potpisnicama obavezu obezbjeđivanja pristupačnosti kako u gradskim tako i u ruralnim sredinama. Iskustvo pokazuje da je pristupačnost po pravilu bolja u gradskim sredinama nego u udaljenim ruralnim krajevima, iako i pretjerana urbanizacija može stvoriti nove prepreke koje će osobama s invaliditetom ograničiti pristup, naročito izgrađenom okruženju, transportu i uslugama, kao i sofisticiranijim informacijskim i komunikacijskim uslugama u gusto naseljenim urbanim područjima. Osobama s invaliditetom treba biti na raspolaganju i pristup prirodnom i istorijskom nasljeđu fizičkog okruženja koje je otvoreno za javnost kako u gradskim tako i u ruralnim sredinama.

17. Član 9, stav 1 Konvencije predviđa obavezu država potpisnica da identifikuju i uklone prepreke pristupačnosti, koje se odnose između ostalog na:

(a) zgrade, puteve, transportna sredstva i druge objekte u zatvorenom i na otvorenom prostoru, uključujući škole, stambene zgrade, zdravstvene ustanove i radna mjesta;

(b) informacije, komunikacije i druge usluge, uključujući i elektronske usluge i hitne službe.

Gore pomenuti drugi objekti u zatvorenom i na otvorenom prostoru treba da uključe zgrade organa javnog reda, sudove, zatvore, društvene institucije, prostore za društvene interakcije i rekreaciju, kulturne, vjerske, političke i sportske aktivnosti, kao i trgovačke objekte. Druge usluge treba da obuhvataju poštanske, bankarske, telekomunikacijske i informacijske usluge.

18. Član 9, stav 2 Konvencije predviđa mjere koje države potpisnice treba da preduzimaju radi razvijanja, sprovođenja i monitoringa poštovanja minimalnih nacionalnih standarda pristupačnosti infrastrukture i usluga otvorenih ili obezbijeđenih za javnost. Pomenuti standardi bi trebali biti kompatibilni sa standardima drugih država kako bi se omogućila njihova interoperabilnost i obezbijedila sloboda kretanja osoba s invaliditetom u kontekstu člana 18 Konvencije. Od država potpisnica takođe se očekuje da

preduzmu mjere kako bi osigurale da privatni poduzetnici koji nude objekte i usluge otvorene ili obezbijedene za javnost uzmu u obzir sve aspekte pristupačnosti za osobe s invaliditetom (član 9, stav 2 b).

- 19.** Pošto je nedostatak pristupačnosti često posljedica niskog nivoa svijesti i nedovoljnog tehničkog znanja, član 9 predviđa obavezu država potpisnica da obezbijede obuku o pristupačnosti za osobe s invaliditetom za sve relevantne aktore (stav 2 c). Član 9 ne nabroja te relevantne aktore ali sveobuhvatna lista morala bi da sadrži vlasti nadležne za izdavanje građevinskih dozvola, agencije za izdavanje dozvolja za telekomunikacije i informacijsko komunikacijske tehnologije, inženjere, dizajnere, arhitekate, urbaniste, organe nadležne za pitanja transporta, pružatelje usluga, članove akademske zajednice i osobe s invaliditetom i njihove organizacije. Potrebno je obučavati ne samo one koji dizajniraju proizvode, dobra i usluge, već i one koji ih proizvode. Jačanje direktnog učešća osoba s invaliditetom u proces neposrednog oblikovanja proizvoda poboljšalo bi razumijevanje postojećih potreba i unaprijedilo efektivnost testova pristupačnosti. Građevinski radnici na terenu su oni koji na kraju čine neku zgradu pristupačnom ili nepristupačnom. Zbog toga je važno da obuke i mehanizmi za monitoring poštovanja standarda pristupačnosti obuhvate sve pomenute grupe, kako bi se osigurala praktična primjena usvojenih standarda pristupačnosti.
- 20.** Kretanje i orijentacija u zgradama i drugim mjestima otvorenim za javnost može biti izazov za neke osobe s invaliditetom ukoliko ne postoje odgovarajuće oznake, pristupačne informacije i komunikacije i službe podrške. Zbog toga član 9, stav 2 u tačkama d i e propisuje da zgrade i druga mjesta otvorena za javnost treba da imaju oznake na Brajevom pismu i tekstovima razumljivim za čitanje, a da radi olakšavanja pristupa treba obezbijediti živu asistenciju i posrednike, uključujući vodiče, čitače i profesionalne prevodioce za znakovni jezik. Bez pomenutih oznaka, pristupačnih informacija i komunikacija, te službi podrške, orijentacija i kretanje po i unutar zgrada mogli bi postati nemogući za mnoge osobe s invaliditetom, naročito one sklone kognitivnom zamoru.
- 21.** Bez pristupa informacijama i komunikacijama, sloboda mišljenja i izražavanja i mnoge druge osnovne slobode i prava osoba s invaliditetom mogu biti ugrožena i značajno ograničena. Zbog toga član 9, stav 2 Konvencije, propisuje da države potpisnice treba da promovišu oblike neposredne pomoći i posrednike, uključujući vodiče, čitače i stručne prevodioce za znakovni jezik (tačka e), da podstiču druge odgovarajuće oblike pomoći i podrške osobama s invaliditetom kako bi im se obezbijedio pristup informacijama i pristup osoba s invaliditetom novim informacijskim i komunikacijskim tehnologijama i sistemima, uključujući internet, kroz primjenu obaveznih standarda pristupačnosti (tačke f i g). Informacije i komunikacije trebaju biti dostupne u formatima razumljivim za čitanje, augmentativnim i alternativnim načinima i metodama onim osobama s invaliditetom koje koriste te načine ili metode.
- 22.** Nove tehnologije mogu se koristiti za podsticanje punog i ravnopravnog učešća osoba s invaliditetom u društvu ali samo ako su dizajnirane i proizvedene tako da budu potpuno pristupačne. Nove investicije, istraživanja, proizvodi treba da doprinosu uklanjanju nejednakosti a ne da stvaraju nove prepreke. Zbog toga član 9, stav 2, tačka h, poziva države potpisnice da podstiču blagovremenu izradu, razvoj, proizvodnju i distribuciju dostupnih informacijskih i komunikacijskih tehnologija i sistema, kako bi postali dostupni uz minimalne troškove. Primjena sistema za pojačavanje zvukova, uključujući sofisticirane slušne aparate i indukzione petlje, ili putnički liftovi koji su dizajnirani tako da omogućavaju osobama s invaliditetom da ih koriste za evakuaciju u vanrednim situacijama, predstavljaju samo neke od tehnoloških inovacija i napretka u službi pristupačnosti.
- 23.** Pošto je pristupačnost preduslov za samostalni život osoba s invaliditetom, kao što kaže član 19 Konvencije, kao i preduslov za puno i ravnopravno učešće u društvu, uskraćivanje pristupa fizičkom okru-

ženju, transportu, informacijama i komunikacijama, uključujući IKT, infrastrukturu i usluge otvorene za javnost treba posmatrati u kontekstu diskriminacije. Preduzimanje svih odgovarajućih mjera, „uključujući i zakonodavstvo, u cilju mijenjanja ili ukidanja postojećih zakona, propisa, običaja i prakse koji predstavljaju diskriminaciju prema osobama s invaliditetom» (član 4, stav 1 b) predstavlja glavnu opštu obavezu država potpisnica. „Države potpisnice će zabraniti svaku diskriminaciju po osnovu invaliditeta i garantovaće osobama s invaliditetom jednaku i efikasnu pravnu zaštitu od diskriminacije po bilo kom osnovu» (član 5, stav 2). „Da bi unaprijedile jednakost i otklonile diskriminaciju, države potpisnice će preduzeti sve odgovarajuće korake za obezbjeđenje razumnih prilagođavanja“ (član 5, stav 3).

24. Treba napraviti jasnu razliku između obaveze da se osigura pristup svim nedavno dizajniranim, izgrađenim ili proizvedenim objektima, infrastrukturi, dobrima, proizvodima i uslugama i obaveze uklanjanja prepreka i osiguravanja pristupa postojećem fizičkom okruženju, transportu, informacijama i komunikacijama i uslugama otvorenim za širu javnost. Još jedna od opštih obaveza država potpisnica jeste da «preduzmu odnosno podstiču istraživanje i razvoj univerzalno dizajniranih predmeta, usluga, opreme i uređaja, kako je definisano u članu 2 ove Konvencije, što treba da iziskuje minimalna moguća prilagođavanja i najniže troškove u cilju zadovoljavanja specifičnih potreba osobe s invaliditetom, unapređenja njihove dostupnosti i korištenja, kao i podsticanja univerzalnog dizajna u utvrđivanju standarda i smjernica» (član 4, stav 1 f). Svi novi objekti, infrastruktura, prostori, dobra, proizvodi i usluge moraju biti dizajnirani tako da budu potpuno pristupačni osobama s invaliditetom, u skladu sa principima univerzalnog dizajna. Države potpisnice su dužne da obezbijede pristup postojećem fizičkom okruženju, transportu, informacijama i komunikacijama, uslugama otvorenim za širu javnost. Međutim, pošto se ova obaveza ostvaruje postepeno, države potpisnice treba da predvide precizan vremenski okvir i odvoje odgovarajuća finansijska sredstva za uklanjanje postojećih prepreka. Države potpisnice treba jasno da propišu dužnosti različitih vlasti (uključujući i regionlane vlasti i lokalne samouprave) i pravnih lica (uključujući privatna lica), koje bi morali da izvrše kako bi osigurali pristupačnost. Države potpisnice treba takođe da propišu efikasne mehanizme za monitoring osiguravanja pristupačnosti i monitoring sankcija za sve koji propuste da primijene standarde pristupačnosti.

25. Pristupačnost se odnosi na grupe stanovništva dok se razumna prilagođavanja odnose na pojedince. To znači da je dužnost da se obezbijedi pristupačnost obaveza koja prethodno već postoji. Države potpisnice su stoga dužne obezbijediti pristupačnost nekog objekta ili prostora i prije nego što eventualno prime pojedinačni zahtjev za razumnim prilagođavanjima. Države potpisnice dužne su da usvoje standarde pristupačnosti, koji se moraju usvojiti uz konsultacije sa organizacijama osoba s invaliditetom i koje treba da budu određene za pružatelje odgovarajućih vrsta usluga, građevinare i druge relevantne aktere. Standardi pristupačnosti moraju biti široki i ujednačeni. U slučaju pojedinaca koji imaju rijetka oštećenja koja nisu uzeta u obzir prilikom pisanja standarda, ili koji ne koriste sredstva i načine koji su ponuđeni radi ostvarivanja pristupačnosti (ne čitaju Brajevo pismo, na primjer), čak ni primjena standarda pristupačnosti možda neće biti dovoljna da im se osigura pristup. U ovakvim slučajevima mogu se primijeniti i razumna prilagođavanja. Države potpisnice, u skladu sa Konvencijom, ne mogu koristiti mjere štednje kao izgovor za izbjegavanje obaveze postepenog obezbjeđivanja pristupačnosti za osobe s invaliditetom. Obaveza obezbjeđenja pristupačnosti je безусловna, drugim riječima, država ili drugo tijelo koje ima obavezu da obezbijedi pristupačnost, ne može pravdati propust da to učini pozivajući se na opterećenje koje troškovi obezbjeđenja pristupa za osobe s invaliditetom sa sobom nose. Suprotno tome, obaveza pružanja razumnih prilagođavanja postoji samo onda kada njihovo pružanje ne predstavlja nesrazmjerno opterećenje za pružatelja.

26. Dužnost pružanja razumnih prilagođavanja je ex nunc dužnost, što znači da je izvršiva od trenutka kada je prilagođavanje neophodno pojedincu sa oštećenjem u konkretnoj situacija (radno mjesto,

škola itd.) kako bi on ili ona ostvario svoja prava na jednak način u datom kontekstu. Ovdje standardi pristupačnosti mogu biti indikator ali ne moraju da se uzimaju kao obavezujući. Razumna prilagođavanja mogu se koristiti kao sredstvo za obezbjeđivanje pristupačnosti pojedincu s invaliditetom u konkretnoj situaciji. Razumnim prilagođavanjem nastoji se postići individualna pravda u smislu osiguravanja nediskriminacije i jednakosti, uzimajući u obzir dostojanstvo, autonomiju i izbor pojedinca. Tako osoba s rijetkim oštećenjem može zatražiti prilagođavanja koja spadaju van obima bilo kakvih standarda pristupačnosti.

3.

OBAVEZE DRŽAVA POTPISNICA

- 27.** Iako je obezbjeđivanje pristupa fizičkom okruženju, transportu, informacijama i komunikacijama, uslugama otvorenim za javnost često preduslov za ostvarivanje građanskih i političkih prava osoba s invaliditetom, države potpisnice mogu taj pristup po potrebi obezbjeđivati postepeno i u okviru međunarodne saradnje. Neophodno je u kratkom ili srednjem roku napraviti analizu stanja i identifikovati postojeće prepreke koje treba ukloniti. Prepreke treba uklanjati na kontinuiran i sistematičan način, postepeno ali stalno.
- 28.** Države potpisnice Konvencije su dužne da usvoje, sprovede i vrše monitoring poštovanja nacionalnih standarda pristupačnosti. Ukoliko ne postoje odgovarajući propisi, stvaranje relevantnog pravnog okvira je prvi korak. Države potpisnice treba da izvrše sveobuhvatnu reviziju zakona o pristupačnosti kako bi identifikovale, pratile i otklonile propuste u zakonima i njihovom sprovođenju. Propisi kojima se uređuje položaj osoba s invaliditetom često propuštaju da obuhvate IKT prilikom definisanja pristupačnosti. Zakoni o zabrani diskriminacije na osnovu invaliditeta uređuju pitanja pristupačnosti u sferama obrazovanja, zapošljavanja i javnih nabavki a pri tome propuštaju da uključe IKT u svoje definicije pristupačnosti iako IKT predstavlja centralnu komponentu mnogih dobara i usluga u savremenom, informatičkom društvu. Važno je da se revizije i usvajanja pomenutih propisa vrše uz bliske konsultacije sa osobama s invaliditetom i organizacijama koje ih predstavljaju (član 4, stav 3 Konvencije), kao i sa drugim relevantnim akterima, uključujući članove akademske zajednice i stručna udruženja arhitekata, urbanista, inženjera i dizajnera. Zakoni treba da uključe i da se zasnivaju na principima univerzalnog dizajna, kao što Konvencija i predviđa (član 4, stav 1 f). Pomenuti propisi trebaju predvidjeti obaveznu primjenu standarda pristupačnosti i sankcije, uključujući novčane kazne, za one koji ne primjenjuju te standarde.
- 29.** Korisno je uključiti standarde pristupačnosti koja regulišu različita područja koja trebaju biti pristupačna kao što je fizičko okruženje u propisima o izgradnji i planiranju, transport u propisima o javnom cestovnom, željezničkom, zračnom i vodenom saobraćaju, IKT u propisima o informacijama i komunikacijama i uslugama otvorenim za javnost. Ipak, pristupačnost treba urediti i opštim i posebnim propisima o jednakim mogućnostima i ravnopravnosti u kontekstu zabrane diskriminacije na osnovu invaliditeta. Potrebno je jasno definisati da je uskraćivanje pristupa zabranjeni čin diskriminacije. Osobama s invaliditetom kojima je uskraćen pristup fizičkom okruženju, transportu, informacijama i komunikacijama, ili uslugama otvorenim za javnost treba staviti na raspolaganje efikasna pravna

sredstva za zaštitu od diskriminacije. Prilikom definisanja standarda pristupačnosti, države potpisnice treba da uzmu u obzir raznolikost osoba s invaliditetom i da osiguraju da pristupačnost bude obezbijeđena osobama svakog roda i svih starosnih doba i vrsta invaliditeta. Dio zadatka obuhvatanja raznolikosti osoba s invaliditetom u obezbjeđivanju pristupačnosti jeste i priznavanje činjenice da je nekim osobama potrebna ljudska ili životinjska asistencija radi uživanja pune pristupačnosti (poput personalne asistencije, prevođenja na znakovni jezik, ili prevođenja na taktilni znakovni jezik ili pasa vodiča). Tako je na primjer neophodno propisati da zabrana ulaska pasa vodiča u određene zgrade ili otvorene prostore predstavlja zabranjeni čin diskriminacije na osnovu invaliditeta.

30. Neophodno je propisati minimalne standarde pristupačnosti za različite usluge koje privatna i javna preduzeća pružaju osobama s različitim vrstama oštećenja. Neophodno je koristiti kao referentne tačke Preporuke Međunarodne unije za telekomunikacije ITU-T o kontrolnoj listi za pristupačnost telekomunikacija za standardizaciju aktivnosti (2006) i Smjernice o telekomunikacijskoj pristupačnosti za starije i osobe s invaliditetom (Preporuka F 790 ITU-T) kadgod se razvija neki novi standard za IKT. To bi omogućilo generalizaciju univerzalnog dizajna u razvoj standarda. Države potpisnice treba da utvrde pravni okvir sa određenim, sprovodivim i vremenski ograničenim mjerilima za monitoring i procjenu postepenog prilagođavanja usluga privatnih lica i pretvaranje prethodno nepristupačnih usluga u pristupačne. Države potpisnice takođe treba da osiguraju da sve nove usluge i nova dobra finansirana iz javnih nabavki budu potpuno pristupačni za osobe s invaliditetom. Minimalni standardi pristupačnosti moraju biti razvijeni kroz bliske konsultacije sa osobama s invaliditetom i njihovim organizacijama koje ih predstavljaju u skladu sa odredbama člana 4, stav 3 Konvencije. Pomenu ti standardi mogu biti razvijeni i kroz saradnju sa drugim državama potpisnicama, međunarodnim organizacijama i agencijama, u sklopu međunarodne saradnje a u skladu sa odredbama člana 32 Konvencije. Države potpisnice se ohrabruju da se priključe ITU studijskim grupama u sektorima za radiotelekomunikaciju, standardizaciju i razvoj sektora Unije koji rade na uključivanju pristupačnosti u redovni razvoj međunarodnih telekomunikacijskih i IKT standarda, kao i na podizanju nivoa svijesti industrije i vlada o potrebi povećanja pristupa informacionim i telekomunikacionim tehnologijama za osobe s invaliditetom. Takva saradnja može biti korisna u razvijanju i unapređivanju međunarodnih standarda koji doprinose interoperabilnosti dobara i usluga. U oblasti usluga usmjerenih na komunikaciju, države potpisnice treba da osiguraju najmanje minimum kvaliteta usluga, naročito novijih vrsta usluga kao što su personalna asistencija, prevođenje na znakovni jezik, sistemi za taktilnu znakovnu komunikaciju, sa ciljem standardizacije ovih usluga.

31. Prilikom pregleda zakonodavstva koje se tiče pristupačnosti, države potpisnice treba da analiziraju i po potrebi izmjene zakone kako bi zabranili diskriminaciju na osnovu invaliditeta. Kao minimum, sljedeće situacije u kojima je nedostatak pristupačnosti spriječio osobu s invaliditetom da koristi objekte ili usluge otvorene za javnost, treba da predstavljaju zabranjene činove diskriminacije na osnovu invalidnosti:

(a) Ukoliko je objekat ili usluga uspostavljena nakon usvajanja relevantnih standarda pristupačnosti;

(ii) Ukoliko se pristup objektu ili usluzi (kada je uspostavljen) mogao obezbijediti obezbjeđenjem razumnih prilagođavanja.

32. Kao dio pregleda zakonodavstva koje se tiče pristupačnosti, države potpisnice treba da razmotre i zakone o javnim nabavkama. Neophodno je da preduzmu potrebne mjere kako bi osigurale da propisi o javnim nabavkama sadrže odredbe o poštovanju pristupačnosti. Neprihvatljivo je koristiti javna finansijska sredstva za stvaranje nove ili održavanje postojeće nejednakosti koja neizbježno proističe

iz nepristupačne infrastrukture i usluga. Javne nabavke treba koristiti za sprovođenje afirmativnih mjera u skladu sa odredbama člana 5, stav 4 Konvencije, kako bi se osigurala pristupačnost i de facto jednakost za osobe s invaliditetom.

- 33.** Države potpisnice trebaju usvojiti strategije i akcijske planove za identifikovanje postojećih prepreka za pristupačnost, utvrditi vremenske okvire sa fiksnim rokovima, predvidjeti ljudske i finansijske resurse neophodne za uklanjanje prepreka. Poslije usvajanja, neophodno je strogo sprovesti pomenute strategije i akcijske planove. Države potpisnice treba da ojačaju mehanizme monitoringa poštovanja pristupačnosti i nastave da izdvajaju dovoljna sredstva za otklanjanje prepreka, kao i da obučavaju osoblje koje će vršiti monitoring. Pošto se standardi pristupačnosti često sprovode na lokalnom nivou, od suštinske je važnosti kontinuirano jačanje kapaciteta organa lokalnih vlasti nadležnih za monitoring poštovanja tih standarda. Države potpisnice dužne su uspostaviti efikasne mehanizme za monitoring i tijela za vršenje monitoringa sa odgovarajućim nadležnostima i ovlaštenjima kako bi osigurale sprovođenje strategija, planova i standarda u oblasti pristupačnosti.

4.

ODNOS SA DRUGIM ODREDBAMA KONVENCIJE

- 34.** Dužnost država potpisnica da obezbijede osobama s invaliditetom pristup fizičkom okruženju, transportu, informacijama i komunikacijama i uslugama otvorenim za javnost treba posmatrati iz perspektive jednakosti i nediskriminacije. Uskraćivanje pristupa fizičkom okruženju, transportu, informacijama i komunikacijama i uslugama otvorenim za javnost osobama s invaliditetom predstavlja čin diskriminacije na osnovu invaliditeta, zabranjen članom 5 Konvencije. Osiguravanje pristupačnosti pro futuro treba posmatrati u kontekstu sprovođenja opšte obaveze razvijanja univerzalno dizajniranih dobara, usluga, opreme i objekata (član 4, stav 1 f).
- 35.** Podizanje svijesti javnosti jedan je od preduslova za efikasno sprovođenje Konvencije o pravima osoba s invaliditetom. Pošto se pristupačnost često posmatra usko, kao pristupačnost fizičkog okruženja (koje je značajno ali čini samo jedan aspekt obezbjeđivanja pristupa za osobe s invaliditetom), države potpisnice treba da teže sistematičnom i kontinuiranom podizanju svijesti među svim relevantnim akterima. Potrebno se baviti sveobuhvatnom prirodom pristupačnosti i govoriti o obezbjeđivanju pristupačnosti fizičkom okruženju, transportu, informacijama i komunikacijama i uslugama. Podizanje svijesti takođe treba istaći da se obaveza poštovanja i primjene standarda pristupačnosti podjednako odnosi i na javni i privatni sektor. Potrebno je promovisati primjenu univerzalnog dizajna i ideju da je projektovanje i izgradnja koja uključuje pristupačnost od samog početka efikasnija i ekonomičnija. Podizanje svijesti javnosti treba vršiti u saradnji sa osobama s invaliditetom, njihovim organizacijama i tehničkim stručnjacima. Posebnu pažnju treba posvetiti jačanju znanja i vještina za sprovođenje i monitoring poštovanja primjene standarda pristupačnosti. Nije dovoljno da mediji uzmu u obzir pristupačnost sopstvenih programa i usluga za osobe s invaliditetom, već oni treba da uzmu učešća i u promociji pristupačnosti i doprinijeti podizanju svijesti javnosti.

- 36.** Obezbjedivanje punog pristupa fizičkom okruženju, transportu, informacijama i komunikacijama i uslugama otvorenim za javnost zaista predstavlja osnovni preduslov za efikasno ostvarivanje mnogih prava koje pokriva Konvencija. U situacijama rizika, prirodnih katastrofa i oružanih sukoba, službe spasavanja moraju biti pristupačne osobama s invaliditetom, ili neće biti moguća zaštita njihovih života i dobrobiti (član 11). Neophodno je uključiti pristupačnost kao jedan od prioriteta u napore obnove poslije prirodnih i drugih katastrofa. Smanjenje rizika od katastrofa mora biti pristupačno i uključivati pitanje invaliditeta.
- 37.** Pristup pravdi ne može biti efektivan ukoliko zgrade u kojima se nalaze organi reda ili pravosuđa nisu fizički pristupačne, ili usluge, informacije i komunikacije koje oni pružaju nisu pristupačne osobama s invaliditetom (član 13). Bezbjedne kuće, usluge podrške i procedure moraju biti pristupačne ukoliko se osobama s invaliditetom, naročito ženama i djeci s invaliditetom, želi pružiti efikasna i relevantna zaštita od nasilja, zlostavljanja i iskorištavanja (član 16). Pristupačno okruženje, transport, informacije i komunikacije kao i usluge su preduslov za uključenost osoba s invaliditetom u lokalnu zajednicu i samostalan život (član 19).
- 38.** Članovi 9 i 21 poklapaju se po pitanju informacija i komunikacija. Član 21 predviđa da će države potpisnice preduzeti „sve odgovarajuće mjere kako bi obezbijedile da osobe s invaliditetom mogu da uživaju pravo na slobodu izražavanja i mišljenja, uključujući slobodu da traže, primaju i prenose informacije i ideje, ravnopravno sa drugima, posredstvom svih oblika komunikacije po vlastitom izboru“. Pomenuti član nastavlja detaljno da opisuje na koje načine se pristupačnost informacija obezbjeđuje u praksi. Takođe predviđa obavezu država potpisnica na „pružanje informacija osobama s invaliditetom, koje su obezbjeđene široj javnosti, u pristupačnim formatima i tehnologijama odgovarajućim za različite vrste invaliditeta“ (član 21 a). Od država potpisnica dalje se očekuje „prihvatanje i olakšavanje korištenja znakovnog jezika, Brajevog pisma, augmentativne i alternativne tehnike komunikacije i svih drugih pristupačnih sredstava, načina i formata komunikacije po vlastitom izboru osoba s invaliditetom u zvaničnim interakcijama“ (član 21 b). Privatna lica koja pružaju usluge široj javnosti, uključujući putem interneta, pozivaju se da pružaju informacije i usluge u pristupačnom i upotrebljivom formatu osobama s invaliditetom (član 21 c) a sredstva masovnog informisanja, uključujući pružatelje informacija putem interneta, podstiču se da učine svoje usluge pristupačnim osobama s invaliditetom (član 21 d). Član 21 takođe propisuje obavezu država da priznaju i promoviše korištenje znakovnih jezika, u skladu sa članovima 24, 27, 29 i 30 Konvencije.
- 39.** Bez pristupačnog transporta do škola, pristupačnih školskih zgrada, informacija i komunikacija, osobe s invaliditetom ne bi imale mogućnost da ostvare svoje pravo na obrazovanje (član 24 Konvencije). Zbog toga član 9, stav 1 a Konvencije izričito predviđa da škole moraju biti pristupačne. Međutim, čitav proces inkluzivnog obrazovanja mora biti pristupačan jer nije dovoljno da samo zgrade budu pristupačne, nego to moraju biti i informacije i komunikacije, okruženje ili FM sistemi asistivne tehnologije, službe podrške i razumna prilagođavanja u školama. Radi podsticanja pristupačnosti, obrazovanje ali i sadržaj školskih programa treba da promoviše i da se vrši na znakovnom jeziku i omogući lakše učenje Brajevog pisma, alternativnog pisma, augmentativnih i alternativnih načina, sredstava i formata komunikacije kao i vještina orijentacije i kretanja (član 24, stav 3 a), uz poklanjanje posebne pažnje odgovarajućim jezicima, oblicima i metodama komunikacije koje koriste slijepi, gluhi i gluho-slijepi učenici. Načini i sredstva učenja treba da budu pristupačni, a nastava bi trebala da se odvija u pristupačnom okruženju. Cijelo okruženje učenika s invaliditetom mora se projektovati tako da podstiče inkluziju i garantuje njihovu ravnopravnost u cijelom procesu obrazovanja. Puno sprovođenje člana 24 Konvencije o pravima osoba s invaliditetom treba posmatrati u vezi sa odredbama drugih osnovnih instrumenata o ljudskim pravima, kao i odredbama UNESKO-ve Konvencije protiv diskriminacije u obrazovanju.

- 40.** Zdravstvena i socijalna zaštita ostaće nedostupne osobama s invaliditetom ukoliko su objekti u kojima se usluge zdravstvene i socijalne zaštite pružaju, nepristupačni. Čak ukoliko su i pomenute zgrade pristupačne, bez pristupačnog transporta osobe s invaliditetom neće moći da doputuju do njih. Sve informacije i komunikacije o zdravstvenoj zaštiti moraju biti pristupačne kroz upotrebu znakovnog jezika, Brajevog pisma, pristupačnih elektronskih formata, alternativnog pisma, augmentativnih i alternativnih načina i formata komunikacije. Posebno je značajno uzeti u obzir rodnu dimenziju pristupačnosti prilikom pružanja zdravstvene zaštite ženama i djevojkama s invaliditetom, uključujući ginekološke i usluge reproduktivnog zdravlja.
- 41.** Osobe s invaliditetom ne mogu efektivno ostvarivati svoja prava iz radnih odnosa, zacrtana članom 27 Konvencije, ukoliko radna mjesta nisu pristupačna. Upravo zbog toga član 27, stav 1 a Konvencije izričito propisuje da radno mjesto mora biti pristupačno. Odbijanje poslodavca da adaptira radno mjesto predstavlja zabranjeni čin diskriminacije na osnovu invaliditeta. Pored fizičke pristupačnosti radnog mjesta, osobama s invaliditetom su potrebni pristupačan transport i usluge podrške da bi došli do takvog radnog mjesta. Sve informacije o poslu, ponuda radnog mjesta, postupak izbora zaposlenog i komunikacija na radnom mjestu, koja čini dio procesa rada, moraju biti pristupačne upotrebom znakovnog jezika, Brajevog pisma, pristupačnih elektronskih formata, alternativnog pisma, augmentativnih i alternativnih načina, metoda i formata komunikacije. Sva sindikalna i prava iz radnih odnosa moraju biti pristupačna, kao što moraju i prilike za obuku i kvalifikacije za posao. Na primjer, kursevi računara ili stranih jezika moraju se držati u pristupačnom okruženju i u pristupačnim oblicima, koristeći pristupačne načine, metode i formate.
- 42.** Član 28 Konvencije propisuje adekvatan životni standard i socijalnu zaštitu osoba s invaliditetom. Države potpisnice treba da preduzmu neophodne korake kako bi obezbijedile da i opšte i posebne mjere socijalne zaštite obezbijedene osobama s invaliditetom budu pružene na pristupačan način, u pristupačnim zgradama. Sve informacije i komunikacije o pomenutim mjerama treba učiniti pristupačnim upotrebom znakovnog jezika, Brajevog pisma, pristupačnih elektronskih formata, alternativnog pisma, augmentativnih i alternativnih načina, metoda i formata komunikacije. Programi socijalnog stanovanja treba, između ostalog, da nude stanove koji će biti pristupačni za osobe s invaliditetom i starije osobe.
- 43.** Član 29 Konvencije garantuje osobama s invaliditetom pravo na učešće u političkom i javnom životu, u upravljanju javnim poslovima. Osobe s invaliditetom neće moći ravnopravno i efikasno ostvariti pomenuta prava ukoliko države potpisnice propuste da osiguraju da izborne procedure, biračka mjesta i izborni materijali budu pristupačni, primjereni potrebama svih osoba s invaliditetom i lako razumljivi i upotrebljivi. Važno je i da izborni materijali i izborni skupovi političkih partija i pojedinačnih kandidata budu pristupačni. Ako nisu, osobama s invaliditetom je uskraćeno pravo da na ravnopravan način učestvuju u političkim procesima. Osobe s invaliditetom koje su izabrane na neku javnu funkciju moraju imati jednake mogućnosti da tu funkciju ostvaruju na potpuno pristupačan način.
- 44.** Svako ima pravo da uživa u umjetnosti, učestvuje u sportskim aktivnostima, odlazi u hotele, restorane i kafane. Ipak, korisnik kolica ne može da ode na koncert ukoliko su na ulazu u dvoranu samo stepenice. Slijepa osoba ne može uživati u slici ukoliko u muzeju ne postoji zvučni opis te slike. Nagluha osoba ne može pratiti film bez titlova a gluha osoba ne može pratiti predstavu bez prevoda na znakovni jezik. Osobe s intelektualnim invaliditetom ne mogu uživati u knjizi ukoliko ne postoji verzija razumljiva za čitanje ili verzija u augmentativnom ili alternativnom formatu. Član 30 Konvencije predviđa obavezu država potpisnica da priznaju pravo osobama s invaliditetom da ravnopravno sa drugima učestvuju u kulturnom životu. Od država potpisnica se očekuje da preduzmu sve odgovarajuće mjere

kako bi obezbijedile da osobe s invaliditetom:

- (a) imaju pristup materijalima kulturnog sadržaja u oblicima koji su im pristupačni;
- (b) imaju pristup televizijskim programima, filmu, pozorištu i drugim kulturnim aktivnostima u oblicima koji su im pristupačni;
- (c) imaju pristup mjestima za izvođenje predstava ili pružanje usluga, kao što su pozorišta, muzeji, kina, biblioteke i turističke usluge, i kolikogod je to moguće, pristup spomenicima i znamenitostima od nacionalnog kulturnog značaja.

Obezbjedenje pristupa kulturnim i istorijskim spomenicima koji su dio nacionalnog kulturnog nasljeđa može u određenim okolnostima predstavljati izazov. Ipak, države potpisnice su dužne da nastoje da obezbijede pristup pomenutim lokacijama. Mnogi spomenici i lokaliteti od značaja za nacionalnu kulturu učinjeni su pristupačnim na način koji čuva njihov kulturni i istorijski identitet i jedinstvenost.

- 45.** “Države potpisnice će preduzimati odgovarajuće mjere kako bi omogućile da osobe s invaliditetom imaju mogućnost da razvijaju i koriste svoje kreativne, umjetničke i intelektualne potencijale” (član 30, stav 2). “Države potpisnice će preduzeti odgovarajuće korake, u skladu s međunarodnim pravom, kako bi obezbijedile da zakoni kojima se štite prava na intelektualnu svojinu ne predstavljaju neopravdanu ili diskriminatornu prepreku za pristup osoba s invaliditetom materijalima kulturnog sadržaja” (član 30, stav 3). Marakeški sporazum o olakšavanju pristupa objavljenim djelima slijepim i osobama s oštećenim vidom ili osobama koje na drugi način nisu u mogućnosti koristiti štampani materijal, usvojen pod okriljem Svjetske organizacije za intelektualnu svojinu u junu 2013. godine, treba da osobama s invaliditetom obezbijedi pristup kulturnim materijalima bez nerazumnih ili diskriminatornih prepreka. Sporazum pokriva i one osobe s invaliditetom koje žive u inostranstvu, ili žive kao članovi manjina u drugim zemljama a govore ili koriste isti jezik, odnosno sredstvo komunikacije. Sporazum se naročito odnosi na one osobe s invaliditetom koje se suočavaju sa izazovima prilikom pokušaja da pristupe klasičnim štampanim materijalima. Konvencija o pravima osoba s invaliditetom propisuje da osobe s invaliditetom, na osnovu jednakosti sa drugima, imaju pravo na priznavanje i podršku posebnom kulturnom i lingvističkom identitetu. Član 30, stav 4 ističe priznavanje i podršku za znakovni jezik i kulturu gluhih.
- 46.** Član 30, stav 5 Konvencije predviđa da će države potpisnice preduzeti odgovarajuće mjere kako bi osobama s invaliditetom omogućile da ravnopravno sa drugima učestvuju u rekreativnim i sportskim aktivnostima, kao i aktivnostima u slobodno vrijeme:
- (a) podsticati i unapređivati učešće osoba s invaliditetom, u najvećoj mogućoj mjeri, u redovnim sportskim aktivnostima na svim nivoima;
  - (b) obezbijediti da osobe s invaliditetom imaju mogućnost da organizuju, razvijaju i učestvuju u specifičnim sportskim i rekreativnim aktivnostima vezanim za invaliditet, i u tom cilju će podsticati obezbjeđivanje, ravnopravno sa drugima, odgovarajućih obuka, treninga i sredstava;
  - (c) obezbijediti da osobe s invaliditetom imaju pristup sportskim, rekreativnim i turističkim događajima;
  - (d) obezbijediti da djeca s invaliditetom imaju ravnopravan pristup sa ostalom djecom, učešću u igri, rekreaciji i aktivnostima u slobodno vrijeme, kao i sportskim aktivnostima, uključujući i one aktiv-

nosti u okviru škole;

(e) obezbijediti da osobe s invaliditetom imaju pristup uslugama onih koji su uključeni u organizaciju rekreativnih, turističkih aktivnosti kao i aktivnosti u slobodno vrijeme i sportskih aktivnosti.

- 47.** Međunarodna saradnja, uređena članom 32 Konvencije, treba da postane značajno sredstvo u promociji pristupačnosti i univerzalnog dizajna. Komitet preporučuje agencijama za međunarodni razvoj da prepoznaju važnost pružanja podrške projektima koji unapređuju IKT i drugu pristupnu infrastrukturu. Sve nove investicije u okviru međunarodne saradnje treba koristiti za podsticanje uklanjanja postojećih prepreka i sprečavanje stvaranja novih. Neprihvatljivo je koristiti javna finansijska sredstva za održavanje i stvaranje novih nejednakosti. Svi novi objekti, infrastruktura, prostori, dobra, proizvodi i usluge moraju biti potpuno pristupačni svim osobama s invaliditetom. Međunarodna saradnja ne bi trebala biti korištena samo za ulaganja u pristupačna dobra, proizvode i usluge nego bi trebala da podstiče razmjenu znanja i informacija o primjerima dobre prakse postizanja pristupačnosti na načine koji će dovesti do opipljivih promjena koje će poboljšati živote miliona osoba s invaliditetom širom svijeta. Međunarodna saradnja na standardizaciji je značajna, kao i što je i činjenica da treba podržati organizacije osoba s invaliditetom kako bi one mogle da učestvuju u nacionalnim i internacionalnim procesima razvijanja, sprovođenja i monitoringa poštovanja standarda pristupačnosti. Pristupačnost mora biti sastavni dio svih napora za održivi razvoj, naročito u kontekstu planova razvoja za period poslije 2015.
- 48.** Monitoring poštovanja pristupačnosti čini ključni aspekt nacionalnog i međunarodnog monitoringa poštovanja Konvencije. Član 33 Konvencije propisuje obavezu država potpisnica da odrede organe unutar njihovih vlada koji će biti nadležni za pitanja sprovođenja Konvencije kao i mehanizme za monitoring poštovanja Konvencije koji će uključivati jedno ili više nezavisnih tijela. Civilno društvo takođe treba biti uključeno i u punoj mjeri učestvovati u procesu vršenja monitoringa. Od suštinske važnosti je omogućiti da tijela predviđena članom 33 Konvencije budu na odgovarajući način konsultovana prilikom razmatranja mjera za odgovarajuće sprovođenje člana 9 Konvencije. Ovim tijelima je potrebno obezbijediti relevantne prilike da, između ostalog, učestvuju u izradi nacrtu nacionalnih standarda pristupačnosti, daju komentare na postojeće i nacрте zakona, podnose prijedloge za nacrt zakona i politika i da u punoj mjeri učestvuju u kampanjama za podizanje svijesti i edukacijama. Proces monitoringa sprovođenja Konvencije na nacionalnom i međunarodnom planu treba vršiti na pristupačan način koji podstiče i obezbjeđuje efektivno učešće osoba s invaliditetom i njihovih organizacija koje ih predstavljaju. Član 49 Konvencije propisuje obavezu država potpisnica da tekst Konvencije učine dostupnim u pristupačnim formatima. Ovo predstavlja inovaciju u oblasti međunarodnih sporazuma o ljudskim pravima i Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom u tom smislu treba posmatrati kao presedan za sve buduće sporazume.

**Opšti komentar na
član 24 Konvencije o
pravima osoba s
invaliditetom:**

**PRAVO NA INKLUZIVNO
OBRAZOVANJE**

1.

UVOD

1. Osobe s invaliditetom, istorijski posmatrane kao primatelji socijalne pomoći, po međunarodnom pravu su sada prepoznate kao nosioci prava, koje zahtijevaju pravo na obrazovanje bez diskriminacije i na osnovu jednakih mogućnosti. Konvencija Ujedinjenih naroda o pravima djeteta (CRC, 1989), Svjetska deklaracija o obrazovanju za sve (1990), Standardna pravila o izjednačavanju mogućnosti za osobe s invaliditetom Ujedinjenih naroda (1993) i Deklaracija iz Salamanke i okvirni principi za akciju (1994.), su dokumenti koji sadrže mjere koje svjedoče o rastućoj svijesti i razumijevanju prava osoba s invaliditetom na obrazovanje.
2. Priznavanje inkluzije kao ključne za postizanje prava na obrazovanje je ojačalo u proteklih 30 godina i sadržano je u Konvenciji o pravima osoba s invaliditetom (u daljem tekstu: Konvencija), prvog pravno obavezujućeg instrumenta ljudskih prava koji se poziva na koncept kvalitetnog inkluzivnog obrazovanja. Cilj održivog razvoja (SDG) 4 takođe afirmiše inkluzivni kvalitet i ravnopravno obrazovanje. Inkluzivno obrazovanje je ključno za postizanje visokog kvaliteta obrazovanja za sve učenike, uključujući i one s invaliditetom kao i za razvoj inkluzivnih, mirnih i pravednih društava. Nadalje, predstavlja vrlo snažan obrazovni, socijalni i ekonomski značaj. Tematska studija o pravima osoba s invaliditetom na obrazovanje Kancelarije visokog komesara za ljudska prava (OHCHR) (2013.) potvrđuje da samo inkluzivno obrazovanje može pružiti i kvalitetno obrazovanje i društveni razvoj za osobe s invaliditetom, te garanciju univerzalnosti i nediskriminacije u pravu na obrazovanje.
3. Međutim, uprkos postignutom napretku, Komitet za prava osoba s invaliditetom (u daljem tekstu: Komitet) je zabrinut što i dalje postoje veliki izazovi. Mnogim milionima osoba s invaliditetom i dalje se uskraćuje pravo na obrazovanje, a za mnogo veći broj, obrazovanje je dostupno samo u okruženju u kojem su izolirani od svojih vršnjaka i gdje dobijaju slabiji kvalitet pruženog znanja.
4. Prepreke koje ometaju pristup inkluzivnom obrazovanju za osobe s invaliditetom mogu se pripisati nizu faktora, uključujući:
  - a) neuspjeh u razumijevanju ili primijeni modela ljudskih prava pristupu invaliditetu u kojem prepreke unutar zajednice i društva, prije nego lična oštećenja, isključuju osobe s invaliditetom;
  - b) uporna diskriminacija osoba s invaliditetom, koja uključuje izolaciju onih koji još uvijek žive u institucijama za dugotrajno zbrinjavanje osoba s invaliditetom i niskih očekivanja od onih koji su u prosječnom okruženju, dozvoljavajući nekritičnost prema eskalaciji predrasuda i straha;
  - c) nedostatak znanja o prirodi i prednostima inkluzivnog i kvalitetnog obrazovanja, i o različitosti, koja uključuje i konkurentnost, učenja kad svi učestvuju; nedostatak uključenosti svih roditelja i nedostatak odgovarajućih odgovora kojim bi se podržali zahtjevi, što vodi do pogrešnih strahova i stereotipa, da će inkluzija uzrokovati pogoršanje kvalitete obrazovanja, ili na drugi način negativno uticati na druge;

- d) nedostatak razvrstanih podataka i istraživanja koja su potrebna za utvrđivanje odgovornosti i razvoj programa, što ometa razvoj djelotvornih politika i intervencija za promociju inkluzivnog i kvalitetnog obrazovanja;
  - e) nedostatak političke volje, tehničkog znanja i kapaciteta za sprovođenje prava na inkluzivno obrazovanje, uključujući nedovoljnu edukaciju svog nastavnog osoblja;
  - f) neprimjereni i neadekvatni mehanizmi finansiranja kojim bi se obezbijedila stimulacija i razumna prilagođavanja za inkluziju učenika s invaliditetom, međuresorna koordinacija, podrška i održivost;
  - g) nedostatak pravnih sredstava i mehanizama za zaštitu od kršenja prava.
- 5.** Države potpisnice moraju uzeti u obzir temeljne opšte principe Konvencije u svim mjerama poduzetim za sprovođenje inkluzivnog obrazovanja te moraju osigurati da je oboje, i proces i ishodi razvoja sistema inkluzivnog obrazovanja, u skladu s članom 3.
- 6.** Opšti komentar se odnosi na sve osobe s stvarnim ili percipiranim invaliditetom. Komitet priznaje da su neke skupine više u opasnosti od isključenja iz obrazovanja od drugih, kao što su: osobe s intelektualnim poteškoćama ili višestrukim invaliditetom, osobe koje su gluho-slijepe, osobe s autizmom ili osobe s invaliditetom u slučajevima hitnih i humanitarnih kriza.
- 7.** U skladu s članom 4 stav 3, države potpisnice moraju konsultovati i aktivno uključiti osobe s invaliditetom, uključujući i djecu s invaliditetom, putem organizacija koje ih predstavljaju (OOSI), u sve aspekte planiranja, sprovođenja, monitoringa i evaluacije politika inkluzivnog obrazovanja. Osobe s invaliditetom i, kada je to prikladno, njihove porodice, moraju biti priznati kao partneri, a ne samo korisnici - primatelji obrazovanja.

2.

NORMATIVNI SADRŽAJ ČLANA 24

- 8.** Prema članu 24 stav 1, države potpisnice moraju osigurati ostvarivanje prava osoba s invaliditetom na obrazovanje kroz inkluzivni obrazovni sistem na svim nivoima, uključujući predškolsko, osnovno, srednje i visoko obrazovanje, stručno osposobljavanje i cjeloživotno učenje, vannastavne i društvene aktivnosti, za sve učenike, uključujući i osobe s invaliditetom, bez diskriminacije i pod jednakim uslovima s drugima.
- 9.** Pravo na inkluzivno obrazovanje obuhvata transformaciju u kulturi, politici i praksi u svim formalnim i neformalnim obrazovnim okruženjima kako bi se prilagodili različitim zahtjevima i identitetima pojedinih učenika, zajedno s opredjeljenjem za uklanjanjem prepreka koje ometaju tu mogućnost. To uključuje jačanje kapaciteta obrazovnog sistema kako bi se doseglo do svih učenika. Pravo na inkluzivno obrazovanje se fokusira na puno i djelotvorno učešće, pristupačnost, pohađanje nastave i postignuće svih učenika, posebno onih koji su, iz različitih razloga, isključeni ili su u opasnosti da budu margina-

lizirani. Inkluzija obuhvata pristup i napredak u visoko kvalitetnom formalnom i neformalnom obrazovanju bez diskriminacije. Inkluzivno obrazovanje nastoji osposobiti zajednice, sisteme i strukture za borbu protiv diskriminacije, uključujući i borbu protiv štetnih stereotipa, priznaje različitost, promoviše učešće i prevladava prepreke za učenje i učešće za sve, fokusirajući se na dobrobit i uspjeh učenika s invaliditetom. Zahtijeva se temeljita transformacija obrazovnih sistema kroz zakonodavstvo, politike i mehanizme za finansiranje, administraciju, dizajniranje, sprovođenje i monitoring obrazovanja.

10. Inkluzivno obrazovanje treba shvatiti kao:

- a) Temeljno ljudsko pravo svih učenika. Naime, obrazovanje je pravo pojedinačnog učenika, a ne, u slučaju djece, pravo roditelja ili staratelja. Roditeljske odgovornosti u tom pogledu su podređene pravima djeteta.
- b) Princip koji cijeni dobrobit svih učenika, poštuje njihovo urođeno dostojanstvo i autonomiju, priznaje individualne zahtjeve i sposobnosti da se djelotvorano uključe i doprinose društvu.
- c) Sredstvo za ostvarivanje drugih ljudskih prava. To je primarni način na koji se osobe s invaliditetom mogu izdići iz siromaštva, pribaviti sredstva kako bi u potpunosti učestvovali u svojim zajednicama, i čuvali se od iskorištavanja. To je takođe osnovno sredstvo kroz koje se postižu inkluzivna društva.
- d) Rezultat procesa trajne i aktivne posvećenosti uklanjanju prepreka koje ometaju pravo na obrazovanje, zajedno s promjenama u kulturi, politici i praksi redovnih škola da se prilagode i djelotvorno uključe sve učenike.

11. Komitet naglašava važnost prepoznavanja razlike između isključenja, segregacije, integracije i inkluzija. *Isključenje* se javlja kada su učenici direktno ili indirektno spriječeni ili im je uskraćen pristup obrazovanju u bilo kom obliku. *Segregacija* se javlja kada se obrazovanje učenika s invaliditetom pruža u posebnim okruženjima dizajniranim ili korištenim kako bi se odgovorilo na potrebe određenog ili raznih oštećenja, u izolaciji od učenika bez invaliditeta. *Integracija* je proces uvođenja osobe s invaliditetom u postojeće redovne obrazovne institucije, sve dok se učenik može prilagoditi standardizovanim zahtjevima takvih institucija. *Inkluzija* obuhvata proces systemske reforme koja sadrži promjene i modifikacije u sadržaju, metodama nastave, pristupima, strukturama i strategijama u obrazovanju za prevazilaženje prepreka, sa vizijom koja služi da obezbijedi svim učenicima relevantne starosne dobi, iskustvo ravnopravnog i participativnog učenja i okruženja koje najbolje odgovara njihovim potrebama i željama. Uvođenje učenika s invaliditetom u redovne razrede bez pratećih strukturalnih promjena, na primjer, organizacije, nastavnog plana i programa i strategije učenja, ne čini inkluziju. Osim toga, integracija automatski ne garantuje prelaz sa segregacije do inkluzije.

12. Osnovne karakteristike inkluzivnog obrazovanja su:

- a) Pristup cjelovitom sistemu: Ministarstva obrazovanje moraju osigurati da su svi resursi uloženi u za unapređenje inkluzivnog obrazovanja i za uvođenje i izgradnju potrebnih promjena u institucionalnim kulturama, politikama i praksama.
- b) Cjelovito okruženje obrazovanja: Posvećeni menadžment obrazovnih institucija je neophodan kako bi se uvele i izgradile kulture, politike i prakse kojim se postiže inkluzivno obrazovanje na svim nivoima: razredne nastave i odnosa unutar razreda, sastanaka vijeća, nadzora nastavnog osoblja, usluga savjetovanja i medicinske zaštite, školskih putovanja, izdvajanja budžetskih sredstava i pri-

likom susreta sa roditeljima učenika s i bez invaliditeta kada je to izvodivo, lokalne zajednice ili šire javnosti.

- c) Pristup cijelovitoj osobi: Priznaje se sposobnost svake osobe da uči, a visoka očekivanja se utvrđuju za sve učenike, uključujući i učenike s invaliditetom. Inkluzivno obrazovanje nudi fleksibilne nastavne planove i programe, metode učenja i nastave prilagođene različitim intenzitetima, zahtjevima i stilovima učenja. Ovaj pristup podrazumijeva pružanje podrške, razumna prilagođavanja i ranu intervenciju, tako da su svi u mogućnosti ispuniti svoj potencijal. Pri planiranju nastavnih aktivnosti fokus je na učeničkim kapacitetima i težnjama prije nego na sadržaju. Posvećen je uklanjanju segregacije u obrazovnom okruženju, osiguravajući inkluzivno obučavanje u pristupačnim okruženjima za učenje s odgovarajućim podrškama. Obrazovni sistem mora pružiti personalizirani obrazovni odgovor, prije nego što se očekuje od učenika da se uklopi u sistem.
- d) Podrška nastavnom osoblju: Svo nastavno osoblje i ostali zaposlenici dobivaju obrazovanje i osposobljavanje koje im daje temeljne vrijednosti i sposobnosti da podrže inkluzivno okruženje za učenje, koje uključuje i nastavno osoblje s invaliditetom. Inkluzivna kultura pruža pristupačno i stimulativno okruženje koje podstiče rad kroz saradnju, interakciju i rješavanja problema.
- e) Poštovanje i vrednovanje različitosti: Svi članovi učeničke zajednice su jednako prihvaćeni, uz poštovanje različitosti na osnovu, između ostalog, invaliditeta, rase, boje kože, pola, jezika, lingvističke kulture, religije, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog, etničkog, urođeničkog ili socijalnog porijekla, imovine, rođenja, starosti ili drugog statusa. Svi učenici se moraju slušati i osjećati vrednovanim, poštovanim i uključenim. Postoje djelotvorne mjere za sprečavanje zlostavljanja i nasilništva. Inkluzija primjenjuje individualni pristup učenicima.
- f) Prijateljsko okruženje prema učenju: Inkluzivna okruženja za učenje moraju stvoriti pristupačno okruženje u kojem se svi osjećaju sigurnim, podržanim, stimulisanim i imaju mogućnost da se izraze, s jakim naglaskom na uključivanje samih učenika u izgradnju pozitivne školske zajednice. Priznaje se vrijednost vršnjačkoj grupi u učenju, izgradnji pozitivnih odnosa, prijateljstva i prihvatanja.
- g) Djelotvorne tranzicije: Učenici s invaliditetom dobijaju podršku kako bi se osigurala djelotvorna tranzicija od učenja u školi do stručnog i visokog obrazovanja, i končano do zapošljavanja. Razvijaju se učeničke sposobnosti i povjerenje i učenicima se obezbjeđuje razumno prilagođavanje i jednakost u pogledu postupaka ocjenjivanja i ispitivanja kao potvrde njihovih sposobnosti i postignuća na ravnopravnoj osnovi s drugima.
- h) Uvažavanje partnerstava: Podstiču se udruženja učitelja, učenički savezi, OOSI, školska vijeća, udruženja roditelja/nastavnog osoblja i druge školske grupe za podršku, kako formalne tako i neformalne, da povećaju svoje razumijevanje i znanje o invaliditetu. Uključenost roditelja/staratelja i zajednice mora se posmatrati kao vrijednost sa resursima i snagama koje mogu dati značajan doprinos. Odnos između okruženja za učenje i šire društvene zajednice treba biti prepoznat kao put prema inkluzivnim društvima.
- i) Monitoring: Kao kontinuirani proces, inkluzivno obrazovanje se mora pratiti i evaluirati na redovnoj osnovi kako bi se osiguralo da se segregacija ili integracija ne događa bilo formalno ili neformalno. Monitoring, prema članu 33 Konvencije treba uključiti osobe s invaliditetom, uključujući djecu i osobe koje trebaju intenzivnu podršku, kroz OOSI, kao i roditelje ili staratelje djece s invaliditetom gdje je to prikladno. Indikatori invaliditeta-inkluzije se moraju razviti i koristiti u skladu s Agendom

za održivi razvoj 2030.

- 13.** U skladu s UNESCO-ovom Konvencijom protiv diskriminacije u obrazovanju, stav 1. potvrđuje se da pravo na obrazovanje mora biti osigurano bez diskriminacije i na osnovu jednakih mogućnosti. Države potpisnice moraju zabraniti diskriminaciju na osnovu invaliditeta i garantovati svim osobama s invaliditetom jednaku i djelotvoranu zaštitu od diskriminacije po svim osnovama. Osobe s invaliditetom mogu doživjeti višestruku diskriminaciju na temelju invaliditeta, pola, vjere, pravnog statusa, etničke pripadnosti, godina, seksualne orijentacije ili jezika. Osim toga, roditelji, braća i sestre, te ostala rodbina mogu doživjeti diskriminaciju na temelju njihove povezanosti sa osobom s invaliditetom. Mjere potrebne za pokrivanje svih oblika diskriminacije uključuju identifikaciju i uklanjanje pravnih, fizičkih, komunikacijskih i jezičkih, društvenih, finansijskih i prepreka u stavovima unutar obrazovnih institucija i zajednice. Pravo na nediskriminaciju uključuje pravo na nesegregaciju te na obezbjeđenje razumnog prilagođavanja i ono se mora shvatiti u kontekstu dužnosti da se obezbijedi pristupačno okruženje za učenje i razumno prilagođavanje.
- 14.** Situacije oružanih sukoba, humanitarnih kriza i prirodnih katastrofa nesrazmjerno utiču na pravo na inkluzivno obrazovanje. Države potpisnice trebaju usvojiti inkluzivne strategije za Smanjenja Rizika od Katastrofa za sveobuhvatnu sigurnost i bezbjednost škole u hitnim slučajevima, a koje obuhvataju učenike s invaliditetom. Privremena okruženja za učenje u takvim situacijama moraju osigurati pravo osoba, a naročito djece s invaliditetom, na obrazovanje na osnovu jednakosti s drugima. To uključuje pristupačne obrazovne materijale, školske prostorije, savjetovanje, ili pristup obuci na lokalnom znakovnom jeziku za gluhe učenike. Prema članu 11 te priznajući povećani rizik od seksualnog nasilja u takvim okruženjima, moraju se poduzeti mjere kako bi se osiguralo da su okruženja za učenje sigurna i pristupačna za žene i djevojke s invaliditetom. Učenicima s invaliditetom se ne smije uskratiti pristup obrazovnim ustanovama na temelju toga da bi njihova evakuacija u hitnim situacijama bila nemoguća, a razumna prilagođavanja moraju biti osigurana.
- 15.** Član 24 stav 1 (a) ponovo ističe ciljeve obrazovanja u skladu s Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima, Međunarodnim sporazumom o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima i Konvencijom o pravima djeteta, koji kažu da obrazovanje mora biti usmjereno prema punom razvoju ljudskih potencijala i osjećaja dostojanstva i samopoštovanja, jačajući poštovanje za ljudska prava i ljudsku različitost. Države potpisnice moraju osigurati da je obrazovanje usklađeno sa ciljevima Međunarodnog sporazuma o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima kako se tumači u svjetlu Svjetske deklaracije o obrazovanju za sve (Jomtien, Tajland, 1990) (čl. 1), Konvencije o pravima djeteta (čl. 29 (1)), Bečke deklaracija i Programa akcija (Dio I, stav 33 i Dio II, stav 80) i Plana akcija za dekadu Ujedinjenih naroda za obrazovanje o ljudskim pravima (stav 2). Ovi ciljevi uključuju i dodatne elemente kao što su pozivanje na rodnu jednakost i poštovanje životne okoline. Pravo na obrazovanje je stvar pristupa, kao i sadržaja, i treba biti usmjereno na široki raspon vrijednosti, uključujući i razumijevanje i toleranciju. Inkluzivno obrazovanje mora biti usmjereno ka promovisanju uzajamnog poštovanja i vrijednosti svih osoba, te na izgradnju obrazovnih okruženja u kojem pristup učenju, kultura odgojno-obrazovne ustanove, i sam nastavni plan i program, odražavaju vrijednost različitosti.
- 16.** Prema članu 24 stav 1 (b) obrazovanje mora biti usmjereno na razvoj ličnosti, talenata i kreativnosti osoba s invaliditetom, kao i njihovih mentalnih, fizičkih i komunikacijskih sposobnosti u najvećoj mogućoj mjeri. Obrazovanje osoba s invaliditetom se često fokusira na pristup prema nedostacima, na njihovo stvarno ili percipirano oštećenje, koje ograničava mogućnosti prema unaprijed definisanim i negativnim pretpostavkama njihovog potencijala. Države potpisnice moraju podržati stvaranje mogućnosti zasnovanih na jedinstvenim snagama i talentima svakog pojedinca s invaliditetom.

- 17.** Prema članu 24 stav 1. (c) ciljevi obrazovanja moraju biti usmjereni na davanje mogućnosti osobama s invaliditetom da u potpunosti i djelotvorano učestvuju u slobodnom društvu. Član 23 Konvencije o pravima djeteta naglašava da, što se tiče djece s invaliditetom, pomoć im se mora osigurati kako bi se osiguralo da imaju *“djelotvoran pristup ... obrazovanju ... na način koji doprinosi i omogućuje puno uključivanje u zajednicu i lični razvoj.”* Države potpisnice moraju prepoznati da su individualna podrška i razumna prilagođavanja prioritetna pitanja i da trebaju biti besplatni na svim obaveznim nivoima obrazovanja.
- 18.** Stav 2 (a) zabranjuje isključivanje osoba s invaliditetom iz opšteg – redovnog obrazovnog sistema, uključujući sve zakonske ili regulatorne odredbe koje ograničavaju njihovo uključivanje na temelju njihovog oštećenja ili „stepena” oštećenja, kao što je uslovljavanje njihove inkluzije *“u mjeri u kojoj to dozvoljava potencijal pojedinca”*, odnosno pozivajući se na nesrazmjerna i pretjerana opterećenja kako bi izbjegli obavezu obezbjeđenja razumnog prilagođavanja. Opšte obrazovanje znači sva redovna okruženja za učenje i odjele za obrazovanje. Direktno isključenje bi značilo da se neki učenici klasifikuju kao *“nesposobni za obrazovanje”*, i zato ne ispunjavaju uslove za pristup obrazovanju. Indirektno isključenje bi bio zahtjev da učenik s invaliditetom prođe zajednički test koji polažu svi ostali učenici kao uslov za upis u školu, ali bez obezbjeđenja razumnih prilagođavanja i podrške. U skladu s članom 4 (b), svi zakoni i pravila moraju biti pregledani kako bi se osiguralo da nisu diskriminirajući za osobe s invaliditetom i da ne krše član 24, i gdje je to potrebno, moraju biti ukinuti ili izmijenjeni i popravljeni na sistematičan način i u određenom vremenskom roku.
- 19.** Stav 2 (b) zahtijeva da osobe s invaliditetom mogu pristupiti inkluzivnom, kvalitetnom i besplatnom osnovnom i srednjem obrazovanju, te da im se osigura nesmetan prelaz između ova dva stepena školovanja, na ravnopravnoj osnovi s drugima, u zajednicama u kojima žive. Komitet se oslanja na interpretaciju Komiteta za ekonomska, socijalna i kulturna prava koji kaže da kako bi ispunio tu obavezu, obrazovni sistem mora sadržavati četiri sljedeće međusobno povezane karakteristike.
- 20.** Dostupnost: Javne i privatne obrazovne ustanove i programi moraju biti dostupni u dovoljnoj količini i kvaliteti. Države potpisnice moraju osigurati široku dostupnost obrazovnih mjesta za učenike s invaliditetom na svim nivoima u cijeloj zajednici.
- 21.** Pristupačnost - u skladu s članom 9 Konvencije i Opštim komentarem br. 2 Komiteta, obrazovne institucije i programi moraju biti pristupačni svima, bez diskriminacije. Cijeli obrazovni sistem mora biti pristupačan, uključujući i zgrade, informacija i komunikaciju, koja obuhvata FM asistivne tehnologije, nastavni plan i program, obrazovne materijale, nastavne metode, ocjenjivanje, jezičke i usluge podrške. Okruženje učenika s invaliditetom mora biti osmišljeno kako bi podsticalo inkluziju i garantovalo im jednakost tokom trajanja obrazovanja, na primjer, školski prevoz, koji bi trebao biti inkluzivan, pristupačan i siguran; voda i sanitarni uslovi, uključujući higijenske i sanitarne čvorove; školske kafeterije; prostorije za rekreaciju. Države potpisnice se moraju obavezati na brzo uvođenje univerzalnog dizajna. Države potpisnice trebaju zabraniti i sankcionisati izgradnju bilo koje buduće obrazovne infrastrukture koja nije pristupačna, zajedno s uspostavljanjem djelotvoranog mehanizma za monitoring i vremenskog okvira u kojem će se sve postojeće obrazovne ustanove učiniti pristupačnim. Države potpisnice se takođe moraju obavezati na obezbjeđenje razumnih prilagođavanja u obrazovnim okruženjima, kada je to potrebno. Pristup univerzalnog dizajna ne isključuje obezbjeđenje asistivnih pomagala, aplikacija i softvera za one učenike s invaliditetom kojima su potrebni. Pristupačnost je dinamičan koncept i njegova primjena zahtijeva periodična regulatorna i tehnička prilagođavanja. Države potpisnice moraju osigurati da brzi razvoj inovacija i novih tehnologija dizajniranih kako bi se unaprijedilo učenje, budu dostupne svim učenicima, uključujući i osobe s s invaliditetom.

- 22.** Komitet naglašava rasprostranjen nedostatak udžbenika i nastavnih materijala u pristupačnim oblicima i jezicima, uključujući znakovni jezik. Države potpisnice moraju ulagati na vrijeme u razvoj udžbenika i nastavnih materijala štampanih ili na Brajevom pismu, digitalnim formatima, uključujući i korištenje inovativnih tehnologija. Države potpisnice bi takođe trebale uzeti u obzir razvoj standarda i smjernica za pretvaranje štampanih materijala u pristupačne oblike i jezike, čineći pristupačnost centralnim aspektom nabavki vezanih za obrazovanje. Komitet podsjeća na hitnost ratificiranja i provođenja Sporazuma iz Marakeša kojim se olakšava pristup objavljenim radovima za osobe koje su slijepe, slabovidim osobama, ili osobama koje na drugi način nisu u mogućnosti koristiti štampani materijal.
- 23.** Pristupačnost zahtijeva da obrazovanje na svim nivoima bude pristupačno za učenike s invaliditetom. Razumno prilagođavanje ne bi trebalo značiti i dodatne troškove za učenike s invaliditetom. Obavezno, kvalitetno, besplatno i dostupno osnovno obrazovanje je trenutna obaveza. U skladu s Agendom za održivi razvoj 2030, države potpisnice moraju postepeno usvojiti mjere kako bi se osiguralo da sva djeca, uključujući i djecu s invaliditetom, završe besplatno, ravnopravno i kvalitetno srednje obrazovanje, te moraju osigurati jednak pristup za sve žene i muškarce s invaliditetom kvalitetnom tehničkom, stručnom i visokom obrazovanju, uključujući univerzitete, te cjeloživotno učenje, a sve ovo da djeca i osobe s invaliditetom mogu priuštiti. Države potpisnice moraju osigurati da osobe s invaliditetom mogu pristupiti obrazovanju kako javnim tako i privatnim akademskim institucijama na ravnopravnoj osnovi s drugima.
- 24.** Prihvatljivost je obaveza da se dizajniraju i provedu svi, za obrazovanje vezani, objekti, robe i usluge potpuno uzimajući u obzir i poštujući zahtjeve, kulture, stavove i jezike osoba s invaliditetom. Oblik i sadržaj obezbijeđenog obrazovanja moraju biti prihvatljivi za sve. Države potpisnice moraju usvojiti pozitivne akcione mjere kako bi se osiguralo da je obrazovanje dobre kvalitete za sve. Inkluzija i kvalitet su recipročni: inkluzivni pristup može značajno doprinijeti kvalitetu obrazovanja.
- 25.** Prilagodljivost - Komitet podstiče države potpisnice da primjenjuju pristup univerzalnog dizajna za učenje (UDU). UDU je skup principa, koji obezbjeđuju nastavnom osoblju i drugom osoblju strukturu za stvaranje prilagodljivog okruženja za učenje i razvoj instrukcija, kako bi se zadovoljile različite potrebe svih učenika. Prilagodljivost uvažava da svaki učenik uči na jedinstven način i razvija fleksibilne načine učenja: stvaranje zanimljivog okruženja u učionici; održavanje visokih očekivanja za sve učenike dozvoljavajući više načina da se zadovolje ta očekivanja; osnaživanje nastavnog osoblja da misle drugačije o vlastitoj nastavi; fokusiranje na obrazovne ishode za sve, uključujući i osobe s invaliditetom. Nastavni plan i program mora biti zamišljen, dizajniran i primijenjen kako bi zadovoljio i prilagodio se zahtjevima svakog učenika, obezbjeđujući odgovarajuće stručne odgovore. Standardizirane procjene moraju biti zamijenjene fleksibilnim i višestrukim oblicima ocjenjivanja i priznanjem individualnog napretka prema širim ciljevima koji pružaju alternativne pravce za učenje.
- 26.** Stav 2. (b) takođe zahtijeva da osobe s invaliditetom mogu pohađati osnovne i srednje škole u zajednicama u kojima žive. Učenici ne trebaju biti odvojeni od kuće. Obrazovno okruženje mora biti u okviru sigurne fizičke udaljenosti za osobe s invaliditetom, uključujući i siguran i pristupačan prevoz, ili pristupačnost putem informacijsko komunikacijske tehnologije. Međutim, države potpisnice bi trebale izbjegavati oslanjanje isključivo na tehnologiju kao zamjenu za direktno uključivanje učenika s invaliditetom i interakciju s nastavnim osobljem i uzorima koje nalaze u okviru samog obrazovnog okruženja. Aktivno učešće s drugim učenicima, uključujući i braću i sestre učenika s invaliditetom, je važna komponenta prava na inkluzivno obrazovanje.

- 27.** Stav 2 (c) zahtijeva da države potpisnice osiguraju razumno prilagođavanje za pojedine učenike da bi im se omogućio pristup obrazovanju, na jednakoj osnovi s drugima. "Razumnost" je shvaćena kao rezultat kontekstualnog testa koji uključuje analizu relevantnosti i djelotvornosti prilagodbi, čiji je očekivani cilj borba protiv diskriminacije. Dostupnost sredstava i finansijske implikacije se priznaju prilikom procjene nesrazmjernog opterećenja. Dužnost osiguranja razumnog prilagođavanja je sprovodiva od trenutka kada se traži. Politike koje obavezuju na razumna prilagođavanja moraju biti usvojene na nacionalnom, lokalnom i nivou obrazovnih ustanova na svim nivoma obrazovanja. U kojoj će mjeri razumna prilagođavanja biti obezbijeđena mora se razmotriti u svjetlu cjelokupne obaveze da se razvije inkluzivan sistem obrazovanja, uz maksimalno korištenje postojećih resursa i razvoj novih. Korištenje nedostatka resursa i finansijske krize, kao opravdanja za neuspjeh napretka prema inkluzivnom obrazovanju, krši član 24.
- 28.** Komitet ponavo ističe razliku između dužnosti obezbjeđenja opšte pristupačnosti i obaveze obezbjeđenja razumnog prilagođavanja. Pristupačnost je od koristi za grupe stanovništva, a temelji se na skupu standarda koji se provode postepeno. Nesrazmjernost ili pretjerano opterećenje se ne može navoditi u odbranu neuspjeha obezbjeđenja pristupačnosti. Razumna prilagođavanja se odnose na pojedinca i komplementarna su dužnosti obezbjeđenja pristupačnosti. Pojedinaac može legitimno tražiti mjere razumnog prilagođavanja, čak i ako je država ispunila svoje dužnosti obezbjeđenja pristupačnosti.
- 29.** Definicija onog što je srazmjerno će nužno varirati zavisno o kontekstu. Dostupnost prilagođavanja treba uzeti u obzir poštujući veći fond obrazovnih resursa dostupnih u sistemu obrazovanja, a ne ograničavajući se na resurse koji su dostupni u relevantnoj akademskoj ustanovi; prenos sredstava u sistemu bi stoga trebalo omogućiti. Ne postoji "jedna veličina koja odgovara svima" kao formula za razumna prilagođavanja, jer različiti učenici s istim oštećenjem mogu zahtijevati različite prilagodbe. Prilagođavanje može uključiti promjenu lokacije razreda ili časa, obezbjeđenje različitih oblika komunikacije u razredu, uvećani tisak, materijal i/ili predmete na znakovnom jeziku i obezbjeđenje svih materijala u alternativnom formatu, obezbjeđujući učenicima podršku nekog ko pravi bilješke, jezičkog prevodioca ili dozvoljavajući učenicima da mogu koristiti asistivne tehnologije u učenju i prilikom procjena znanja. Obezbeđenje nematerijalnih prilagođavanja, kao što su dopuštanje više vremena, smanjenje nivoa pozadinske buke, osjetljivost na senzorna preopterećenja, alternativne metode vrednovanja znanja ili zamjena elemenata nastavnog plana i programa sa alternativnim elementima, takođe treba biti uzeta u obzir. Vlasti iz oblasti obrazovanja i pružatelji usluga, akademske institucije, učenici s invaliditetom, a zavisno o dobi i sposobnosti učenika, ako je potrebno, njihovi roditelji/staratelji i/ili članovi porodice, moraju razgovarati kako bi se osiguralo da razumna prilagođavanja zadovoljavaju zahtjeve, želje, preferencije i odluke učenika i da se mogu provoditi od strane institucije pružatelja usluge obrazovanja. Osiguravanje razumnih prilagođavanja ne mora biti uslovljeno medicinskom dijagnozom oštećenja i umjesto toga treba se temeljiti na procjeni društvenih prepreka za obrazovanje.
- 30.** Uskraćivanje razumnog prilagođavanja predstavlja diskriminaciju, a dužnost osiguranja razumnog prilagođavanja izvršiva je od trenutka kada je prilagođavanje neophodno pojedincu sa oštećenjem u konkretnoj situaciji i ne podliježe progresivnoj realizaciji. Države potpisnice moraju osigurati postojanje nezavisnih sistema za monitoring primjerenosti i djelotvornosti prilagođavanja i obezbijediti sigurne, pravovremene i dostupne mehanizme za pravnu zaštitu ili naknadu štete kada učenici s invaliditetom, i ako je relevantno, njihove porodice, smatraju da im nije pružena adekvatna podrška ili su doživjeli diskriminaciju. Mjere za zaštitu žrtava diskriminacije od viktimizacije tokom procesa naknade štete su od suštinske važnosti.

- 31.** Stav 2 (d) potvrđuje da učenici s invaliditetom imaju pravo na podršku koja im je potrebna kako bi se olakšalo njihovo djelotvorno obrazovanje i omogućilo im se da ispune svoj potencijal na jednakoj osnovi s drugima. Podrška, u smislu opšte dostupnosti usluga i sadržaja unutar obrazovnog sistema, treba osigurati da su učenici s invaliditetom u mogućnosti da ispune svoj potencijal u najvećoj mogućoj mjeri, uključujući, na primjer, obezbjeđenje dovoljnog broja obučenog nastavnog osoblja, školskih savjetnika, psihologa i drugih relevantnih stručnjaka zdravstvenih i socijalnih usluga, kao i pristup stipendijama i finansijskim sredstavima.
- 32.** Stav 2 (e) zahtijeva da se adekvatna kontinuirana personalizovana podrška pruža direktno. Komitet naglašava potrebu za obezbjeđenjem individualnih obrazovnih planova, koji mogu identificirati razumna prilagođavanja i posebnu podršku koja je potrebna pojedinačnom učeniku, uključujući i obezbjeđenje pomoćnih kompenzacijskih pomagala, posebnih nastavnih materijala u alternativnim/pristupačnim formatima, tehnikama i sredstvima komunikacije, i komunikacijska pomagala i asistivne i informacijske tehnologije. Podrška se takođe može biti i kvalifikovani asistent za podršku u nastavi, bilo zajednički ili jedan-na-jedan, zavisno od zahtjeva učenika. Individualni obrazovni planovi moraju se baviti i prelazom koje učenici doživljavaju kad dolaze iz segregiranih sredina kao i prilikom prelaza između različitih nivoa obrazovanja. Monitoring djelotvornosti tih planova treba redovno vršiti i vrednovati s direktnim uključivanjem učenika za kojeg je napravljen plan. Priroda obezbjeđivanja podrške mora se odrediti u saradnji s učenikom, zajedno, prema potrebi, s roditeljima ili starateljima/trećim osobama. Učenik mora imati pristup mehanizmima žalbe ako podrška nije dostupna ili je neadekvatna.
- 33.** Sve mjere podrške koje se obezbjeđuju moraju biti u skladu sa ciljem inkluzije. U skladu s tim, one moraju biti osmišljene za jačanje prilika za učenike s invaliditetom da učestvuju u aktivnostima u učionici i u izvan škole zajedno sa svojim vršnjacima, prije nego ih marginalizirati.
- 34.** U vezi sa članom 24, stav 3, mnoge države potpisnice ne uspevaju da naprave odgovarajuća obezbjeđenja uslova za osobe s invaliditetom, posebno osobe u autističnom spektru, osobe koje imaju oštećenja koja im onemogućuju komunikaciju, i osobe sa senzornim invaliditetom, da steknu životne, jezičke i socijalne vještine bitne za učešće u obrazovanju i unutar svojih zajednica.
- a) Slijepi i slabovidni učenici moraju dobiti priliku da nauče Brajevo pismo, alternativno pismo, augmentativne i alternativne načine, sredstva i formate komunikacije kao i orijentacijske i vještine kretanja. Treba podržati ulaganja u pristup odgovarajućoj tehnologiji i alternativnim sistemima komunikacije kako bi se olakšalo učenje. Treba uvesti i podsticati vršnjačku podršku i mentorstvo.
- b) Gluhi i nagluhi učenici moraju dobiti priliku da nauče znakovni jezik, i treba poduzeti mjere kojima se priznaje i promoviše jezički identitet zajednice gluhih osoba. Komitet skreće pažnju državama na UNESCO-vu Konvenciju protiv diskriminacije u obrazovanju kojom se utvrđuje pravo djece na nastavu na svom jeziku, i podsjeća države potpisnice na član 30 (4) koji zahtijeva da osobe s invaliditetom imaju pravo, na ravnopravnoj osnovi s drugima, na priznavanje i podršku za njihov specifični kulturni i jezički identitet, uključujući znakovni jezik i kulturu gluhih osoba. Osim toga, nagluhi učenici moraju imati pristup kvalitetnim uslugama govorne terapije, tehnologiji indukcijske petlje i titlovanom tekstu.
- c) Učenici koji su slijepi, gluhi ili gluho-slijepi moraju dobiti obrazovanje u najprikladnijim jezicima i oblicima komunikacije za pojedinca, a u sredinama koje maksimalno povećavaju lični, akademski i društveni razvoj unutar i izvan postavki formalne škole. Komitet naglašava da države potpisnice

moraju osigurati potrebnu podršku, uključujući sredstva, asistivne tehnologije, i obezbjeđenje orijentacijskih i vještina kretanja kako bi ovakvo inkluzivno okruženje bilo ostvareno.

- d) Učenicima s oštećenjima koja onemogućuju komunikaciju mora biti pružena mogućnost da se izraze i nauče koristiti alternativnu ili augmentativnu komunikaciju. To može uključivati, ali se ne ograničava na, obezbjeđenje znakovnog jezika, niska ili visoko razvijena tehnološka komunikacijska pomagala kao što su tableti sa govornom funkcijom, komunikacijska pomagala za glas (VOCAS) ili komunikacijske knjige. Države potpisnice moraju ulagati u razvoj znanja, tehnologija i usluga u cilju promocije pristupa odgovarajućim tehnologijama i alternativnim sistemima komunikacije kako bi se olakšalo učenje.
- e) Učenici s teškoćama socijalne komunikacije moraju biti podržani kroz adaptacije organizacije nastave, uključujući rad u parovima, vršnjačko obučavanje, sjedenje blizu nastavnog osoblja i stvaranje strukturiranog i predvidljivog okruženja.
- f) Učenicima s intelektualnim oštećenjima moraju se obezbijediti konkretni, vidljivi /vizuelni i razumljivi za čitanje materijali za nastavu i učenje u sigurnom, mirnom i strukturiranom okruženju, ciljajući na kapacitete koji će najbolje pripremiti učenika za samostalan život i stručni kontekst. Države potpisnice moraju ulagati u inkluzivne interaktivne učionice koristeći alternativne nastavne strategije i metode procjene.

35. Član 24, stav 4, zahtijeva od država da poduzmu odgovarajuće mjere za zapošljavanje administrativnog, nastavnog i nenastavnog osoblja s vještinama za djelatni rad u inkluzivnom obrazovanju, koje je kvalifikovano za upotrebu znakovnog jezika i/ili Brajevog pisma, orijentacijske i vještine kretanja. Adekvatan broj kvalifikovanog i posvećenog školskog osoblja je ključna vrijednost za uvođenje i održivost inkluzivnog obrazovanja. Nedostatak razumijevanja i kapaciteta i dalje ostaje značajna prepreka za inkluziju. Države potpisnice moraju osigurati da je svo nastavno osoblje edukovano za inkluzivno obrazovanje na osnovu modela ljudskih prava pristupa invaliditetu.

36. Države potpisnice moraju ulagati u i davati podršku zapošljavanju i kontinuiranoj edukaciji nastavnog osoblja s invaliditetom. To uključuje uklanjanje svake zakonske ili političke prepreke koja zahtijeva od kandidata da ispune određene kriterije medicinske podobnosti, kao i obezbjeđenje razumnih prilagođavanja za njihovo učešće kao nastavnog osoblja. Njihovo prisustvo će služiti za promociju jednakih prava osoba s invaliditetom u nastavničkoj profesiji, donijeće jedinstvenu stručnost i vještine u okruženju za učenje, doprinijeće razbijanju prepreka i služiće kao važan uzor.

37. Prema članu 24, stav 5, države potpisnice moraju osigurati da osobe s invaliditetom mogu pristupiti opštem visokom obrazovanju, stručnom usavršavanju, obrazovanju odraslih i cjeloživotnom učenju, bez diskriminacije i na ravnopravnoj osnovi s drugima. Prepreke u stavovima, fizičke, lingvističke, komunikacijske, finansijske, pravne i druge prepreke za obrazovanje na ovim nivoima moraju biti prepoznate i uklonjene kako bi se svima osigurao jednak pristup. Razumno prilagođavanje mora biti obezbjeđeno da se osiguralo da se osobe s invaliditetom ne suočavaju s diskriminacijom. Države potpisnice moraju razmotriti poduzimanje afirmativnih akcionih mjera u visokom obrazovanju u korist učenika s invaliditetom.

3.

OBAVEZE DRŽAVA POTPISNICA

- 38.** Države potpisnice treba da poštuju, štite i ispunjavaju svaku od bitnih karakteristika prava na inkluzivno obrazovanje: dostupnost, pristupačnost, prihvatljivost, prilagodljivost. Obaveza *poštovanja* zahtijeva izbjegavanje mjera koje ometaju uživanje prava, kao što su zakoni koji isključuju određenu djecu s invaliditetom iz obrazovanja, ili uskraćivanje pristupačnosti ili razumnih prilagođavanja. Obaveza *zaštite* zahtijeva poduzimanje mjera koje sprečavaju treće strane da ometaju uživanje prava, na primjer, roditelji odbijaju da šalju djevojke s invaliditetom u školu, ili privatne institucije odbijaju da upišu osobe s invaliditetom zbog njihovog oštećenja. Obaveza *ispunjavanja* zahtijeva poduzimanje mjera koje omogućavaju i pomažu osobama s invaliditetom da uživaju pravo na obrazovanje, na primjer, da su obrazovne institucije pristupačne i da obrazovni sistemi imaju resurse i usluge koji su prilagođeni na odgovarajući način.
- 39.** Član 4.2 zahtijeva da države potpisnice poduzimaju mjere do maksimuma svojih raspoloživih resursa u pogledu ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava, i, gdje je to potrebno, unutar okvira međunarodne saradnje, u cilju progresivnog postizanja potpune realizacije tih prava. Progresivna realizacija znači da države potpisnice imaju specifičnu i trajnu obavezu “*da se kreću što je brže i djelotvornije moguće*” ka punoj realizaciji člana 24. Ovo nije kompatibilno sa održavanjem dva sistema obrazovanja: redovnim i specijalnim/segregiranim sistemom obrazovanja. Progresivna realizacija se mora sagledavati u skladu sa ukupnim ciljem Konvencije da se utvrdi jasna obaveza za države potpisnice u pogledu punog ostvarivanja prava na obrazovanje. Slično tome, države potpisnice se potiču da redefiniiraju budžetska izdvajanja za obrazovanje, uključujući prenošenje budžeta za razvoj inkluzivnog obrazovanja. Bilo kakve namjerne retrogradne mjere u tom pogledu ne smiju nesrazmjerno pogađati učenike s invaliditetom na bilo kojem nivou obrazovanja. One moraju biti samo privremena mjera ograničena na krizno razdoblje, neophodne i srazmjerne, ne smiju biti diskriminirajuće i moraju sadržavati sve moguće mjere za ublažavanje nejednakosti.
- 40.** Progresivna realizacija ne dovodi u pitanje one obaveze koje se mogu odmah sprovesti. Pozivajući se na Opšti komentar Komiteta za ekonomska, socijalna i kulturna prava, države potpisnice imaju “minimum osnovne obaveze da osiguraju zadovoljstvo, u najmanju ruku, minimalnog suštinskog nivoa” svakog od elemenata prava na obrazovanje. Stoga države potpisnice moraju implementirati sljedeća osnovna prava sa trenutnim dejstvom:
- a) Nediskriminacija u svim aspektima obrazovanja koja obuhvata sve međunarodno zabranjene osnovne diskriminacije. Države potpisnice moraju osigurati neisključivanje osoba s invaliditetom iz obrazovanja i eliminirati strukturalne nedostatke da se postigne djelotvorno učešće i jednakost za sve osobe s invaliditetom. Države potpisnice moraju poduzeti hitne korake kako bi uklonile sve pravne, administrativne i druge oblike diskriminacije koje ometaju pravo na pristup inkluzivnom obrazovanju. Usvajanje afirmativnih akcionih mjera ne predstavlja povredu prava na nediskriminaciju u vezi sa obrazovanjem, sve dok takve mjere ne dovode do očuvanja nejednakih ili odvojenih standarda za različite grupe.

b) Razumna prilagođavanja kako bi se osigurala uključenost osoba s invaliditetom u obrazovanje. Propust da se obezbijedi razumno prilagođavanje predstavlja diskriminaciju po osnovu invaliditeta.

c) Obavezno, besplatno osnovno obrazovanje je dostupno svima. Države potpisnice moraju poduzeti sve odgovarajuće mjere kako bi garantovale ovo pravo, na osnovu inkluzije, za svu djecu i mlade sa invaliditetom. Komitet poziva države potpisnice da “osiguraju pristup i završavanje kvalitetnog obrazovanja za svu djecu i mlade za najmanje 12 godina besplatnog, finansiranog javnim sredstvima, inkluzivnog i ravnopravnog kvalitetnog osnovnog i srednjeg obrazovanja, od čega je najmanje devet godina obavezno, kao i pristup kvalitetnom obrazovanju za školsku djecu i mlade van-škole kroz niz modaliteta” u skladu sa Okvirom za akciju u obrazovanju 2030.

Države potpisnice moraju usvojiti i implementirati nacionalnu strategiju obrazovanja koja uključuje obezbjeđenje obrazovanja na svim nivoima za sve učenike, na osnovu inkluzije i jednakih mogućnosti. Obrazovni ciljevi razrađeni u članu 24, stav 1, stavljaju ekvivalentne obaveze na države potpisnice i stoga se moraju posmatati na direktnoj uporednoj osnovi.

41. Vezano za međunarodnu saradnju, a u skladu sa Ciljem održivog razvoja SDG 4 i Okvirom za akciju u obrazovanju 2030, sve bilateralne i multilateralne saradnje moraju unaprijediti inkluzivno i ravnopravno kvalitetno obrazovanje i promovisati mogućnosti cjeloživotnog učenja za sve, uključujući i podršku za izgradnju kapaciteta, razmjenu i dijeljenje informacija i najboljih praksi, istraživanja, tehničku i ekonomsku pomoć, i olakšavanje pristupa pristupačnim i asistivnim tehnologijama. Svi podaci i trošenja međunarodne pomoći na obrazovanje trebaju biti razvrstani po oštećenju. Razmatranje međunarodnog mehanizma koordinacije o inkluzivnom obrazovanju kako bi se implementirao Cilj održivog razvoja SDG 4, doprinosi boljem političkom dijalogu i monitoringu napretka.

4.

ODNOS SA DRUGIM ODREDBAMA KONVENCIJE

42. Države potpisnice moraju priznati nedjeljivost i međuzavisnost svih ljudskih prava. Obrazovanje je sastavni dio punog i djelotvornog ostvarivanja drugih prava. S druge strane, pravo na inkluzivno obrazovanje može se ostvariti samo ako se provodu određena druga prava. A to mora biti podržano stvaranjem inkluzivnog okruženja na nivou šire zajednice. Takođe će zahtijevati usvajanje modela ljudskih prava na osnovu invaliditeta pri čemu se priznaje obaveza za uklanjanje društvenih prepreka koje isključuju i marginaliziraju osobe s invaliditetom i usvajaju mjere kako bi se osiguralo sprovođenje sljedećih prava.

43. Član 5 sadrži principe jednake zaštite svih osoba pred i po zakonu. Države potpisnice moraju zabraniti diskriminaciju na osnovu invaliditeta i osigurati osobama s invaliditetom djelotvornu i jednaku zaštitu od diskriminacije po svim osnovama. Da bi riješile sistemsku i strukturalnu diskriminaciju i da bi osigurala “jednaku korist od zakona” države potpisnice moraju poduzeti pozitivne akcione mjere,

kao što su uklanjanje arhitektonskih i komunikacijskih ili drugih prepreka redovnom obrazovanju.

- 44.** Član 6 priznaje da su žene i djevojke s invaliditetom izložene višestrukoj diskriminaciji i država mora donijeti mjere kako bi se osiguralo jednako uživanje njihovih prava. Višestruka diskriminacija i isključenost predstavljaju značajne prepreke za ostvarivanje prava na obrazovanje za žene i djevojke s invaliditetom. Države potpisnice moraju identificirati i ukloniti ove prepreke, uključujući, između ostalog, rodno uslovljeno nasilje i nedovoljan značaj koji se pridaje obrazovanju žena i djevojkama, te uspostaviti određene mjere kako bi se osiguralo da se njihovo pravo na obrazovanje ne spriječava i/ili diskriminira po osnovu roda, invaliditeta, stigme ili predrasuda. Borba protiv štetnih stereotipa na osnovu roda i/ili invaliditeta mora biti uključena u nastavne planove i programe i školske udžbenike. Obrazovanje ima važnu ulogu u borbi protiv tradicionalnih shvatanja o rodnim ulogama koji su prisutni u patrijarhalnim društvenim okvirima. Države potpisnice moraju osigurati djevojkama i ženama s invaliditetom pristup i zadržavanje u obrazovanju uz obezbjeđenje usluga rehabilitacije, kao instrumenata njihovog razvoja, napretka i osnaživanja.
- 45.** Član 7 potvrđuje da se prvenstveno mora razmatrati najbolji interes djeteta u svim akcijama. Najbolji interes je koncept usmjeren na osiguravanje punog i djelotvornog uživanja svih ljudskih prava i cjelovitog razvoja djeteta. Svaka odluka u najboljem interesu djeteta s invaliditetom mora uzeti u obzir djetetove vlastite stavove i individualni identitet, očuvanje porodice, brigu, zaštitu i sigurnost djeteta, bilo koju ranjivost, i pravo djeteta na zdravlje i obrazovanje. Konvencija o pravu djeteta je potvrdila da najbolji interes djeteta mora biti osnova na kojoj se grade politike i odredbe vezane za obrazovanje. Član 7 nadalje tvrdi da djeca s invaliditetom imaju pravo izraziti svoje mišljenje, kojem će se pridavati značaj o svim pitanjima koja ih se tiču, u skladu s njihovom dobi i zrelosti, na ravnopravnoj osnovi s drugom djecom, te da im se mora osigurati podrška vezana za invaliditet i starosnu dob. Garantovanje prava djeci da učestvuju u svom obrazovanju, mora se primjenjivati jednako i na djecu s invaliditetom – kroz njihovo vlastito učenje i individualne obrazovne planove, u pedagogiji nastave, preko školskih vijeća, u razvoju školskih politika i sistema, te u razvoju šire obrazovne politike.
- 46.** Član 8 se poziva na mjere za podizanje svijesti i borbu protiv stereotipa, predrasuda i štetnih postupaka u vezi s osobama s invaliditetom, posebno ciljajući one koje utiču na žene i djevojke s invaliditetom, osobe s intelektualnim teškoćama i one koji imaju potrebu za intenzivnom podrškom. Te prepreke ometaju i pristup i djelotvorno učenje unutar obrazovnog sistema. Komitet zapaža praksu nekih roditelja djece bez invaliditeta kako ispisuju svoju djecu iz inkluzivnih škola, na temelju nedostatka svijesti i razumijevanja prirode invaliditeta. Države potpisnice moraju donijeti mjere koje će doprinijeti izgradnji kulture različitosti, učešća i uključivanja u život zajednice te istaknuti inkluzivno obrazovanje kao sredstvo za postizanje kvalitetnog obrazovanja za sve učenike, sa i bez invaliditeta, roditelje, nastavno osoblje i školske uprave, kao i zajednicu i društvo. Države potpisnice moraju osigurati postojanje mehanizama na svim nivoima obrazovnog sistema, i među roditeljima i u široj javnosti, koji će podsticati i promovirati odnos poštovanja za prava osoba s invaliditetom. Civilno društvo, a naročito OOSI, trebaju biti uključene u sve aktivnosti podizanja svijesti.
- 47.** Članovi 9 i 24 su usko povezani. Pristupačnost je preduslov za puno i ravnopravno učešće osoba s invaliditetom u društvu. Osobe s invaliditetom ne mogu djelotvorno uživati pravo na inkluzivno obrazovanje bez pristupačne izgrađene okoline, uključujući i škole i sva druga mjesta obrazovanja, bez pristupačnog javnog prevoza, usluga, informacija i komunikacije. Tehnike i sredstva nastave trebaju biti pristupačni i trebaju se provoditi u pristupačnim sredinama. Cijelo okruženje učenika s invaliditetom mora se projektovati tako da podstiče inkluziju i garantuje ravnopravnost svih učenika u cijelom procesu obrazovanja. Inkluzivno obrazovanje, samo po sebi, je moćan alat za promociju pristupač-

nosti i univerzalnog dizajna.

- 48.** Komitet skreće pažnju državama na opšti komentar za član 12 (CRPD / C / GC / 1), te ističe kako inkluzivno obrazovanje pruža priliku da se razvije izražavanje volje i sklonosti učenika s invaliditetom, naročito onih s psihosocijalnim ili intelektualnim oštećenjima. Države potpisnice moraju osigurati da inkluzivno obrazovanje podržava učenike s invaliditetom u gradnji njihovog povjerenja za uživanje poslovne sposobnosti, pružajući im potrebnu podršku na svim obrazovnim nivoma, uključujući i smanjivanje budućih zahtjeva za podršku u uživanju prava, ako oni tako žele.
- 49.** Osobe s invaliditetom, naročito žene i djevojke, mogu nesrazmjerno biti pogođeni nasiljem i zlostavljanjem, uključujući fizičke i ponižavajuće kazne od strane prosvjetnih radnika, na primjer, korištenje zatvaranja i izolacije, i maltretiranja od strane drugih u i na putu do škole. Član 16 zahtijeva da države potpisnice poduzmu sve odgovarajuće mjere kako bi zaštitili i suzbili sve oblike nasilja i zlostavljanja osoba s invaliditetom, uključujući i seksualno nasilje. Takve mjere moraju biti prilagođene starosti, rodu i invaliditetu. Komitet za prava osoba s invaliditetom snažno podržava preporuke o pravima djeteta Komiteta za prava djeteta, Komiteta za ljudska prava i Komiteta za ekonomska, socijalna i kulturna prava da države potpisnice moraju zabraniti sve oblike tjelesnog kažnjavanja i okrutnog, nečovječnog i ponižavajućeg postupanja u svim okruženjima, uključujući škole, i osigurati djelotvorne mjere protiv počinitelja. Potiču se škole i drugi obrazovni centri da uključe učenike, uključujući i učenike s invaliditetom, u razvoj politika, uključujući i pristupčane mehanizame zaštite, kako bi propisali disciplinske mjere za nasilničko ponašanje, uključujući i zlostavljanja na internetu, koje je prepoznato kao rastuća karakteristika života djece i učenika.
- 50.** Inkluzivno obrazovanje zahtijeva priznavanje prava osoba s invaliditetom da žive u zajednici i da uživaju u inkluziji i učešću u zajednici (član 19). Takođe zahtijeva priznavanje jednakih prava osoba s invaliditetom na porodični život, ili, u nedostatku toga, na alternativnu brigu unutar zajednice. Djeci pod starateljstvom koja žive, na primjer, u udomiteljskim porodicama ili domova za djecu, države potpisnice moraju osigurati pravo na inkluzivno obrazovanje i pravo na žalbu protiv odluka države potpisnice koja im sprječava pravo na inkluzivno obrazovanje. Previše osoba s invaliditetom i dalje žive u institucijama za dugotrajno zbrinjavanje osoba s invaliditetom, kojima nedostaje pristup uslugama u zajednici, uključujući obrazovanje, koje je u skladu sa njihovim pravom na, između ostalog, porodični život, život u zajednici, slobodu udruživanja, zaštitu od nasilja i pristup pravdi. Uvođenje inkluzivnog obrazovanja u lokalne zajednice mora se odvijati zajedno sa strateškom odlukom da se zatvore institucije za dugotrajno zbrinjavanje osoba s invaliditetom za osobe s invaliditetom (vidi stav 64). Države potpisnice trebaju imati na umu ulogu koju će sprovođenje prava na inkluzivno obrazovanje igrati u izgradnji znanja, vještina i snaga neophodnih svim osobama s invaliditetom kako bi uživale, imale koristi i doprinijele njihovim lokalnim zajednicama.
- 51.** Kako bi se inkluzivno obrazovanje djelotvorno realizovalo, osobama s invaliditetom mora biti garantovana lična pokretljivost na nezavisnoj osnovi (Član 20.). Tamo gdje transport nije lako dostupan i gdje nisu dostupni personalni asistenti da podrže pristup obrazovnim ustanovama, osobama s invaliditetom, naročito slijepim i slabovidim osobama, treba dati odgovarajuću obuku u vještinama kretanja kako bi se promovisala veća nezavisnost. Države potpisnice takođe trebaju osigurati osobama s invaliditetom mogućnosti dobijanja pomagala i uređaja za mobilnost po pristupačnoj cijeni.
- 52.** Ostvarivanje prava osoba s invaliditetom da uživaju najviši mogući standard zdravlja bez diskriminacije (Član 25) može biti i prilika da se u potpunosti ostvari korist od obrazovanja. Sposobnost da pohađaju nastavu i djelotvorno uče, ozbiljno je ugrožena nedostatkom pristupa zdravlju i odgovarajućem

liječenju i njezi. Države potpisnice trebaju uspostaviti programe zdravlja, higijene i prehrane uključujući rodnu perspektivu koji su integrirani u obrazovne usluge te omogućiti kontinuirani monitoring svih zdravstvenih potreba. Takvi programi se trebaju razviti na principima univerzalnog dizajna i pristupačnosti, kroz osiguranje redovnih posjeta zdravstvenog osoblja školama i snimanja zdravstvenog stanja te građenjem partnerstva u zajednici. Osobama s invaliditetom, na ravnopravnoj osnovi s drugima, u skladu s njihovim godinama, mora biti obezbjeđena sveobuhvatna i inkluzivna seksualna edukacija, na osnovu naučnih dokaza i standarda ljudskih prava, te u pristupačnim formatima.

- 53.** Države potpisnice moraju poduzeti djelotvorne mjere, kako bi se obezbijedile usluge osposobljavanja i rehabilitacije u okviru obrazovnog sistema, uključujući zdravstvene, profesionalne, fizičke, socijalne, savjetodavne i druge usluge (Član 26). Takve usluge moraju početi u najranijoj mogućoj fazi, usvajajući multidisciplinarnu procjenu učeničkih snaga, podržavajući maksimalnu nezavisnost, samostalnost, poštovanje dostojanstva, punu fizičku, mentalnu, društvenu i stručnu sposobnost, kao i inkluziju i učešće u svim aspektima života. Komitet naglašava značaj podrške razvoju rehabilitacije u zajednici, koja se bavi ranom identifikacijom i vršnjačkom i uzajamnom podrškom.
- 54.** Kvalitetno inkluzivno obrazovanje mora osigurati osobama s invaliditetom pripremu za rad kroz stvaranje temelja znanja, vještina i samopouzdanja potrebnih za učešće na otvorenom tržištu rada, te u otvorenom, inkluzivnom i pristupačnom radnom okruženju (Član 27).
- 55.** Puno učešće u političkom i javnom životu je unaprijeđeno kroz ostvarivanje prava na inkluzivno obrazovanje. Nastavni plan i program za sve učenike mora sadržavati temu građanskog odgoja i vještine samozagovaranja i samozastupanja kao osnovu za učešće u političkim i društvenim procesima. Javni život uključuje formiranje i učešće u učeničkim/studentским organizacijama, kao što su učenički/studentски savezi, a države potpisnice trebaju promovisati okruženje u kojem osobe s invaliditetom mogu osnivati, pridružiti se i djelotvorno i u potpunosti učestvovati u takvim učeničkim organizacijama kroz sve oblike komunikacije i jezika po njihovom vlastitom izboru (član 29).
- 56.** Države potpisnice moraju ukloniti prepreke i promovisati pristupačnost i dostupnost inkluzivnih prilika za osobe s invaliditetom da učestvuju na ravnopravnoj osnovi s drugima u igri, rekreaciji i sportu u školskom sistemu, vanškolskim aktivnostima i drugim obrazovnim okruženjima (Član 30). Odgovarajuće mjere moraju biti uspostavljene u obrazovnom okruženju kako bi se osigurale mogućnosti za osobe s invaliditetom na pristup kulturnom životu da razvijaju i koriste svoje kreativne, umjetničke i intelektualne potencijale, ne samo za vlastitu korist, nego takođe i za unapređenje društva. Takve mjere moraju osigurati da osobe s invaliditetom imaju pravo na priznanje njihovog specifičnog kulturnog i jezičkog identiteta, uključujući znakovni jezik i kulturu gluhih.

5.

SPROVOĐENJE ČLANA 24 NA NACIONALNOM NIVOU

- 57.** Komitet je utvrdio je niz konzistentnih izazova s kojima se države potpisnice suočavaju u sprovođenju člana 24. Sljedeće mjere treba sprovesti na nacionalnom nivou u cilju provođenja i održavanja inkluzivnog obrazovnog sistema za sve osobe s invaliditetom:
- 58.** Odgovornost za obrazovanje osoba s invaliditetom na svim nivoma, zajedno s obrazovanjem drugih, mora biti na ministarstvu obrazovanja. U mnogim zemljama, obrazovanje osoba s invaliditetom trenutno je marginalizirano unutar ministarstava socijalne zaštite i/ili zdravlja što je rezultiralo, između ostalog, isključenjem iz zakonodavstva redovnog obrazovanja, politika, planiranja i osiguranja sredstava, nižim nivoom ulaganja po glavi stanovnika za obrazovanje osoba s invaliditetom, nedostatkom sveobuhvatnih i povezanih struktura uspostavljenih za podršku inkluzivnom obrazovanju, nedostatkom integrisanog prikupljanja podataka o upisu u škole, zadržavanju u obrazovnom ciklusu i postignućima u edukaciji, te neuspjeh da se razvije inkluzivno obrazovanje nastavnog osoblja. Države potpisnice moraju poduzeti hitne mjere kako bi se obrazovanje učenika s invaliditetom stavilo pod nadležnost ministarstva obrazovanja.
- 59.** Države potpisnice moraju osigurati cjelovitu i međusektorsku posvećenost inkluzivnom obrazovanju kroz sve segmente vlasti. To ne mogu uraditi izolovano ministarstva obrazovanja. Sva relevantna ministarstva i komisije s odgovornostima koje pokrivaju bitne članove Konvencije, moraju se obavezati i uskladiti svoje razumijevanje implikacija inkluzivnog obrazovnog sistema u cilju postizanja integrisanog pristupa i saradnje na ostvarivanju zajedničkog programa. Treba uspostaviti mjere odgovornosti za sva uključena ministarstva kako bi se pridržavali ovih obaveza. Takođe treba graditi partnerstvo s pružateljima usluga, OOSI, medijima, širim organizacijama civilnog društva, lokalnim vlastima, učeničkim udruženjima i savezima, univerzitetima i obrazovnim ustanovama za obrazovanja nastavnog osoblja.
- 60.** Države potpisnice, na svim nivoma, moraju provesti ili uvesti zakone, koji se temelje na modelu ljudskih prava pristupa invaliditetu koji je u potpunosti u skladu s članom 24. Komitet podsjeća da član 4 (5) zahtijeva od federalnih država da osiguraju da se član 24 provodi bez ograničenja ili iznimke u svim dijelovima države potpisnice.
- 61.** Sveobuhvatan i koordiniran zakonodavni i politički okvir za inkluzivno obrazovanje mora biti uveden, zajedno s jasnim i adekvatnim vremenskim rokom za sprovođenje i kaznama za kršenje zakona. Okvir se mora baviti pitanjima fleksibilnosti, različitosti i jednakosti u svim obrazovnim institucijama za sve učenike, te utvrditi odgovornosti na svim nivoma vlasti. Ključni elementi će uključivati:
- a) Usklađenost s međunarodnim standardima ljudskih prava.
  - b) Jasna definicija inkluzije i određeni ciljevi koji se trebaju postići na svim obrazovnim nivoma. Principi

i prakse inkluzije se moraju smatrati sastavnim dijelom reforme, a ne samo dodatnim programom.

- c) Suštinsko pravo na inkluzivno obrazovanje kao ključni element zakonodavnog okvira. Odredbe, na primjer, koje definiraju pojedine kategorije učenika kao 'nesposobne za obrazovanje' moraju biti ukinute.
  - d) Garancija za učenike s i bez invaliditeta na isto pravo na pristup inkluzivnim mogućnostima učenja, unutar opšteg redovnog obrazovnog sistema, a za pojedine učenike za potrebne usluge podrške na svim nivoma.
  - e) Zahtjev da sve nove škole trebaju biti projektovane i izgrađene po principu univerzalnog dizajna kroz standarde pristupačnosti, zajedno s vremenskim okvirom za adaptaciju postojećih škola u skladu s Opštim komentarom br 2 Komiteta (CRPD / C / GC / 2). Podstiče se korištenje javnih nabavki za sprovođenje ovog elementa.
  - f) Uvođenje sveobuhvatnih standarda kvaliteta za inkluzivno obrazovanje i mehanizama za monitoring napretka njihovog sprovođenja na svim nivoma, koji uključuju invaliditet, te osiguranje da se politike i programi provode i da su podržani potrebnim finansijskim ulaganjima.
  - g) Uvođenje pristupačnih mehanizama monitoringa kako bi se osiguralo da se politika, zajedno s potrebnim finansijskim ulaganjima, implementira.
  - h) Priznavanje potrebe za razumnim prilagođavanjima za podršku inkluziji, na temelju standarda ljudskih prava, prije nego na temelju djelotvornog korištenja resursa, zajedno sa sankcijama za uskraćivanje obezbjeđenja razumnih prilagođavanja.
  - i) Svi propisi koji potencijalno utiču na inkluzivno obrazovanje unutar zemlje treba jasno da navedu inkluziju kao konkretan cilj.
  - j) Konzistentan okvir za ranu identifikaciju, procjenu i podršku potreban da bi osobama s invaliditetom omogućilo da se razvijaju u inkluzivnim okruženjima za učenje.
  - k) Obaveza lokalnih vlasti da planiraju i obezbjeđuju usluge svim učenicima, uključujući i osobama s invaliditetom, u inkluzivnim sredinama i razredima, uključujući i na najprikladnijim jezicima, pristupačnim formatima, tehnikama te sredstvima komunikacije.
  - l) Uspostavljanje zakonodavstva koje garantuje svim osobama s invaliditetom, uključujući djeci s invaliditetom, pravo da se čuje i njihovo mišljenje bude razmatrano u okviru obrazovnog sistema, uključujući kroz školska vijeća, upravna tijela, lokalne i nacionalne vlasti, kao i mehanizme za pritužbe i žalbe na odluke koje se tiču obrazovanja.
  - m) Stvaranje partnerstva i koordinacija između svih zainteresiranih strana, uključujući i osobe s invaliditetom kroz OOSI, različite agencije, razvojne organizacije, nevladine organizacije (NGO), kao i sa roditeljima/starateljima.
- 62.** Zakoni moraju biti podržani Planom sektora obrazovanja, koji je razvijen uz konsultacije sa OOSI, uključujući i djecu, te koji razrađuje postupak za sprovođenje inkluzivnog obrazovanja. Plan bi trebao sadržavati vremenski okvir i mjerljive ciljeve, uključujući i mjere kojima se osigurava konzistentnost.

Plan treba biti sačinjen na osnovu sveobuhvatne analize postojećeg konteksta koja se odnosi na inkluzivno obrazovanje kako bi se obezbijedila osnova od koje se napreduje, uključujući podatke o, na primjer, sadašnjim budžetskim sredstavima koja se izdvajaju, kvaliteti prikupljanja podataka, broju djece s invaliditetom izvan škole, izazovima i preprekama, postojećim zakonima i politikama, ključnim brigama kako osoba s invaliditetom, tako i porodica i države potpisnice.

- 63.** Države potpisnice moraju uvesti nezavisne, djelotvorne, pristupačne, transparentne, sigurne i sprovodive mehanizme za tužbe i pravna sredstva u slučajevima kršenja prava na obrazovanje. Osobe s invaliditetom moraju imati pristup pravosudnom sistemu koji razumije kako zaštititi osobe s invaliditetom te je sposoban za rješavanje zahtjeva koji su vezani za invaliditet. Države potpisnice moraju osigurati da informacije o pravu na obrazovanje, kao i kako se boriti ukoliko se to pravo spriječava ili krši, budu distribuirane u što većem obimu i prema svim zainteresiranim akterima i predstavljene osobama s invaliditetom, uz učešće OOSI.
- 64.** Inkluzivno obrazovanje je nespojivo sa institucionalizacijom. Države potpisnice se moraju angažovati u dobro planiranom i strukturiranom procesu deinstitucionalizacije osoba s invaliditetom. Takav proces mora obuhvatiti : organizovanu tranziciju uz definisani vremenski okvir za njenu sprovođenje; uvođenje zakonskih zahtjeva za razvoj obezbjeđenja usluga u zajednici; preusmjerenje sredstava i uvođenje multidisciplinarnih okvira za podršku i jačanje usluga u zajednici; obezbjeđenje podrške porodicama; te saradnju i konsultacije s OOSI, uključujući i djecu, kao i roditelje/staratelje osoba s invaliditetom. Čekajući proces deinstitucionalizacije, osobama koje borave u institucijama za dugotrajno zbrinjavanje osoba s invaliditetom treba biti omogućen pristup inkluzivnom obrazovanju s trenutnim dejstvom kroz njihovo povezivanje s inkluzivnim akademskim institucijama u zajednici.
- 65.** Rana intervencija može biti posebno vrijedna za djecu s invaliditetom, jer služi jačanju njihovih sposobnosti kako bi imali koristi od obrazovanja, i promoviše njihov upis i pohađanja nastave. Sve što rana intervencija uključuje mora garantovati poštovanje dostojanstva i autonomije djeteta. U skladu s Ciljem održivog razvoja SDG 4, i Agendom za održivi razvoj 2030, države potpisnice se pozivaju da osiguraju pristup kvalitetnom ranom razvoju djeteta, brizi i predškolskoj edukaciji, zajedno s pružanjem podrške i obuke roditeljima i starateljima djece s invaliditetom. Ako se rano identificira i da podrška, djeca s invaliditetom imaju veću vjerovatnoću da će glatko ući u predškolsko i školsko inkluzivno obrazovanje. Države potpisnice moraju osigurati koordinaciju između svih relevantnih ministarstava, tijela i institucija, kao i OOSI i drugih partnerskih nevladinih organizacija.
- 66.** U skladu s članom 31. države potpisnice moraju prikupiti odgovarajuće razvrstane podatke kako bi oblikovali politike, planove i programe da ispune svoje obaveze iz člana 24. Moraju uvesti mjere za rješavanje nedostatka tačnih podataka o broju osoba s različitim oštećenjima, kao i nedostatke kvalitete istraživanja i podataka koji se odnose na pristup, trajanje i napredak u obrazovanju, osiguravanje razumnih prilagođavanja i za to vezanih ishoda. Popis, istraživanja i administrativni podaci, uključujući i Upravljanje informacijskim sistemom u obrazovanju (EMIS), moraju bilježiti podatke o učenicima s invaliditetom uključujući i one koji još žive u institucijama za dugotrajno zbrinjavanje osoba s invaliditetom. Države potpisnice takođe trebaju prikupiti zasebne podatke i dokaze o preprekama koje sprečavaju pristup, ostanak te napredak osoba s invaliditetom u inkluzivnom kvalitetnom obrazovanju kako bi se omogućilo usvajanje djelotvornih mjera za rušenje takvih prepreka. Moraju se usvojiti strategije za prevladavanje isključenosti osoba s invaliditetom iz standardnih kvantitativnih i kvalitativnih mehanizama prikupljanja podataka, uključujući odbijanje roditelja da prizna postojanje invaliditeta djeteta, nedostatak rodnog lista ili nevidljivosti unutar institucija.

- 67.** Države potpisnice moraju izdvojiti dovoljno finansijskih i ljudskih resursa kroz razvoj obrazovnog sektora i međusektorskih planova, kako bi podržali sprovođenje inkluzivnog obrazovanja, u skladu s progresivnom realizacijom. Države potpisnice moraju reformisati svoje sisteme upravljanja i mehanizme finansiranja kako bi se osiguralo pravo na obrazovanje svih osoba s invaliditetom. Države potpisnice takođe trebaju izdvojiti budžetska sredstva pomoću mehanizama koji su im na raspolaganju u procesima javne nabavke i kroz partnerstva s privatnim sektorom. Ove budžetska izdvajanja moraju prioritetno služiti, između ostalog, za osiguranje adekvatnih resursa za pretvaranje postojećih obrazovnih okruženja u pristupačna u određenom vremenskom roku, ulaganja u inkluzivno obrazovanje nastavnog osoblja, dostupnost razumnih prilagođavanja, obezbjeđenje pristupačanog prevoza do škole, stavljanje na raspolaganje odgovarajućih i pristupačnih udžbenika, nastavnih i učeničkih materijala, osiguranje asistivne tehnologije i osiguravanje znakovnog jezika, te obezbjeđenje aktivnosti za podizanje svijesti za borbu protiv stigme i diskriminacije i nasilja u obrazovnim institucijama.
- 68.** Komitet potiče države potpisnice da prenose sredstava iz segregiranih u inkluzivna okruženja. Države potpisnice trebaju razviti takav model finansiranja kojim alociraju resurse i podsticaje inkluzivnim obrazovnim okruženjima da pruže potrebnu podršku osobama s invaliditetom. Određivanje najprikladnijeg pristupa finansiranju biće uslovljeno u značajnoj mjeri postojećim obrazovnim okruženjem i zahtjevima potencijalnih učenika s invaliditetom na koje se pristup odnosi.
- 69.** Proces edukacije svog nastavnog osoblja na nivou predškolskog, osnovnog, srednjeg, visokog i stručnog obrazovanja mora se pokrenuti kako bi im se obezbijedile osnovne kompetencije i vrijednosti za rad u inkluzivnim obrazovnim okruženjima. Proces zahtijeva stručne edukacije nastavnog osoblja prije i tokom zaposlenja, kako bi u najkraćem mogućem roku razvili odgovarajuće nivoe vještina potrebnih za lakši prelaz na inkluzivno obrazovanje. Svom nastavnom osoblju se moraju obezbijediti namjenske jedinice/moduli da ih pripreme za rad u inkluzivnim sredinama, kao i praktično iskustveno učenje, gdje mogu izgraditi vještine i samopouzdanje za suočavanje sa različitim izazovima inkluzije. Osnovni sadržaj obrazovanja nastavnog osoblja mora obraditi osnovno razumijevanje ljudske različitosti, rasta i razvoja, model ljudskih prava pristupa invaliditetu i inkluzivnu pedagogiju koja uključuje i upute kako prepoznati funkcionalne sposobnosti – snage učenika, sposobnosti i stilove učenja, kako bi se osiguralo njihovo učešće u inkluzivnim obrazovnim okruženjima. Obrazovanje nastavnog osoblja treba sadržavati učenje o korištenju odgovarajućih augmentativnih i alternativnih načina, sredstava i oblika komunikacije, kao što je Brajevo pismo, uvećani tisak, pristupačni multimedijalni sadržaji, pojednostavljeni tekst, običan jezik, znakovni jezik i kultura gluhih, obrazovne tehnike i materijale za podršku osobama s invaliditetom. Osim toga, nastavno osoblje treba praktične smjernice i podršku, između ostalog za: obezbjeđenje individualne nastave; obučavanje istog sadržaja pomoću različitih nastavnih metoda kako bi odgovorili različitim stilovima učenja i jedinstvenim sposobnostima svakog pojedinca; razvoj i primjenu individualnih obrazovnih planova za podršku specifičnim zahtjevima učenja; i uvođenje pedagogije usmjerene na obrazovne ciljeve učenika.
- 70.** Inkluzivno obrazovanje zahtijeva sistem za podršku i resurse za nastavno osoblje u obrazovnim institucijama na svim nivoma. To može uključivati partnerstva između susjednih obrazovnih institucija, uključujući univerzitete, promovisući tako praksu saradnje koja uključuje timsku nastavu, studijske grupe, procese zajedničke procjene učenika, uzajamnu podršku i razmjenske studijske posjete, kao i partnerstva s civilnim društvom. Roditelji/staratelji učenika s invaliditetom, gdje je to prikladno, mogu biti i partneri u razvoju i sprovođenju programa učenja, uključujući individualne obrazovne planove. Oni mogu igrati značajnu ulogu u savjetovanju i podršci nastavnom osoblju u pružanju pomoći pojedinim učenicima, ali nikada to ne smije biti preduslov za ulazak u sistem obrazovanja. Države potpisnice trebaju iskoristiti sve moguće izvore podrške za učitelje, uključujući OOSI, učenike

s invaliditetom i članove lokalne zajednice koji mogu značajno doprinijeti kroz uzajmano mentorstvo, partnerstvo i rješavanja problema. Njihova uključenost predstavlja dodatni resurs u nastavi, a takođe služi za izgradnju veza s lokalnim zajednicama, razbijajući prepreke i čineći ih odgovornijim i osjetljivijim na snage i zahtjeve učenika s invaliditetom.

- 71.** Vlasti na svim nivoima moraju imati kapacitete, posvećenost i sredstva za sprovođenje zakona, politika i programa za podršku inkluzivnom obrazovanju. Države potpisnice moraju osigurati razvoj i pružanje obuke i izvjestiti sva relevantna tijela o njihovoj odgovornosti prema zakonu, te omogućiti razumijevanje o pravima osoba s invaliditetom. Vještine, znanje i razumijevanje potrebno za sprovođenje politika i praksi inkluzivnog obrazovanja će uključivati: razumijevanje pojma prava na inkluzivno obrazovanje i njegovim ciljevima, poznavanje relevantnog međunarodnog i nacionalnog zakonodavstva i politika, razvoj lokalnih inkluzivnih planova obrazovanja, saradnju i partnerstva, podršku, usmjeravanje i superviziju nad lokalnim institucijama obrazovanja, monitoring i evaluaciju.
- 72.** Kvalitetno inkluzivno obrazovanje zahtijeva metode vrednovanja i monitoringa napretka učenika koje uzimaju u obzir prepreke s kojima se suočavaju učenici s invaliditetom. Tradicionalni sistemi ocjenjivanja koriste standardizovane rezultate na testovima kao jedini pokazatelj uspjeha za učenike, pa škole mogu učenike s invaliditetom staviti u nepovoljan položaj. Naglasak bi trebao biti na individualnom napretku prema širim ciljevima. Uz odgovarajuće tehnike i metodologije, podršku i prilagodbe, svi nastavni planovi i programi mogu se prilagoditi kako bi se zadovoljile potrebe svih učenika, uključujući i onih s invaliditetom. Inkluzivni sistem procjene učenika može biti ojačan kroz sistem individualne podrške.
- 73.** U skladu sa članom 33, te za mjerenje napretka u ostvarivanju prava na obrazovanje, uspostavom inkluzivnog obrazovnog sistema, države potpisnice moraju razviti okvire monitoringa sa strukturalnim, procesnim i ishodišnim indikatorima, određenim standardima za upoređivanje i ciljevima za svaki indikator, u skladu sa Ciljem održivog razvoja SDG 4. Osobe s invaliditetom, kroz OOSI, trebaju biti uključene kako u određivanje indikatora, tako i u prikupljanje podataka i statistike. Strukturalni indikatori trebaju mjeriti prepreke za inkluzivno obrazovanje, a ne biti ograničeni samo na prikupljanje podataka razvrstanih po oštećenju. Procesni indikatori, kao što su promjene u pristupačnosti fizičke okoline, adaptacije nastavnog plana i programa ili obuka nastavnog osoblja, omogućiće monitoring napretka transformacije. Takođe moraju biti uspostavljeni ishodišni indikatori, na primjer, postotak učenika s invaliditetom u inkluzivnim okruženjima za učenje koji dobijaju konačni službeni certifikat ili diplomu ili postotak učenika s invaliditetom koji su upisani u srednje obrazovanje. Države potpisnice takođe trebaju uzeti u obzir mjerenje kvalitete obrazovanja kroz, na primjer, pet dimenzija preporučenih od strane UNESCO-a: poštovanje prava, jednakosti, relevantnost, važnost, djelotvornost i efektivnost. Monitoring afirmativnih akcionih mjera, kao što su kvote ili podsticaji, takođe mogu biti uzeti u obzir.
- 74.** Komitet zapaža u mnogim zemljama porast obrazovanja u privatnom sektoru. Države potpisnice moraju znati da se pravo na inkluzivno obrazovanje odnosi na sva obrazovanja, ne samo na ono koje nude javne institucije. Države potpisnice moraju usvojiti mjere za zaštitu prava od povrede trećih lica, uključujući i poslovni sektor. Što se tiče prava na obrazovanje, takve mjere se moraju baviti obavezom kojom se garantuje pružanje inkluzivnog obrazovanja, a po potrebi, uključivati i zakone i propise, nadzor, monitoring i provođenje, kao i usvajanje politika koje bi dale okvir kako poslovna poduzeća mogu uticati na djelotvorno uživanje i ostvarivanje prava osoba s invaliditetom. Obrazovne institucije, uključujući i privatne obrazovne institucije i preduzeća, ne bi trebali naplaćivati dodatne naknade zbog pristupačnosti i/ili razumnih prilagođavanja.

**TEMATSKA STUDIJA
O PRAVU OSOBA S
INVALIDITETOM DA
UČESTVUJU U
PROCESU DONOŠENJA
ODLUKA**

UVOD

Specijalna izvjestiteljica UN o pravima osoba s invaliditetom, Catalina Devandas-Aguilar, je predstavila svoj godišnji izvještaj o radu na 31. sjednici Vijeća za ljudska prava UN u martu 2016. godine. Dio njenog izvještaja je tematska studija o pravu osoba s invaliditetom da učestvuju u procesu donošenja odluka koja je prevedena na naš jezik. U pripremi ove studije, Specijalna izvjestiteljica je analizirala 144 podneska koja je primila kao odgovor na upitnik upućen državama članicama, nacionalnim institucijama za ljudska prava, UN agencijama, organizacijama civilnog društva, kao i osobama s invaliditetom i organizacijama koje ih predstavljaju, vezana za stanje učešća osoba s invaliditetom u procesu odlučivanja.

IV

**UČEŠĆE OSOBA S
INVALIDITETOM U
PROCESU DONOŠENJA
ODLUKA**

VAŽNOST EFIKASNOG I ZNAČAJNOG UČEŠĆA OSOBA S INVALIDITETOM

1.

Učešće osoba s invaliditetom za poboljšanje odluka: raznolike perspektive za bolje rezultate

- 25.** Raznolikost je fundamentalni aspekt ljudskog postojanja. Ljudska bića imaju iskustvo života iz različitih perspektiva u skladu s njihovim višebrojnim osobinama ili identitetima: pol, rasa, boja, nacionalnost, seksualna orijentacija, jezik, vjera, porijeklo, starost, invaliditet ili bilo koji drugi status. Ova raznolikost se odražava u načinu na koji ljudi donose odluke, djeluju i učestvuju u društvu. Osobe s invaliditetom su dio ove ljudske raznolikosti i, vjerovatno, čine jednu od najvažnijih heterogenih grupa stanovništva. Pored toga u praksi, uprkos dugotrajnim naporima, osobe s invaliditetom se i dalje suočavaju s preprekama da učestvuju kao ravnopravni članovi društva, u cijelom svijetu. Oni rijetko imaju pozicije u vlasti, njihova mišljenja se rijetko razmatraju i obično se ne konsultuju prilikom kreiranja politika, čak ni kad one uključuju ona pitanja koja se direktno tiču osoba s invaliditetom.
- 26.** Kao što je bilo očigledno u procesu koji je vodio usvajanju Konvencije o pravima osoba s invaliditetom, učešće osoba s invaliditetom u procesu donošenja odluka može imati ogroman uticaj na aktivnosti vlade i dovesti do boljih odluka, koje utiču na osobe s invaliditetom jer su osobe s invaliditetom u najboljoj poziciji da prepoznaju svoje vlastite potrebe i najprikladnije politike koje bi zadovoljile te potrebe. Učešćem osoba s invaliditetom osigurava se da državne politike i programi budu osmišljeni na osnovu njihovih potreba i želja. Stoga će inkluzija osoba s invaliditetom u proces javnog odlučivanja rezultirati većom efikasnošću i pravednijim korištenjem resursa, što vodi do boljih rezultata za osobe s invaliditetom i njihove zajednice.
- 27.** Inkluzivno društvo je ono koje vrednuje i slavi raznolikost i priznaje da pojedinci s različitim iskustvima, talentima i pogledima donose nove ideje i rješenja. Uvođenjem komplementarnih i raznolikih

perspektiva, osobe s invaliditetom mogu značajno doprinijeti kreiranju politike i procesu odlučivanja, poticati prilike za inovaciju i efikasnost, i bolje predstavljati različite zahtjeve građana. Države koje potiču aktivno učešće svih svojih građana, uključujući osobe s invaliditetom, vjerovatnije će smanjiti socijalne tenzije i stoga povećati socijalnu koheziju.

2.

Učešće u djelovanju i osnaživanju

- 28.** Učešće može biti transformativni alat za društvene promjene. Napori da se aktivno uključe osobe s invaliditetom u procese donošenja odluka su važni ne samo zato što rezultiraju boljim odlukama i efikasnijim rezultatima, nego zato što promovišu djelovanje i osnaživanje. Kroz učešće, građani postaju više uključeni u proces odlučivanja i više informisani o tome kako funkcionise kreiranje politike i kako oni mogu doprinijeti tome. Kada se osobe s invaliditetom uključe u proces javnog odlučivanja, one razvijaju vještine zagovaranja i pregovaranja koje im omogućuju da bolje izraze svoje stavove i ostvare svoje težnje. Što više osobe s invaliditetom učestvuju u takvim procesima, to njihov glas postaje snažniji. Stoga je i povećanje društvenog kapitala snažno povezano s povećanim učešćem.
- 29.** Efikasno i značajno učešće osoba s invaliditetom takođe promoviše i osjećaj vlasništva nad procesom i rezultatima procesa. Osjećaj vlasništva građana nad procesom i rezultatima procesa ne bi trebalo prevoditi usko ili podcijeniti, jer ono pojačava prihvatanje javnosti i uspješnu implementaciju javne politike. Efikasno učešće osoba s invaliditetom u svim fazama kreiranja politike će razviti osjećaj vlasništva i odgovornosti za javne odluke i može pojačati interes administracija u procesu donošenja odluka vođenih željama javnosti. Prema tome, takvo učešće može doprinijeti jačanju povjerenja javnosti i smanjenju protivljenja odlukama vlade. Skupine osoba s invaliditetom bi takođe imale priliku da izgrade bliži odnos s donosicima odluka i tvorcima politike i utiču na zagovaranje drugih skupina.
- 30.** Učešće osoba s invaliditetom može dodatno poboljšati njihov osjećaj ponosa, jer su tradicionalno, ili bili isključeni iz procesa donošenja odluka, ili su bili uključeni na način koji nije omogućio efikasno i značajno angažovanje. Nevidljivost osoba s invaliditetom u procesu javnog odlučivanja pojačava iskrivljena shvatanja prema njima i, na kraju, doprinosi nedostatku svijesti o njihovim sposobnostima i pravima kao ravnopravnim članovima demokratskih društava. Njihovo značajno učešće potiče poštovanje i podršku za raznolikost u društvu, razbijajući stereotipe i jačajući njihov identitet kao grupe.
- 31.** Kako osobe s invaliditetom čine najmanje 15 posto svjetske populacije, što je 1 milijarda ljudi, njihovo učešće u implementaciji politika i programa može imati dubok uticaj na društvo. Njihova sposobnost da aktivno učestvuju na tržištu rada, obrazovanju, porodičnom životu, slobodnom vremenu, kulturi i sportu na ravnopravnoj osnovi s drugima, zahtijeva ukidanje višestrukih različitih strukturalnih, fizičkih i prepreka u stavovima. Inkluzija osoba s invaliditetom u svim pitanjima, uključujući, ali ne ograničavajući se samo na procese koji su specifični za osobe s invaliditetom, direktno se bavi ovim preprekama i izbjegava stvaranje novih. Njihova aktivna inkluzija šalje jasnu poruku donosiocima odluka i društvu u cjelini da su osobe s invaliditetom nosioci prava koji su sposobni da učestvuju i da se značajno angažuju na svim nivoima društva.

3.

Učešće kao komponenta dobrog upravljanja

- 32.** Sve više se prepoznaje da je učešće kritična komponenta dobrog upravljanja i demokratije. Civilno društvo je važno sredstvo za kanalisanje interesa i očekivanja svojih članova i grupa koje imaju iskustvo u preprekama u učešću. Organizacije civilnog društva (u daljem tekstu OCD) su strateški akteri koji mogu potaći transparentnost i odgovornost država i potaći ih da se bore protiv nejednakosti i isključenosti. Organizacije osoba s invaliditetom mogu igrati važnu ulogu u promociji efikasnog upravljanja, zahtijevajući od vlasti da budu odgovorne i čineći ih senzitivnim na njihove potrebe, te u poboljšanju javnog upravljanja i zaštiti ljudskih prava. Odgovori iz upitnika su istakli brojne primjere dobre prakse o učešću osoba s invaliditetom u javnom odlučivanju, koji pokazuju njihovu ulogu i dodanu vrijednost u kreiranju politike te kasnijoj implementaciji i procesu monitoringa.
- 33.** Državna tijela će takođe imati koristi od redovnog angažmana osoba s invaliditetom, kako bi naučili ne samo o njihovim specifičnim potrebama nego i o politikama potrebnim kako bi se odgovorilo na njihove potrebe. Time bi se takođe pružila prilika državnim službenicima da razumiju vrijedan doprinos koji osobe s invaliditetom mogu napraviti u društvima kao i da izbjegnu podržavanje zastarjelih pristupa invaliditetu koji, u suštini, isključuju određeni segment populacije.

OSIGURATI UČEŠĆE ORGANIZACIJA OSOBA S INVALIDITETOM

1.

Organizacije koje predstavljaju osobe s invaliditetom

34. Navodeći da je primarna obaveza Država da blisko konsultuju i aktivno uključuju osobe s invaliditetom, uključujući i djecu s invaliditetom, putem organizacija koje ih predstavljaju, Konvencija o pravima osoba s invaliditetom se bavi fundamentalnim izazovom nedostatka direktnog učešća osoba s invaliditetom. Koristeći moto pokreta osoba s invaliditetom, “ništa o nama bez nas”, osobe s invaliditetom se prepoznaju kao glavni sagovornici kada je riječ o implementaciji ovog međunarodnog ugovora pa bi države trebale uvijek dati prednost njihovom mišljenju o pitanjima koja se na njih odnose.

Nadalje, u skladu s članom 12. i opštim principima Konvencije, pravo na učešće se odnosi na sve osobe s invaliditetom, uključujući i one koji možda trebaju obimnu podršku kako bi izrazili svoje stavove.

35. Kako bi se osiguralo učešće osoba s invaliditetom, mobilizirao društveni kapital i olakšala kolektivna akcija među njima, sve osobe s invaliditetom imaju pravo osnovati, pridružiti se i učestvovati u OCD, naročito organizacijama osoba s invaliditetom koje ih predstavljaju. Međunarodne, nacionalne i lokalne organizacije osoba s invaliditetom jačaju uticaj zajednice osoba s invaliditetom, i igraju ulogu posrednika između pojedinaca i države na taj način doprinoseći izgradnji inkluzivnog društva u kojem su prava osoba s invaliditetom u potpunosti ostvarena.

36. Organizacije koje predstavljaju osobe s invaliditetom su nevladine članske organizacije stvorene s ciljem zajedničkog djelovanja, izražavanja, promocije, provođenja i/ili borbe za polje zajedničkog interesa. Vođene i kontrolisane od strane osoba s invaliditetom, ove organizacije trebaju biti priznate od strane sektora koji predstavljaju, te mogu koristiti različite strategije za promociju svojih ciljeva,

uključujući i zagovaranje, podizanje svijesti, pružanja usluga i uzajamnu podršku. One mogu djelovati kao pojedinačne organizacije, koalicije ili krovne organizacije osoba s invaliditetom koje nastoje pružiti koordinirani glas pokreta osoba s invaliditetom u interakciji sa vlastima. Organizacije roditelja djece s invaliditetom su ključne za olakšavanje, promociju i osiguravanje autonomije i aktivnog učešća njihove djece, stalno poštujući volju i sklonosti djeteta i uvijek uzimajući u obzir njihove razvojne sposobnosti.

- 37.** Konvencija o pravima osoba s invaliditetom je ubrzala proces osnivanja organizacija samozastupnika s intelektualnim invaliditetom, osoba iz autističnog spektra i drugih osoba kojima može trebati obimna podrška kako bi izrazili svoje stavove. Organizacije roditelja i rođaka osoba kojima je potrebna podrška često su imale ulogu u pružanju takve podrške, a mogu se naći i organizacije koje uključuju i roditelje i samozastupnike. Uloga roditelja u takvim organizacijama se treba sve više kretati prema pružanju podrške, a samozastupnici trebaju imati punu kontrolu.
- 38.** Važno je razlikovati organizacije “od” osoba s invaliditetom, koje vode osobe s invaliditetom i organizacija “za” osobe s invaliditetom, koje su obično neprofitne organizacije koje pružaju usluge osobama s invaliditetom i često takođe zastupaju u njihovo ime. Ova zagovaračka uloga treba biti pažljivo procijenjena, jer se lako može dogoditi da se zagovaranjem zalaže za osiguranje kontinuiteta usluga, bez obzira na to da li su ili nisu zasnovane na ljudskim pravima ili da li su željena opcija osoba s invaliditetom. Neuspjeh država da prepoznaju razliku između organizacija “od” i “za” osobe s invaliditetom nalazi se u srcu istorijskih napetosti između ove dvije vrste organizacije, kao što su one oko legitimnosti, izbora i kontrole, i raspodjele sredstava. U nastojanju da obezbijede istinsko učešće osoba s invaliditetom u procesu donošenja odluka, države trebaju osigurati da se prednost da volji i sklonostima osoba s invaliditetom.

2.

Promocija osnivanja organizacija osoba s invaliditetom

- 39.** Države moraju stvoriti stimulatívno okruženje za osnivanje i funkcionisanje organizacija osoba s invaliditetom koje ih predstavljaju, kao dio njihovih obaveza da se pridržavaju prava na slobodu udruživanja. Konvencija o pravima osoba s invaliditetom zahtjeva da države promovíšu osnivanje organizacija osoba s invaliditetom koje bi ih predstavljale na međunarodnom, nacionalnom, regionalnom i lokalnom nivou (čl. 29). U skladu s tim, države bi trebale usvojiti okvirnu politiku kojom se olakšava osnivanje i održivi rad organizacija osoba s invaliditetom, koja bi trebala uključiti pregled postojećeg zakonodavstva, obezbjeđenje finansijske i druge podrške, te uspostavu formalnog mehanizma u zakonu, kojim se osigurava da se organizacije osoba s invaliditetom mogu registrovati, učestvovati i biti konsultovane kao pravna lica.
- 40.** Organizacije osoba s invaliditetom se često suočavaju s velikim izazovima u sticanju pravnog statusa, jer je postupak registracije nepristupačan, skup i birokratski. Ovo predstavlja prepreku za sticanje

pravnog subjektiviteta i vanjskih izvora finansiranja kao i za ispunjavanje uslova za sticanje poreznih olakšica. Osim toga, propisi u mnogim zemljama zahtijevaju da organizacije osoba s invaliditetom pripadaju i opštem redovnom, i posebnom registru određenom za invalidnost kako bi stekli neophodni formalni status. U konačnici, brojne organizacije koje predstavljaju osobe s invaliditetom ostaju neregistrirane. Države moraju implementirati sistem registracije koji je jednostavan, fleksibilan, ekspeditivan, u potpunosti pristupačan, ne preskup i/ili čak i besplatan, kako bi se olakšala registracija organizacija osoba s invaliditetom.

41. Promocija povoljnog okruženja za organizacije osoba s invaliditetom kako bi se uspješno razvile i dalje predstavlja izazov u mnogim zemljama. Ovo zahtijeva ne samo strateški odgovor, nego i zajedničku odgovornost većeg broja zainteresiranih strana koji uključuje vlade, nacionalne institucije za ljudska prava, međunarodne agencije za saradnju i privatni sektor.

3.

Nezavisnost i samostalnost

42. Države imaju obavezu da neopravdano ne ometaju ostvarivanje prava osoba s invaliditetom na slobodu udruživanja u zakonu ili u praksi. U tom smislu, organizacije koje predstavljaju osobe s invaliditetom imaju pravo na rad bez uplitanja države u njihovo poslovanje; njihovi članovi moraju biti slobodni sami da kreiraju svoje statute, strukturu i aktivnosti i donose odluke bez uplitanja države. Stoga se države moraju suzdržati od miješanja u odluke i aktivnosti organizacija koje predstavljaju osobe s invaliditetom i usvojiti sve potrebne mjere, uključujući zakonodavne mjere, da ograniče sposobnosti nacionalnih, regionalnih i lokalnih vlasti da ugroze njihovo poslovanje kroz reviziju registracije i zahtjeve za finansiranje.
43. Globalno, OCD i borci za ljudska prava se sve više suočavaju sa ograničenjima države u odnosu na njihovo poslovanje. U nekim zemljama, oni su predmet odmazde od strane države, u obliku ograničenja, cenzure, smanjenja budžeta, zastrašivanja i neutemeljenih kaznenih prijava. Specijalna izvjestiteljica je bila obaviještena o prijetnjama organizacijama osoba s invaliditetom usmjerenim na ograničavanje njihovog rada nakon što su zagovarali za svoja prava na međunarodnom nivou i osudili prepreke za registraciju i pribavljanje vanjskih izvora finansiranja. U takvim okruženjima, osobe s invaliditetom ne mogu u potpunosti iskoristiti svoje pravo na učešće u javnom životu.
44. Postoji zabrinutost da u nekim zemljama, organizacijama osoba s invaliditetom koje ih predstavljaju i koje su zaista nezavisne, nedostaje pravi prostor za djelovanje i učešće, a organizacije koje sponzorira vlada, mogu slobodno raditi. Države se moraju suzdržati od zahtjeva da pravno lice mora biti osnovano ili da organizacija za osobe s invaliditetom mora biti registrovana kao preduslov za ostvarivanje slobode udruživanja.
45. Države često opravdavaju svoje intervencije u rad organizacije pravdajući to potrebom za unapređenjem odgovornosti i transparentnosti, ili usklađivanjem ili koordiniranjem njihovih aktivnosti, a stvarna namjera je, u većini slučajeva, da ušutkaju disidentska mišljenja i pretvore takve organizacije

u „vladine“ organizacije. Međutim, organizacije koje predstavljaju osobe s invaliditetom nisu dio javnog sektora i ne mogu biti predmet regulacije i kontrole, osim ako je to propisano zakonom i ako je neophodno zaštititi legitimni interes u demokratskom društvu. Države takođe moraju osigurati da članovi organizacija osoba s invaliditetom koje ih predstavljaju imaju neometan pristup nezavisnom i nepristranom pravosudnom tijelu za rješavanje bilo kakvih unutrašnjih sporova.

- 46.** Konačno, države moraju osigurati da se organizacije osoba s invaliditetom koje ih predstavljaju, mogu slobodno uključiti u rad nacionalnih i međunarodnih mehanizama za monitoring ljudskih prava, uključujući Komitet za prava osoba s invaliditetom, druge međunarodne ugovore i tijela, univerzalni periodični pregled, te posebne procedure Vijeća za ljudska prava.

4.

Izgradnja kapaciteta

- 47.** Izgradnja kapaciteta je još jedna ključna komponenta za efikasno i značajno učešće osoba s invaliditetom. Zagovaranje će vjerovatnije biti uspješno kada organizacije rade strateški, imaju jasno razumijevanje političkih procesa i ulažu u vještine ljudi. Osnaživanje osoba s invaliditetom uključuje razvoj tehničkih, administrativnih i komunikacijskih vještina, kao i olakšavanje pristupa informacijama i alatima u pogledu njihovih prava, zakonodavstva i politike. Implementacija mnogih inovacija u Konvenciji o pravima osoba s invaliditetom zahtijeva snažan i nezavisan pokret osoba s invaliditetom, koji može adekvatno odgovoriti na zahtjeve za učešćem u svim pitanjima koja su relevantna za pokret.
- 48.** Strukturalni izazovi su glavna prepreka za učešće osoba s invaliditetom u javnom odlučivanju. Kako obrazovni sistemi često ne uspijevaju adekvatno da uključe osobe s invaliditetom, njihove prilike i sposobnosti da uspješno učestvuju u javnom odlučivanju su ograničene. Ovo takođe utiče na institucionalne kapacitete organizacija koje ih predstavljaju. Nedostatak sistema socijalne zaštite da osigura dovoljan prihod i prilike za zapošljavanje, takođe utiče na kapacitet osoba s invaliditetom da posvete vrijeme i napore civilnom društvu.
- 49.** U skladu sa svojim obavezama iz Konvencije o pravima osoba s invaliditetom, države trebaju ojačati kapacitete organizacija osoba s invaliditetom koje ih predstavljaju da učestvuju u kreiranju politike, obezbjeđujući im obuke za izgradnju kapaciteta i pristup invaliditetu zasnovan na ljudskim pravima. Države takođe trebaju izgraditi sposobnosti, znanja i vještine potrebne organizacijama koje ih predstavljaju da zagovaraju za njihovo puno i efikasno učešće u društvu (npr. o temama kao što su strateško planiranje, komunikacije, čuvanje i otkrivanja podataka, konsultacije sa zainteresiranim stranama, umrežavanje, zagovaranje i nezavisni mehanizmi monitoringa).
- 50.** Poštujući samostalnost ovakvih organizacija, države ih trebaju podržati u razvoju jačih principa demokratskog upravljanja (kao što su poštivanje ljudskih prava, vladavina prava, transparentnost, odgovornost, pluralizam i participacija), te u jačanju njihove odgovornosti. Država takođe treba osigurati smjernice o tome kako organizacije osoba s invaliditetom mogu pristupiti sredstvima i diverzificirati svoje izvore podrške.

5.

Finansiranje

- 51.** Sposobnost organizacija koje predstavljaju osobe s invaliditetom da pristupe sredstvima finansiranja i resursima je sastavni i vitalni dio prava na slobodu udruživanja i efikasno učešće osoba s invaliditetom. Stabilnost finansiranja je neophodna kako bi se osigurali efikasni i održivi programi rada, što omogućuje organizacijama da rastu iznutra. Bilo koja, registrovana ili neregistrovana, organizacija bi trebala moći tražiti i osigurati sredstva i resurse od domaćih i međunarodnih donatora, uključujući i privatne osobe, privatne kompanije, organizacije civilnog društva, državu i međunarodne organizacije.
- 52.** Osiguranje održivog finansiranja je jedan od glavnih izazova s kojima se suočavaju organizacije koje predstavljaju osobe s invaliditetom. Prilozi ovom izvještaju pokazuju da su neke države uspostavile privremena ili stalna sredstva za podršku funkcionisanju ovih organizacija koje ih predstavljaju, kao i učešće osoba s invaliditetom u različitim procesima odlučivanja. Iako su ti programi važni za održivost organizacija koje ih predstavljaju, zabrinjava široka sloboda izbora državnih vlasti koju imaju prilikom dodjele sredstava jer može uticati na samostalnost i nezavisnost organizacija. Štaviše, zabrinjavajuće je da u nekim slučajevima, sredstva države bivaju namijenjena isključivo za pružanje usluga, što ograničava mogućnosti za finansiranje postojećih i potencijalnih organizacija koje su fokusirane prvenstveno na zagovaranje.
- 53.** Kad organizacije nisu u mogućnosti pristupiti domaćim sredstvima za podršku svojim aktivnostima, bilo zbog nedostatka ili ograničene dostupnosti vladinih sredstava za finansiranja ili nedostatka interesa privatnog sektora, one se često oslanjaju na vanjske izvore finansiranja. U tim slučajevima, želje donatora da finansiraju aktivnosti prije nego osnovne institucionalne funkcije, kao i njihovi ponekad suženi programi, mogu spriječiti organizacije koje predstavljaju osobe s invaliditetom da uspostave održivu organizacionu strukturu. Ovakvi trendovi utiču na dugoročno planiranje i angažman organizacija u određenom području. Osim toga, nedostatak finansija ili istorije finansiranja sprečava mnoge novonastale organizacije da apliciraju za bilo koju vrstu finansiranja.
- 54.** Preporuku Komiteta za prava osoba s invaliditetom da se povećaju dostupni javni resursi organizacijama osoba s invaliditetom koje ih predstavljaju, uključujući i one koje predstavljaju djecu s invaliditetom, treba sprovesti kako bi se tim organizacijama omogućilo da ispune svoju ulogu u okviru Konvencije o pravima osoba s invaliditetom. Države ne bi trebale samo ekonomski podržavati osnivanje i jačanje organizacija osoba s invaliditetom, nego im i omogućiti pristup stranim finansijskim sredstvima u okviru međunarodne saradnje, koja OCD takođe imaju pravo koristiti.

6.

Strateški savezi

- 55.** Izgradnja mreža, koalicija i strateških saveza je od kritične važnosti, jer organizacije koje predstavljaju osobe s invaliditetom ne mogu graditi inkluzivna društva u izolaciji. Umrežavanje i stvaranje koalicija esencijalni su instrumenti za povećanje kolektivnog uticaja, kako u smislu organizacijskih tako i zagovaračkih kapaciteta. Oni takođe olakšavaju razmjenu informacija, iskustava i dobrih praksi, čime se povećavaju šanse za uspješno zagovaranje i doprinosi se pluralizmu i kompromisu.
- 56.** Organizacije koje predstavljaju osobe s invaliditetom trebaju graditi saradničke odnose s drugim akterima, uključujući organizacije civilnog društva iz drugih sektora, nevladine organizacije, organizacije zaštitnika ljudskih prava, pružatelje usluga, političke stranke, multilateralne organizacije i međunarodne agencije za saradnju, kako bi radili zajedno na poštivanju ljudskih prava i temeljnih sloboda osoba s invaliditetom. Saradnja zahtijeva zajedničko shvatanje pristupa invalidnosti sa stanovišta ljudskih prava, čime se izbjegava milosrdni i pokroviteljski pristup. Prava osoba s invaliditetom nisu “prava vezana za invaliditet”, nego univerzalna ljudska prava koja se odnose na sva ljudska bića.
- 57.** Postoje različite vrste saradnje u koje se uključuju organizacije osoba s invaliditetom koje ih predstavljaju kao što su promocija uključivanja prava osoba s invaliditetom u zagovaračkim inicijativama koje provode druge skupine koje su predmet isključenja i diskriminacije, kao što su prava starosjedilaca ili starijih osoba. Ovaj pristup je od posebnog značaja, jer su osobe s invaliditetom često nevidljive i isključene iz rasprava i procesa ako iste nisu vezane za invaliditet. Nadalje, organizacije osoba s invaliditetom mogu imati koristi od snaga i iskustva drugih pokreta civilnog društva kako bi ojačali pokret osoba s invaliditetom.

7.

Žene i djevojke s invaliditetom

- 58.** Budući da su žene i djevojke s invaliditetom kroz istoriju nailazile na brojne prepreke da učestvuju u javnom odlučivanju, zbog neuravnoteženosti snaga i višestrukih oblika diskriminacije, one su imale manje mogućnosti da osnuju ili se pridruže organizacijama koje mogu predstavljati njihove potrebe kao žena i osoba s invaliditetom. Stoga, bez obzira na rasprostranjenost povreda njihovih ljudskih prava, povezanost između pola i pitanja vezanih za invaliditet, još uvijek nije u potpunosti uključena u rad različitih zainteresiranih strana koje promoviraju prava osoba s invaliditetom ili prava žena. Potvrđujući ovu situaciju, Konvencija o pravima osoba s invaliditetom od država zahtijeva da poduzmu sve odgovarajuće mjere kako bi osigurale njihov puni razvoj, napredovanje i osnaživanje. Države moraju poduzeti korake kako bi se uklonile prepreke koje sprečavaju njihovo učešće u javnom odlučivanju i

moraju osigurati da svi participativni mehanizmi i tijela uzimaju u obzir oba faktora vezana i za invaliditet i za pol kao i složene odnose između njih.

- 59.** Države trebaju doprijeti direktno do žena i djevojaka s invaliditetom, posebno kad se kulturna i društvena sredina čine nesigurnim za njihovo učešće u otvorenim konsultacijama. Države također moraju uspostaviti odgovarajuće mjere kako bi osigurale da su perspektive žena i djevojaka s invaliditetom u potpunosti uzete u obzir i da neće trpiti nikakve odmazde za izražavanje svojih stavova i zabrinutosti, naročito u odnosu na seksualna i reproduktivna prava, rodno uslovljeno i seksualno nasilje.

8.

Inkluzivnost

- 60.** Države moraju promovisati učešće osoba s invaliditetom u svim skupinama stanovništva, uključujući i one koji su historijski diskriminirani ili su u nepovoljnom položaju, kao što su starosjedioci, siromašni ili osobe iz ruralnih predjela, lezbijke, gejevi, biseksualne, transrodne i interseksualne osobe, i drugi. Države moraju osigurati da se glasovi osoba s invaliditetom iz cijelog životnog ciklusa čuju (naročito djece, adolescenata i starijih osoba) kao i čitavog niza oštećenja i iskustava invaliditeta (uključujući gluhe osobe, osobe iz autističnog spektra, gluho-slijepe osobe i osobe s psihosocijalnim ili intelektualnim invaliditetom).
- 61.** Organizacije osoba s invaliditetom trebaju promovisati učešće žena i djevojaka s invaliditetom, kao i osoba s invaliditetom iz svih grupa stanovništva, kao aktivnih članova, u duhu pluralizma i inkluzije. Dok organizacije koje predstavljaju osobe s invaliditetom mogu imati različite programe i različite angažmane na različitim nivoima vlasti, ova mnogostrukost interesa i strategija ne bi trebala dovesti do isključivanja određenih grupa osoba s invaliditetom. Samo prihvatanjem njihove raznolikosti, pokret osoba s invaliditetom će pronaći svoju snagu.

PROMOCIJA KONSULTACIJA I AKTIVNOG UKLJUČENJA OSOBA S INVALIDITETOM

1.

Zakonski okvir

- 62.** Konvencija o pravima osoba s invaliditetom zahtjeva od država da usvoje sve odgovarajuće zakonodavne, administrativne i druge mjere kako bi osigurale efikasno i aktivno učešće osoba s invaliditetom u javnom odlučivanju. Ovo podrazumjeva priznavanje prava osoba s invaliditetom na oboje, i učešće i udruživanje, kao i pravo organizacija osoba s invaliditetom da zastupaju osobe s invaliditetom na nacionalnom, regionalnom i lokalnom nivou. Države moraju usvojiti pravni okvir koji dovodi do direktnog i indirektnog učešće osoba s invaliditetom u pravu i politici, izmjenama ili ukidanjem zakona, propisa, običaja i praksi koje ograničavaju sposobnost osoba s invaliditetom i organizacija koje ih predstavljaju. Učešće osoba s invaliditetom u javnom životu mora biti sastavni dio principa dobrog upravljanja.
- 63.** Nacionalni pravni okvir mora eksplicitno zahtijevati da državne vlasti blisko konsultuju i aktivno uključuju osobe s invaliditetom (uključujući žene i djecu s invaliditetom) putem organizacija osoba s invaliditetom koje ih predstavljaju u razvoju i implementaciji zakona i politika u vezi s pitanjima koja se odnose na njih. To zahtjeva prethodne konsultacije i angažman organizacija osoba s invaliditetom na svim nivoima javnog odlučivanja, uključujući i njihov angažman prije donošenja zakona, politika i programa koji se odnose na njih. Ova obaveza se proteže izvan konsultacija i pristupa javnim prostorima odlučivanja i kreće se u područje partnerstva, delegiranih ovlaštenja i kontrole građana.
- 64.** Ono što je važno je da izraz “u vezi pitanja koja se odnose na osobe s invaliditetom”, kako je navedeno u Konvenciji o pravima osoba s invaliditetom, treba shvatiti u širem smislu, da pokrije širok raspon zakonodavnih, administrativnih i drugih mjera koje mogu direktno ili indirektno da utiču na osobe s invaliditetom. Ovo uključuje bilo koje procese donošenja odluka, bilo da su vezani za invaliditet ili su od opšteg interesa, koji bi mogli imati uticaj na njihove živote.

- 65.** Države moraju konsultovati i aktivno uključiti osobe s invaliditetom u kreiranje politika i zakona i uspostaviti formalne mehanizme i sredstva za žalbu na odluke koje su donesene bez ispunjenja ove pretpostavke validnosti.

2.

Institucionalna konsultativna tijela i mehanizmi

- 66.** Iako Konvencija o pravima osoba s invaliditetom naglašava uključenost osoba s invaliditetom u procese donošenja odluka kroz njihove organizacije koje ih predstavljaju, ne daje smjernice o tome kako bi trebalo osigurati učešće. Komitet o pravima osoba s invaliditetom je naglasio potrebu uspostavljanja formalnih mehanizme i protokola, na svim nivoima vlasti, kako bi sproveli sistematske konsultacije s organizacijama osoba s invaliditetom koje ih predstavljaju. Ovi mehanizmi za konsultacije mogu uključivati institucionalna konsultativna tijela i druge formalne mehanizme za direktno učešće.
- 67.** Mnoge zemlje su usvojile nacionalne agencije zadužene za pitanja invaliditeta i unutar njih, koordinirajuće komitete ili slična tijela koja su sastavljena od raznih predstavnika vlasti, organizacija osoba s invaliditetom i nevladinih organizacija. Države bi trebale ojačati te strukture, tako da one mogu poslužiti kao kontakt osobe ili mehanizmi za koordinaciju implementacije Konvencije o pravima osoba s invaliditetom i na taj način osigurati stalni prostor za učešće osoba s invaliditetom.
- 68.** Dok agencije zadužene za pitanja invaliditeta mogu biti efikasne za jačanje odnosa između države i civilnog društva, one bi trebale biti komplementarne direktnim konsultacijama i dijalogu kroz ostale formalne mehanizme, jer njihova struktura obično ograničava broj i raznolikost organizacija osoba s invaliditetom. Dodatni mehanizmi angažmana mogu biti u obliku okruglih stolova, participativnih dijaloga, javnih rasprava ili on-line konsultacija.
- 69.** Kao što se određene grupe osoba s invaliditetom suočavaju s dodatnim izazovima za njihovo učešće u javnom životu, one mogu biti neadekvatno zastupljene kroz postojeće organizacije koje ih predstavljaju u određenoj zemlji. Prema tome, države ne samo da moraju poticati i podržavati učešće osoba s invaliditetom iz ugroženih grupa u organizacijama osoba s invaliditetom koje ih predstavljaju, nego i pokazati fleksibilnost i uspostaviti konsultativne mehanizme kako bi se omogućilo učešće svih osoba s invaliditetom. Ovo je naročito važno za osobe s višestrukim oštećenjima, osobe s intelektualnim ili psihosocijalnim invaliditetom, osobe u autističnom spektru i gluho-slijepe osobe. Države moraju osmisliti strategije kojima je cilj osigurati učešće tih grupa. Široka inkluzija osoba s invaliditetom u cijelom procesu javnog odlučivanja je jedan od najefikasnijih alata za države da razviju istinski inkluzivna i raznolika društva.
- 70.** Konačno, države moraju promovirati učešće organizacija osoba s invaliditetom koje ih predstavljaju izvan savjetodavnih tijela i mehanizama vezanim za invaliditet. U mnogim zemljama, iako su OCD dio različitih komiteta ili akademskih tijela koja rade na različitim pitanjima (poput siromaštva, zapošljavanja ili obrazovanja), organizacije osoba s invaliditetom rijetko su pozvane da učestvuju. Kao što

je invaliditet multisektoralno pitanje, organizacije osoba s invaliditetom koje ih predstavljaju trebaju imati istu priliku učestvovati i u ovim forumima kao i drugi.

3.

Nediskriminacija

- 71.** Države moraju osigurati pravo na učešće u donošenju odluka za sve osobe s invaliditetom na ravnopravnoj osnovi s drugima. Zbog toga se moraju obavezati da garantuju to pravo, bez diskriminacije na osnovu invaliditeta, te uklanjanjem diskriminacije protiv osoba s invaliditetom na temelju njihove rase, boje kože, pola, jezika, vjere, političkog ili drugog uvjerenja, nacionalnog, etničkog, urođenog ili socijalnog porijekla, imovine, rođenja, starosti ili drugog statusa.
- 72.** Pošto su žene i djevojke s invaliditetom na višem riziku od suočavanja s mnogostrukim oblicima diskriminacije, potrebno je obratiti posebnu pažnju na garantovanje prava na aktivno i direktno učešće u svim procesima donošenja odluka koji utiču na njihove živote.
- 73.** Kadgod je potrebno, države moraju takođe obezbijediti razumno prilagođavanje za osobe s invaliditetom u svim dijalogima i procesima konsultacija. Ovo razumno prilagođavanje mora uključivati odgovarajuće vremenske okvire i tehničku pomoć potrebnu kako bi se osiguralo njihovo efikasno učešće na ravnopravnoj osnovi s drugima. Nažalost, mnoge zemlje ne priznaju to pravo ili ga ograničavaju na područje sektora zapošljavanja. Međutim, prema međunarodnom zakonu o ljudskim pravima, države imaju neposrednu obavezu da ispune pravo na razumno prilagođavanje, koje nije predmet progresivne realizacije i čije neobezbjeđenje predstavlja diskriminaciju.
- 74.** U većini zemalja, djeca s invaliditetom ne dobijaju pomoć na osnovu invaliditeta ili starosti, koja će im omogućiti da učestvuju u procesima donošenja odluka koje mogu biti relevantne za njihove živote. Države bi trebale garantovati prava djece s invaliditetom da slobodno izražavaju svoje mišljenje o svim pitanjima koja ih se tiču i dati svoje mišljenje u skladu s njihovom dobi i zrelosti, ravnopravno s drugom djecom. Prilozi ovom izvještaju ilustruju koristi od implementacije strategije koje uključuju invaliditet i smjernice o učešću djece u donošenju odluka.

4.

Pristupačnost

- 75.** Države moraju garantovati pristup svim sadržajima i procedurama koji se odnose na javno odlučivanje i konsultacije. Pristupačnost je preduslov za osobe s invaliditetom da u potpunosti učestvuju u

svim aspektima života. Prema tome, u skladu s Konvencijom o pravima osoba s invaliditetom, države moraju poduzeti odgovarajuće mjere kako bi osigurale da osobe s invaliditetom imaju pristup, na ravnopravnoj osnovi s drugima, fizičkoj okolini, transportu, informacijama i komunikacijama (uključujući i informacijsko komunikacijske tehnologije i sisteme) i drugim objektima i uslugama otvorenim ili obezbjeđenim javnosti, kako u urbanim tako i u ruralnim sredinama.

- 76.** Bez pristupačnih informacija i komunikacija, dosta osoba s različitim invaliditetom ne može efikasno učestvovati u kreiranju odluka i politike. Ovo je naročito slučaj za osobe sa senzornim i intelektualnim oštećenjima. Uopšte, tijela i mehanizmi za odlučivanje ne izrađuju niti distribuiraju informacije u pristupačnim formatima (format jednostavan za čitanje npr.), niti osiguravaju dostupnost tumačenja na znakovni jezik, vodiča-prevoditelja za gluho-slijepe osobe ili titlovanja u javnim raspravama. Države moraju osigurati da cijeli proces javnog odlučivanja bude pristupačan, uključujući zgrade, informacije, materijale i komunikaciju koja se odnosi na javne rasprave.
- 77.** Nove informacijsko komunikacijske tehnologije, posebno internet, mogu značajno povećati učešće osoba s invaliditetom u procesima javnog odlučivanja. Postoji rastuća osvještenost o ulozi interneta u širenju pojma “online građanina”, naročito putem e-vlada i inicijativa e-demokracije. Države trebaju povećati svoje napore u smanjenju jaza u pristupu korištenju interneta i drugih informacijsko komunikacijske tehnologije, osiguravajući potpunu pristupačnost. Elektronsko/internet učešće ne bi trebalo spriječiti države da pružaju i druge oblike učešća i konsultacija.

5.

Dobra vjera

- 78.** Države moraju konsultovati i uključiti organizacije koje predstavljaju osobe s invaliditetom u dobroj vjeri. To je osnovni princip dobrog upravljanja i međunarodnog prava, kao što je navedeno u članu 2. (2) Povelje Ujedinjenih nacija. Princip dobre vjere zahtijeva da strane rade pošteno i pravedno jedni s drugima, predstavljaju svoje motive i ciljeve istinito, te se suzdržavaju od preuzimanja bilo kakve nepravedne prednosti.
- 79.** Prema tome, dobra vjera bi trebala biti kamen temeljac svih državnih akcija za vrijeme procesa dijaloga i konsultacija s organizacijama osoba s invaliditetom, te država treba proširiti tumačenja vlastitih pravila za učešće u javnom odlučivanju. Konsultacije moraju obuhvatiti transparentnost, uzajamno poštovanje, značajan dijalog i iskrenu želju da se postigne konsenzus. Konsultacije se moraju provoditi u skladu s procedurama koje su primjerene okolnostima raznolikosti pokreta osoba s invaliditetom i moraju računati na razumne i realne vremenske okvire.
- 80.** Države trebaju preduzeti periodične evaluacije funkcioniranja različitih mehanizama učešća i konsultacija, uz aktivno učešće organizacija osoba s invaliditetom koje ih predstavljaju, kako bi se osiguralo da se poštuje princip dobre vjere. Prilozi za ovaj izvještaj naglašavaju važnost razvoja kodeksa ponašanja za konsultacije i angažman s organizacijama civilnog društva.

6.

Podizanje svijesti

- 81.** Zbog stigme i segregacije, osobe s invaliditetom često ostaju nevidljive u društvu i njihova mišljenja se ne uzimaju u obzir ili se ne priznaju kao važeća. Države moraju podići svijest društva o značaju učešća osoba s invaliditetom u javnom odlučivanju i o pozitivnom uticaju koji imaju na donošenje odluka. Država bi trebala razviti posebne programe obuke usmjerene na vlasti i javne službenike, a posebno one koji su uključeni u kreiranje politike. Ove aktivnosti se moraju poduzeti u dogovoru sa organizacijama osoba s invaliditetom koje ih predstavljaju, kao što se mora osigurati aktivno učešće osoba s invaliditetom kao nastavnika, instruktora ili savjetnika.
- 82.** Države trebaju implementirati programe obuke za podizanje svijesti o pravima osoba s invaliditetom. Organizacije osoba s invaliditetom mogu da doprinesu tim naporima edukacijom osoba s invaliditetom o njihovim pravima i odgovornostima i o tome kako će predložene politike i odluke uticati na njihove živote. Obrazovni i programi podizanja svijesti zasnovani na pristupu invaliditetu sa stanovišta ljudskih prava takođe mogu doprinijeti promociji i zaštiti demokracije.

KLJUČNA PODRUČJA ZA UČEŠĆE

1.

Pravno usklađivanje

- 83.** Države potpisnice međunarodnih i regionalnih instrumenata ljudskih prava imaju obavezu da osiguraju da njihovo domaće zakonodavstvo bude u skladu s međunarodnim standardima. Konvencija o pravima osoba s invaliditetom zahtjeva od država da usvoje sve odgovarajuće zakonske mjere za sprovođenje ljudskih prava i temeljnih sloboda osoba s invaliditetom, kao i da ukinu bilo koje protivvrječne zakone. Zbog toga, države trebaju poduzeti holistički pregled adekvatnosti njihovog postojećeg zakonodavstva, u svjetlu njihovih obaveza prema Konvenciji. Tokom ovog procesa, države moraju blisko konsultovati i aktivno uključiti osobe s invaliditetom preko organizacija koje ih predstavljaju.
- 84.** Osobe s invaliditetom mogu učestvovati u zakonodavnim procesima na različite načine. U mnogim zemljama, građani imaju pravo da predlože zakonodavne inicijative, referendumne i peticije, bez odobrenja političkih stranaka ili državnih vlasti. Države moraju osigurati da su ove direktne demokratske procedure u potpunosti pristupčane za osobe s invaliditetom.
- 85.** Dok se zakonodavni proces može razlikovati od zemlje do zemlje, zakonodavna tijela treba da garantuje učešće osoba s invaliditetom u cijelom procesu, uključujući dogovorena tijela ili komore da raspravljaju i glasaju o nacrtima zakona o pitanjima koja se odnose na osobe s invaliditetom. Nacionalni zakonodavac treba utvrditi posebne odredbe u svojim pravilima postupanja kako bi se omogućilo učešće predstavnika organizacija osoba s invaliditetom u savjetodavnim grupama i zakonodavnim komitetima, kao i u javnim raspravama i online konsultacijama. Pristupačnost objekata i procedura mora biti garantovana.

2.

Budžetiranje

- 86.** Pravo osoba s invaliditetom da učestvuju u javnom odlučivanju takođe pokriva procese izrade javnih budžeta. Organizacije osoba s invaliditetom koje ih predstavljaju mogu igrati važnu ulogu u javnom budžetiranju, pružajući ključne informacije o problemima, potrebama i prioritetima osoba s invaliditetom. Učešće osoba s invaliditetom i organizacije koje ih predstavljaju u javnim budžetima osigurava da se sredstva dodjeljuju prioritetnim oblastima, te da su organi koji sprovode opšte i specifične politike i programe vezane za invaliditet odgovorni za svoj rad.
- 87.** Države sve više uvode participativne mehanizme budžetiranja, koji omogućavaju građanima da utiču na dodjelu javnih resursa kroz direktne razgovore i pregovore sa vlastima. Iako su participativni procesi budžetiranja vrijedna prilika za osobe s invaliditetom da utiču na države da budu odgovornije prema njihovim potrebama i željama, efikasnost učešća osoba s invaliditetom zavisi od obezbjeđenja pristupačnosti i izgradnje kapaciteta osoba s invaliditetom.
- 88.** Prilozi za ovaj izvještaj su pokazali da su osobe s invaliditetom i organizacije koje ih predstavljaju uglavnom isključeni iz procesa javnog budžetiranja. Neadekvatna alokacija resursa i neadekvatna identifikacija prioritetnih područja, uključujući i finansiranje participativnih mehanizama i organizacija osoba s invaliditetom, su problem. Države stoga moraju usvojiti okvir koji olakšava učešće osoba s invaliditetom i organizacija koje ih predstavljaju u svim fazama procesa budžetiranja.

3.

Nacionalna implementacija i monitoring

- 89.** Član 33 Konvencije o pravima osoba s invaliditetom nalaže državama da odrede jednu ili više odgovornih osoba ili tijela i da razmotre uspostavljanje mehanizma koordinacije za unapređenje i olakšanje implementacije Konvencije na svim nivoima. Od države se takođe traži da uspostavi nezavisni mehanizam za monitoring implementacije Konvencije. Uključivanje i puno učešće osoba s invaliditetom i organizacija koje ih predstavljaju je potrebno ne samo u procesu monitoringa, nego u svim odredbama člana 33.
- 90.** Prema tome, uspostavljanje bilo kojeg nacionalnog okvira za implementaciju ili monitoring Konvencije o pravima osoba s invaliditetom mora uključiti osobe s invaliditetom putem njihovih organizacija. Ovi okviri moraju funkcionisati na transparentan način i osobama s invaliditetom mora biti dozvoljeno da

definiraju kriterije reprezentativnosti u skladu sa svojim procedurama. Autonomija i nezavisnost mehanizama za monitoring i organizacija koje ih predstavljaju mora biti osigurana kako bi se omogućila njihova efikasnost.

4.

Međunarodni monitoring

91. Konvencija o pravima osoba s invaliditetom naglašava važnost učešća osoba s invaliditetom i organizacija koje ih predstavljaju na međunarodnom nivou. Konvencija poziva države da konsultuju i uključe organizacija osoba s invaliditetom koje ih predstavljaju u pripremu državnog izvještaja Komitetu o pravima osoba s invaliditetom (vidi čl. 35 (4) Konvencije). Države bi trebalo da konsultuju osobe s invaliditetom pri izradi njihovih izvještaja za druge mehanizme za ljudska prava, kao što su druga sporazumna tijela, univerzalni periodični pregled i posebne procedure.
92. Konvencija o pravima osoba s invaliditetom takođe poziva države da blisko konsultuju i aktivno uključe osobe s invaliditetom, kroz organizacije koje ih predstavljaju, kada predlažu kandidate stručnjake da rade u Komitetu o pravima osoba s invaliditetom (vidi čl. 34 (3) Konvencije). Ovo pruža mogućnost osobama s invaliditetom da predlože kvalifikovane kandidate ali i da budu imenovani kao članovi Komiteta. Države treba da podstiču prijave osoba s invaliditetom i podrže njihovo učešće u izbornom procesu za ovaj Komitet i druga sporazumna tijela.
93. U posljednjih nekoliko godina, nekoliko prijedloga je napravljeno za jačanje sistema sporazumnih tijela i prevazilaženje prošlih izazova, uključujući i angažman sa civilnim društvom. Mogućnosti osoba s invaliditetom i organizacija koje ih predstavljaju da učestvuju u međunarodnom monitoringu ljudskih prava zahtjeva dostupnost postupaka i informacija u pristupačnim formatima. Univerzalni periodični pregled, sporazumna tijela ljudskih prava i posebne procedure Vijeća za ljudska prava, kao i regionalna tijela za ljudska prava, trebaju povećati napore u tom pogledu.

5.

Međunarodni procesi donošenja odluka

94. Zahtjev za uključenje osoba s invaliditetom i organizacije koje ih predstavljaju se proteže i na međunarodne procese donošenja odluka. Takvo učešće može osigurati da su potrebe i zahtjevi osoba s invaliditetom adekvatno uključeni u glavne tokove i integrisani u rad sistema Ujedinjenih nacija, uključujući i sve njihove programe, fondove, specijalizirane agencije i druga tijela. Sistem Ujedinjenih nacija treba da garantuje učešće osoba s invaliditetom preko njihovih organizacija koje ih predstav-

ljaju aktivno tražeći njihove inpute u svim međunarodnim procesima donošenja odluka, uključujući i procese unutar samih Ujedinjenih nacija, kao što su razvoj i monitoring akcionih planova širom sistema, strateško planiranje i upravljanje. U tu svrhu, sistem Ujedinjenih nacija treba osigurati direktno učešće osoba s invaliditetom na međunarodnim samitima, sastancima na visokom nivou, stalnim forumima i konferencijama osoba s invaliditetom. Učešće osoba s invaliditetom i organizacija koje ih predstavljaju u svim aspektima implementacije i procesa monitoringa Agende za održivi razvoj 2030. je imperativ.

- 95.** Međunarodni procesi odlučivanja izvan sistema Ujedinjenih nacija su od ključnog značaja. Uključivanje i učešće osoba s invaliditetom i njihovih organizacija koje ih predstavljaju u izradi regionalnih sporazuma, usvajanju međunarodnih trgovinskih sporazuma, i pregledu i ažuriranju politika zaštite Svjetske banke, između ostalog, su jednako važni.

6.

Međunarodna saradnja

- 96.** Međunarodna saradnja je ključna za podršku nacionalnim naporima za ostvarenje svrhe i ciljeva Konvencije o pravima osoba s invaliditetom, posebno u zemljama u razvoju. Države moraju poduzeti odgovarajuće i djelotvorne mjere za podsticanje međunarodne saradnje među državama, uključujući i Jug-Jug i trokutnu saradnju (sistemi međunarodne pomoći), u partnerstvu, ako je primjereno, s relevantnim međunarodnim i regionalnim organizacijama i organizacijama civilnog društva, posebno organizacijama osoba s invaliditetom. Uključivanje i konsultacije osoba s invaliditetom su neophodne kako bi se osiguralo da su oboje i agenti i korisnici službene razvojne pomoći. Države trebaju uzeti u obzir njihovu stručnost u identifikaciji prioritetnih područja za finansiranje, kao i ključna područja za izgradnju kapaciteta i istraživanja. Prilozi za ovaj izvještaj ukazuju na dodanu vrijednost uspostavljanja konsultativnog foruma koji uključuje osobe s invaliditetom ili radnih grupa koje su priključene nacionalnim agencijama za saradnju.
- 97.** Usvajanje održivih razvojnih ciljeva s konkretnim referencama na osobe s invaliditetom predstavlja odličnu priliku za postizanje koordiniranog angažmana međunarodnih donatora u unapređenju prava osoba s invaliditetom. Konvencija o pravima osoba s invaliditetom i Agenda za održivi razvoj 2030. su komplementarni i trebaju međusobno jačati da garantuju potpunu inkluziju i učešće osoba s invaliditetom.
- 98.** Međunarodna agencija za saradnju treba direktno uključiti i podržati organizacije koje predstavljaju osobe s invaliditetom, a treba uzeti u obzir povećanje sredstava za postizanje tog angažmana i podrške. U posljednjih nekoliko godina, mnogi donatori su smanjili broj regija i zemalja u kojima posluju, na taj način utičući na organizacije osoba s invaliditetom u zemljama sa srednjim dohotkom. Osim toga, sredstva su često vezana za uslov da organizacija mora osigurati procenat sufinansiranja iz nekog drugog izvora, ali mnoge organizacije osoba s invaliditetom koje ih predstavljaju nisu u stanju da ispune ovaj zahtjev i na taj način su isključeni iz takve pomoći. Donatori bi trebali da uzmu ovaj faktor u obzir i pokažu fleksibilnost u svojim uslovima.

V

ZAKLJUČCI I PREPORUKE

ZAKLJUČCI I PREPORUKE

- 99.** Pravo osoba s invaliditetom da učestvuju u političkom i javnom životu na ravnopravnoj osnovi s drugima uključuje pravo da učestvuju u donošenju odluka. Ovo zadnje je bitan uslov za pristup zasnovan na ljudskim pravima u razvoju i realizaciji održivih razvojnih ciljeva. Konvencija o pravima osoba s invaliditetom pruža čvrst okvir za garanciju učešća organizacija osoba s invaliditetom koje ih predstavljaju, kao i njihovo aktivno uključivanje i učešće u javnom odlučivanju. Države moraju prihvatiti ove obaveze kao priliku za poboljšanje dobrog i efikasnog upravljanja i podsticati djelovanje i osnaživanje osoba s invaliditetom.
- 100.** Specijalna izvjestiteljica nudi sljedeće preporuke za pomoć državama u ostvarivanju prava osoba s invaliditetom da učestvuju u donošenju odluka:
- (A) Priznati u domaćem zakonodavstvu pravo osoba s invaliditetom da učestvuju u političkom i javnom životu na ravnopravnoj osnovi s drugima, uključujući i pravo na učešće u javnom odlučivanju;
  - (B) Kreirati povoljno okruženje za uspostavljanje i funkcionisanje organizacija osoba s invaliditetom koje ih predstavljaju, naročito na sljedeće načine:
    - (i) Usvajanjem političkog okvira povoljnog za njihovo osnivanje i održivi rad;
    - (ii) Garantovanjem njihove nezavisnosti i autonomije od strane države;
    - (iii) Pružanjem podrške za jačanje kapaciteta;
    - (iv) Osiguravanjem pristupa mehanizmima finansiranja, uključujući i javno finansiranje i međunarodnu saradnju;
  - (C) Usvajanjem zakona koji zahtijevaju od državne vlasti bliske konsultacije i aktivno uključivanje osobe s invaliditetom, uključujući djecu i žene s invaliditetom, preko organizacija koje ih predstavljaju, u razvoj i implementaciju zakonodavstva i politike koje ih se direktno ili indirektno tiču. Države trebaju uspostaviti formalne mehanizme i pravna sredstva da ospore odluke koje se ne pridržavaju ovog zahtjeva;
  - (D) Uključenjem žena i djevojaka s invaliditetom i osiguranjem njihovog direktnog učešće u svim procesima javnog odlučivanja, i garancijama da se takvo učešće i konsultacije odvijaju u sigurnom okruženju, posebno u procesima koji se odnose na izradu zakonodavnih i mjera politike u vezi nasilja i seksualnog zlostavljanja;
  - (E) Osiguranjem učešća osoba s invaliditetom i organizacija koje ih predstavljaju u svim procesima usklađivanja zakona sa Konvencijom o pravima osoba s invaliditetom, kao i u nacionalnoj implementaciji i monitoringu Konvencije;

- (F) Aktivnim uključenjem i bliskim konsultacijama osoba s invaliditetom i organizacija koje ih predstavljaju u procesima izrade javnih budžeta i u međunarodnoj saradnji među državama;
  - (G) Garancijama pristupačnosti svih objekata, procedura i informacija koje se odnose na javno odlučivanje i konsultacije;
  - (H) Obezbjedenjem razumnog prilagođavanja za osobe s invaliditetom u svim postupcima koji se odnose na javno odlučivanja i konsultacije;
  - (I) Usvajanjem strategije kojom bi se osiguralo učešće osoba s invaliditetom u procesu donošenja odluka i kojom bi se obezbjedila odgovarajuća pomoć vezana za invaliditet i dob kako bi mogli učestvovati u takvim procesima;
  - (J) Poticanjem i podržavanjem učešća osoba s invaliditetom iz ugroženih grupa, naročito onih koji su izloženi diskriminaciji na temelju njihove rase, boje kože, pola, jezika, vjere, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog, etničkog, autohtonog ili socijalnog porijekla, imovine, rođenja, starosti ili drugog statusa;
  - (K) Podržavajući učešće osoba s invaliditetom u međunarodnim procesima donošenja odluka;
- 101.** Specijalna izvjestiteljica preporučuje da međunarodne agencije za saradnju direktno uključe i podrže organizacije osoba s invaliditetom koje ih predstavljaju;
- 102.** Specijalna izvjestiteljica preporučuje da cijeli sistem Ujedinjenih nacija nastavi svoje napore na promociji učešća osoba s invaliditetom u svim međunarodnim procesima donošenja odluka, posebno u implementaciji održivih razvojnih ciljeva.

#PonosniNaSebe

BORBA ZA PRAVEDNO DRUŠTVO U KOJEM
OSOBE S INVALIDITETOM IMAJU JEDNAKE
MOGUĆNOSTI ZA RAVNOPRAVNO UČEŠĆE

Ovu publikaciju je finansirala Švedska međunarodna agencija za razvoj i saradnju, Sida.